

**FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ
MASARYKOVA UNIVERZITA**
Katedra psychologie

PhDr. Josef Pavlát

DĚTI V RODIČOVSKÝCH SOUDNÍCH SPORECH

DISERTAČNÍ PRÁCE

Brno, 2007

FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ
Masarykova univerzita

Vypracoval: PhDr. Josef Pavlát

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Ivo Plaňava

Bibliografická identifikace

Jméno a příjmení autora: PhDr. Josef Pavlát

Název disertační práce: Děti v rodičovských soudních sporech

Pracoviště: Psychiatrická klinika 1 LF UK

Vedoucí disertační práce: Doc. PhDr. Ivo Plaňava

Rok obhajoby disertační práce: 2007

Abstrakt: Cílem práce byl popis zdravotního stavu a situace rodičů a dětí zúčastněných v porozvodových soudních sporech a nalezení závislostí nejdůležitějších proměnných.

Klíčová slova: rozvod, syndrom zavrženého rodiče, rodičovský konflikt, narušování návštěv dětí, rodičovské soudní spory.

Souhlasím s půjčováním disertační práce v rámci knihovních služeb.

Bibliografická identifikace v angličtině

Authoros first name and surname: PhDr. Josef Pavlát

Title of the thesis: The children in parental juridical cases

Department: Psychiatric clinic of the 1 LF UK

Supervisor: Doc. PhDr. Ivo Plaňava

The year of presentation: 2007

Abstract: The aim of the paper was to describe the health state and situation of parents and children involved in divorce and post divorce conflicts solved in litigation and to find relationship of most impotent variables.

Keywords: Key words: divorce, parental alienation syndrome, parental conflict, child visitation interference, parental litigation.

I agree this paper to be lent within the library service.

Poděkování:

Rád bych zde poděkoval doc. PhDr. Ivo Plaňavovi za vedení práce a dále doc. RNDr. Janu Hendlovi a Markovi Šustovi, PhD., MBA za konzultace statistického zpracování.

Prohlašuji, že jsem tuto disertační práci zpracoval samostatně a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal informace, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Praze dne 19. 11. 2007

Podpis:

Obsah:

1.	Úvod.....	5
2.	Teoretická část	7
2.1.	Přehled literatury.....	7
2.1.1.	Rozvodovost	7
2.1.2.	Rozvod	8
2.1.3.	Porozvodová adaptace	15
2.1.4.	Děti po rozvodu rodičů	24
2.1.5.	Děti v porozvodových sporech	33
2.1.6.	Dodržování porozvodového uspořádání.....	37
2.1.7.	Popouzení dětí, syndrom odcizeného rodiče	42
2.2.	Souhrn teoretické části, východiska pro výzkum.....	51
2.2.1.	Nálezy prací týkajících se rozvodu.....	51
2.2.2.	Nálezy prací týkajících se konfliktní rozvodové a porozvodové situace.....	52
2.2.3.	Východiska pro výzkum.....	54
3.	Empirická část	55
3.1.	Předmět a cíl práce.....	55
3.2.	Položené otázky.....	55
3.3.	Výzkumné hypotézy.....	55
3.4.	Výzkumný soubor a použité metody.....	57
3.4.1.	Popis výzkumného vzorku.....	57
3.4.2.	Metody získávání dat – přehled dostupných údajů, způsob jejich získávání a kategorizace.....	59
3.4.3.	Způsob zpracování dat.....	67
3.5.	Výsledky výzkumu.....	67
3.5.1.	Deskriptivní statistika.....	68
3.5.2.	Závislosti proměnných.....	77
3.6.	Diskuze.....	81
3.6.1.	Diskuze deskriptivní statistiky.....	81
3.6.2.	Diskuze nalezených závislostí proměnných.....	87
4.	Závěr	93
5.1.	Souhrn.....	95
5.2.	Summary.....	96
6.	Literatura	98
7.	Přílohy	106
7.1.	Kontingenční tabulky zachycující závislost párů kategoriálních proměnných...	106
7.2.	Kasuistiky.....	143
7.3.	Záznamový formulář.....	172

I. Úvod

V dnešní společnosti se vysoká rozvodovost stala skutečností, kterou sice lze dobře popsat a vysvětlit, nicméně neexistuje žádný recept k nápravě. Všechny studie docházejí k závěru, že rozvod je závažná událost s negativními důsledky pro všechny zúčastněné. Proces porozvodové adaptace je ve většině případů relativně dlouhý a obtížný. Velká část rozvedených mužů a žen se se skutečností rozvodu vyrovnává úspěšně. Dobré somatické a duševní zdraví, normální osobnost, dobrá pracovní a sociální adaptace obvykle zaručují zdárnou restrukturu života a více či méně úspěšnou další dráhu.

Panuje všeobecná shoda, že nejobtížnějším úkolem, který je třeba v závislosti s rozvodem řešit, je svěření dětí do péče a styk s nimi. Větší část rodičů tento obtížný úkol zvládne tak, že děti netrpí vleklými spory a neztrácejí žádného z rodičů. Avšak řešení otázky komu svěřit děti do péče a jak se s nimi stýkat klade největší nároky na schopnost rodičů i v obtížné a emočně vypjaté situaci jednat takticky, konstruktivně, vyrovnávat se se ztrátami, jednat v první řadě v zájmu dětí a až v druhé řadě hájit vlastní práva a cíle.

Rozvodová situace je vážnou zátěží, v níž se dekompenzují i až dosud uspokojivě adaptovaní rodiče. U mnoha dochází ke zhoršení tělesného i duševního zdraví. Řada rodičů je neurotizována, méně odolní jedinci jsou vyčerpaní, astenizovaní. Největším problémem, který překáží konstruktivnímu jednání, je dekompenzace akcentovaných a anomálních osobností, které za příznivých okolností nemusí jednat tak, že působí obtíže sobě a svému okolí.

Nejzávažnější důsledky má nekonstruktivní jednání v centrálním rozvodovém úkolu, jímž je další dobrá prosperita dětí. Jakékoli závažnější přetrvávající spory se přímo či nepřímo dotýkají dětí. Všechny studie se shodují v závěru, že rodičovský konflikt vystavuje děti psychické zátěži, která se projeví ve zhoršení celkové prosperity a psychického zdraví bezprostředně a v delší časové perspektivě ovlivní chování a vývoj osobnosti.

Zdravé rodičovské osobnosti si tuto skutečnost zpravidla dokáží uvědomit a dokáží i své jednání podřídit zájmům dětí. Obvykle je třeba ustoupit i v závažných otázkách.

Mezi rozvádějícími se je nicméně asi 20 % případů, kdy se nepodaří problémy řešit neformální dohodou a řešení má přinést soud. Mezi těmito případy pak nacházíme

méně problémové situace, kdy například soud jen kodifikuje ustálenou situaci péče o děti, situace, kdy soud je žádán o rozhodnutí ve sporu, a to je dosaženo po dohodě, i situace, kdy není respektována řada soudních rozsudků a soudní spory se řetězí. Studie, které se zabývají rodiči a dětmi zúčastněnými v soudních sporech, shodně mezi rodiči i dětmi nalézají široké spektrum psychopatologie.

Je zřejmé, že skupina rodičů, kteří se v řešení svých rozvodových a porozvodových konfliktů uchylují k soudním sporům představuje závažný sociálně-psychologický problém. Jejich partnerská, pracovní a společenská adaptace je špatná trpí i poruchami somatického a duševního zdraví. Zdravý vývoj dětí zúčastněných v těchto sporech je ohrožen nestabilitou rodinného prostředí, konfrontacemi a konflikty, kterých jsou svědky nebo přímými účastníky. Velmi často se děti stávají nástroji ve vzájemném boji rodičů, jsou popouzeny nebo druhému rodiči odcizovány.

Tato skupina rodičů a dětí je ve světové literatuře poměrně dobře popsána. V naší literatuře jsou k dispozici vynikající práce zabývající se skupinou rozvádějících se a rozvedených rodičů a jejich dětí, chybí nicméně práce, která by se soustředila na skupinu rodičů a dětí zúčastněných v soudních sporech. Přitom popsat tuto skupinu, najít, s čím souvisí časté poruchy adaptace a duševního zdraví, je důležité. Soudy, sociální pracovníce, pedagogové, lékaři i psychologové, kteří s touto skupinou přicházejí do styku, když řeší její spory nebo její zdravotní stav, potřebují co nejvíce spolehlivých informací, z nichž by mohli vycházet.

Proto jsme se rozhodli shrnout dosavadní znalosti týkající se rozvodu a zvláště konfliktní rozvodové a porozvodové situace a dále pak najít a popsat dostatečně velký vzorek rodičů a dětí zúčastněných v porozvodových sporech. Zpracováváme 101 znaleckých posudků vyžádaných v případech, kdy soud při řešení sporu mezi rodiči v otázce komu svěřit děti do péče, či jak se s nimi stýkat, si vyžádal stanovisko soudního znalce, klinického psychologa. Soud si vyžaduje znalecký posudek v případě, kdy nemá dostatek informací, aby rozhodl, když situace je nepřehledná a nebo když některá ze zúčastněných osob (rodiče, děti, event. další členové rodiny) trpí poruchou duševního nebo tělesného zdraví. V dalším kroku se pak pokusíme najít závislosti nejdůležitějších proměnných. Takové závislosti proměnných lze považovat za lépe zobecnitelný nálezný než pouhý popis vzorku, při jehož výběru je velmi obtížné či nemožné dostat požadavku reprezentativnosti. Naše výsledky chceme srovnat s nále-

zy dostupných prací. Nejdůležitější tabulky zachycující významnost a sílu hledaných závislostí uvedeme ve výsledkové části, zbytek pak v příloze.

2. Teoretická část

V teoretické části podáváme přehled literatury týkající se našeho tématu tak, aby bylo zřejmé, jaké jsou dosavadní znalosti a o co se může opřít diskuze výsledků naší studie. Je nepochybné, že řada otázek týkajících se našeho tématu je v naší i světové literatuře probrána velmi zevrubně, některá tak vyčerpávajícím způsobem, že je obtížné cokoliv dodat. Otevřené je téma odcizeného (zavrženého rodiče) – proto se především v této kapitole snažíme přispět do diskuze vlastním názorem na situaci rodičů a dítěte a na možnosti jejího řešení.

2.1. Přehled literatury

2.1.1. Rozvodovost

Podle Českého statistického úřadu bylo v roce 1880 v našich zemích jedno procento rozvedených. V roce 1950 byla rozvedená asi třetina mužů a dvacet procent žen. V devadesátých letech je rozvedeno téměř 40 % manželství.

Věk rozvádějících se manželů klesá. V roce 1880 se rozváděli především muži kolem padesátky a ženy kolem třiceti pěti let. Dnes je největší rozvodovost v kategorii 20 – 29 let. Čtvrtina rozvedených zažila rozvod u svých rodičů. Přibližně dvě třetiny rozvodů jsou iniciovány rozvodovými návrhy žen.

V neúplných rodinách žije téměř 1,5 milionu občanů, z toho 0,5 milionu dětí. V úplných rodinách žijí asi dva miliony dětí. Tedy v neúplných rodinách žije asi 20 procent dětí. Každé čtvrté dítě je nemanželské.

Podle celostátního výzkumu VÚPSV, STEM a HESTIA (Kovařík, 1994) u nás 23 % nezaopatřených dětí žije mimo rodinu založenou na prvním manželství obou rodičů. V produktivním věku je přibližně 25 % lidí rozvedených.

Bakalář a kolektiv (1996) uvádějí, že za předpokladu, že neúplná rodina je jeden rodič a nejméně jedno dítě, žilo v roce 1991 v neúplné rodině 359 tisíc nezletilých dětí. Od roku 1961 se tento počet zvýšil více než dvakrát. Uvádějí, že podle sčítání lidu v roce 1991 tvořily neúplné rodiny v ČR 15,4 % domácností s nezletilými dětmi (v Praze pak 27,4 %).

Více než devadesát procent dětí je po rozvodu svěřeno matce. Do střídavé péče jsou od zavedení tohoto institutu svěřována přibližně dvě procenta dětí. V čele neúplné rodiny je tedy většinou žena.

Index rozvodovosti ve druhém manželství je téměř dvojnásobný a ve třetím a dalším manželství téměř čtyřnásobný ve srovnání s prvním manželstvím.

Možný (1999) uvádí, že se objevují náznaky, že stav se zhruba třetinovou pravděpodobností rozvodu se v dohledné době stane pro společnosti naší civilizace stavem relativně setrvalým.

Schüller, Prokopec a Dytrich (1985) konstatují, že vysoká rozvodovost signalizuje hromadící se nepříznivé okolnosti, které ve svém úhrnu negativně ovlivňují kvalitu populace.

2.1.2. Rozvod

Vysoká rozvodovost je všeobecně považována za negativní jev. Úplná, funkční rodina je důležitá především pro prosperitu dětí. *Matějček a Dytrich (1994)* nicméně upozorňují, že vedle rodin, které se rozvedly, existuje značný počet nepříliš dobře zjištěných rodin, které žijí v trvalém rodinném rozvratu s výrazným narušením rodinných funkcí, ale o rozvod z nejrůznějších důvodů nepožádají. *Morrison (1999)* potvrdil nález řady jiných studií, že konfliktní manželství má zhoubný vliv na děti, podle všeho vážnější než rozvod, a uzavírají, že děti z takových manželství z rozvodu rodičů profitují.

Je zřejmé, že vysoká rozvodovost souvisí se společenskými změnami, které v průběhu posledního století prudce akcelerují. *Plaňava (2000)*, který se makrosociálními změnami zabývá, zmiňuje především labilizaci mužské a ženské role vypočítává další důležité faktory:

-
- prodloužení období mládí a dospívání
 - rozšíření, dostupnost a zkvalitnění antikoncepce
 - legitimizace předmanželského i mimomanželského sexu.
 - menší závaznost manželského svazku.
 - změny v očekávání, akcent na osobní spokojenost
 - akcent na lidská práva.
 - rozvolnění společenských norem a pravidel regulujících jednání
 - rozvolnění nebo přímo ztráta hodnot či orientace k hodnotám.

Kratochvíl (1992) uvádí, že manželé mohou žít v prostředí, ve kterém převládají pro-zvodové postoje. Zatímco dříve působil faktor veřejného mínění nepříznivým hodno-cením rozvodů a s předsudky vůči rozvedeným osobám jako faktor protirozvodový, došlo v posledních letech, zejména ve velkých městech, k posunu opačným směrem a veřejné mínění často rozvodové tendence podporuje.

Konstatuji (*Pavlát 1990*), že v dnešní době se manželství zakládá převážně na cito-vém svazku, není tedy od začátku budováno jako ekonomická a sociální, vnitřně upo-řádaná jednotka. Od počátku dnešního manželství není zřejmé, co bude kdo dělat a v čem bude kdo rozhodovat. Nejsou jasné ani povinnosti, ani práva a ani strategie v rozhodování. Tradiční mužská a ženská role je neudržitelná, jiné přijatelné řešení není v dohledu. Ženy jsou proto zmatené a muži nejistí. Není zřejmé, kdo má jakou mocenskou pozici, tedy autoritu pro řešení problémů přesahujících oblasti kompe-tencí (pokud jsou vůbec vymezeny). Žena se stala rovnoprávnou muži; rovnoprávnost ovšem ochromuje rozhodování. Vypracovat si přijímané rozdělení „mocenských sfér „, kooperovat a vzájemně si ustupovat se mnohým nezdaří. Časté je kompetitivním chováním. Navíc žena, které právem náleží stejná moc, statut i prestiž jako muži, když po delším nebo kratším soupeření všechny tyto pozice získá, rovnocenného muže odmítá. Až na výjimky není spokojená s manželstvím, v němž si vydobyla rovnocen-nou nebo dominantní roli. Rovněž stoupla prestiž rozvedené ženy nebo svobodné matky.

Matoušek (2001) se zamýšlí nad manželstvím a jeho stabilitou a konstatuje, že dnešní manželství ztratilo vertikální rozměr – závazek vůči bohu, vůči zájmu celku – a zakládá se na individuálních emočních potřebách dospělých. Ztrácí se priorita práv a potřeb dětí, roste důraz na individuální svobodu a štěstí. Dodává, že se nostalgic-

ky ohlížíme za společnostmi, které uměly dát manželství a rodině pevnou strukturu, definovat v nich jasně a závazně role, sankcionovat překročení norem, ale kdybychom v těchto společnostech měli žít, cítili bychom se jako ve svěřací kazajce. Klade otázku, zda může přežít společnost, která vsadí vše na ideál všeobecné emancipace, na dokonale osvobozenou osobnost, jemuž může padnout za oběť manželství, rodina i děti. Jedním z varovných znamení je, že společnosti našeho typu už nemají dost dětí na to, aby se samy reprodukovaly. Z toho je zřejmé, že nejsou dost vitální.

Výrost a Slaměník (1998) soudí, že přechod od nespokojenosti k řešení situace je urychlen absencí rozvodových bariér. Uvádějí, že v roce 1996 skončilo 80 % žádostí o rozvod rozvodem. Zmiňují, že radikálnější jsou v rozvodovém rozhodnutí ženy, snad proto, že méně riskují ztrátu kontaktu s dětmi než muži a v otázkách materiálních (vlastnictví bytu, finanční podpora státu).

Kratochvíl (1992) hovoří o předrozvodovém období, kdy by cílem mělo být promyšlené a odpovědné rozhodnutí zda disharmonické manželství udržet, nebo ne. V této závislosti cituje *Gjuriče (1983)*, který mluví o tom, že ve veřejnosti se vytvářejí „rozvodové mýty“, které podporují rozvodové chování.

K těmto mýtům řadí:

1. Druhá manželství jsou lepší než první.
2. Když se manželství nevydaří, je rozvod jedinou cestou k nápravě.
3. Pro děti není rozvod nic neobvyklého, protože kolem je mnoho dalších dětí z rozvedených manželství.
4. Je lepší, když se rodiče rozvedou, než aby děti prožívaly konflikty mezi rodiči.
5. Po překonání rozvodového období je pro děti již všechno v pořádku.
6. Miluje-li nový partner mne, bude mít rád i moje děti.

Prošel jsem (*Pavlát 1990*) 250 záznamů konzultací v Manželské poradně v případech, kdy probíhá či hrozí rozvod navrhovaný ženou, a došel jsem k následujícím nálezům:

- nejčastěji jsem se setkal se ženou sebevědomou, dominantní, iniciativní
- dále se ženou, která převyšuje svého partnera svými schopnostmi, jako je inteligence, sociabilita a podobně
- dále se ženou nevyzrálou, nezodpovědnou a opakovaně nevěrnou
- vyskytuje se i žena neatraktivní, nepříliš schopná, dlouhodobě submisivní, která rozvodem spíše hrozí, aby si zlepšila pozici. Občas se však i rozvede.

Muži žen, které podávají rozvodový návrh, mají nejčastěji tyto charakteristiky:

- závislí, z této pozice žárliví, ev. agresivní, naléhající v sexu
- slabí, předurčení pro submisivní pozici (anxiózní, nemocní a pod.)
- neimponující
- alkoholici, buď agresivní (zde žena rozvodem spíše hrozí) nebo úzkostní
- sociálně a mužsky indolentní (kříženci techniků a neimponujících mužů)
- primitivní, eventuelně výbušní a agresivní
- nezakotvení v rodině, eventuelně psychopati
- nevyzrálí, nezodpovědní.

Když jsem přehlédl důvody, které vedou ženu k vážné hrozbě rozvodem, nebo rozvodu, našel jsem nejčastěji tyto důvody:

- žena je mužem znechucena, nejčastěji pro naléhání v sexu, neimponující chování (žárlení, vyčítání, vnučování se)

- žena rozvodem hrozí, ale i ho prosadí, aby získala lepší pozici - muže postrašila a přiměla ke změně chování (má milenku nebo pije), eventuálně si chce zlepšit vlastní sebevědomí, „vyřešit“ situaci, s níž si neví rady

- žena má milence a její muž nezvládne odhalení nevěry nebo její signály. Nevěra ženy má podle našich nálezů závažnější důsledky pro perspektivu manželství než nevěra muže.

Shledal jsem, že až na výjimky muži s rozvodem nesouhlasí a podle svých sil se mu brání. Současná žena zastává mnoho rolí, nicméně všechny jsou ne zcela jasné, a některé si konkurují - má tedy více možností, ale i více problémů, je zmatená, nenachází uspokojení ani v práci, ani v rodině. Muž, který chce své manželství udržet, má malé šance na úspěch.

Matějček a Dytrych (1999) uvádějí (studie *Dytrych a kol., 1987*), že fakt rozvodu bývá pro děti velmi často překvapením. Tak například téměř 37 % matek zatajilo rozvod dětem do 9 let z důvodu, že jsou ještě příliš malé a nechápou, o co jde. Do svých 15 let od narození se nedozvědělo o rozvodu téměř 7 % dětí. Matky jsou zřejmě i méně citlivé na změnu chování dětí po rozvodu, protože prohlašují v téměř 27 %, že rozvod proběhl tak, že u dětí to nevyvolalo žádné nápadnosti v chování.

Schüller, Prokopec a Dytrych (1985) se zajímali i o míru konfliktů, k nimž mezi rodiči dochází při projednávání zásadní otázky, komu bude dítě svěřeno do trvalé péče.

V 77 % jimi studovaných případů bylo možné říci, že šlo o případy běžné, v nichž nedocházelo k větším konfliktům, ve 20 % se jednalo o případy, při nichž docházelo k ostrým sporům, a 3 % představovaly případy mimořádně náročné.

V závislosti s rozvodem a před rozvodovou situací se hovoří o rozvratu rodiny. *Dytrych, Schüller a Prokopec (1986)* pojmem rozvrat rozumí takové narušení rodinných vztahů a funkcí, které je jen velmi obtížně reparabilní a ve většině případů vede k zániku manželství rozvodem. Uvádějí, že rodinný rozvrat je specifickou životní situací, která téměř ve všech případech hluboce narušuje psychickou rovnováhu. Podle nich v řadě případů přechází narušení rovnováhy v subklinické či klinické projevy duševní poruchy. V letech 1976-1984 longitudiálně sledovali soubor 1712 rizikových rodin s nezletilými dětmi v hl. m. Praze, které byly vzaty do evidence oddělení péče o děti ONV pro závažné dysfunkce rodiny. Z nich 79 % tvořily případy, kde byl podán návrh na rozvod manželství.

Shledali, že ze souboru 1712 rodin bylo evidováno u pražských psychiatrů 435 dospělých osob, z toho 167 žen a 268 mužů. Ve 392 rodinách (23 % zachyceného souboru) je někdo z dospělých evidován na PO či v AT: ve 124 rodinách je to pouze žena, ve 225 rodinách je to pouze muž a ve 43 rodinách jsou evidováni oba manželé.

U žen jsou nejčastější diagnózou neurózy (63 % evidovaných, což je více než 2,5x častěji než u mužů), dále se u nich relativně častěji než u mužů vyskytly suicidální pokusy (5 % proti 1,5 %). Psychózy byly diagnostikovány u žen v 8 %, u mužů v 5 %. Nejčastější diagnózou uváděnou u mužů je abúzus alkoholu a toxikomanie (51 %, což je 6x více než u žen), na druhém místě pak psychopatie (26 %, tj. 2x více než u žen).

Celkový počet osob, o nichž byl v době záchytu nějaký údaj o styku s psychiatrem, byl 531; počet rodin, kde má někdo z dospělých psychiatrickou anamnézu, stoupl na 477, tj. 28 % z celkového počtu 1712 rodin.

Uvádějí, že klinické zkušenosti ukazují, že nejčastěji uváděné diagnózy, tj. neuróza u žen a abúzus alkoholu u mužů, mohou být jak příčinou rozvratu, tak jeho důsledkem. Naproti tomu diagnóza psychopatie či psychóza bude téměř výhradně patřit k příčinám rozvratu.

Zdravotní stav jimi sledovaných rodičů je mimořádně špatný. Je nicméně zřejmé, že jejich soubor je specifický.

Matějček a Dytrych (1994) uvádějí, že v případech rodinného nesouladu, rozvratu a rozvodu se jen výjimečně může stát, že by alespoň jeden z manželů citově či jinak

neustrádal. Považují za zcela jisté, že rodinným rozvratem a rozvodem je výrazně ohrožen zdravý vývoj osobnosti dítěte. Uvádějí, že jak ukázaly četné výzkumy, neexistuje věk, ve kterém by dítě rodinným rozvratem netrpělo. Jde pouze o to, že reakce dítěte v určitých obdobích vývoje jeho osobnosti je různá podle věku a také podle pohlaví.

Mají za to, že ať rodiče chtějí či nechťejí a ať si to uvědomují či ne, je dítě vystavováno zvláštnímu druhu psychické zátěže, jejíž důsledky nejsou často rozpoznány včas ani vlastními rodiči či jinými blízkými osobami. Podle nich nejde jen o důsledky, které by se projevovaly bezprostředně a okamžitě, ale o takové mechanismy, které se začínou projevovat ve vzorcích chování dítěte třeba až v období puberty, či dokonce až na začátku dospělosti.

Plaňava (2000) konstatuje, že poradenské zkušenosti dovolují předpokládat, že v naprosté většině případů jsou děti přímo nebo nepřímo vmanévrovány do manželské krize.

Schüller, Dytrych a Prokopec (1987) vyšetřili 145 žen a 80 mužů žijících po dobu 8 let od podání rozvodového návrhu na území hl. m. Prahy. Zjistili, že psychické trauma, vyvolané rozvodovým návrhem, bylo poměrně značné, zejména pro toho z partnerů, který ještě měl na zachování manželství zájem. Častěji byli více traumatizováni muži než ženy: 20 % mužů prohlásilo, že je návrh silně zasáhl, kdežto u žen tomu bylo v 15 %.

Wheaton (1990) konstatuje, že manželé reagují na rozvod zlepšením svého psychického stavu v případě, že manželství bylo silně konfliktní, a zhoršením v případě relativně klidného manželství. *Booth a Amato (2001)* se zajímali o rodiče, kteří se rozvádějí i přesto, že jejich manželství není příliš konfliktní, a zjistili, že ti nemají dostatečně silná pouta k domovu, občanské komunitě a k přátelům a mají sklon k rizikovému chování.

Plaňava (2000) považuje rozpad manželství rozvodem za situaci ztrátovou a frustrující, která evokuje a vyžaduje radikální a podstatné přeměny ve všech komponentách i procesech soužití. Uvádí, že především se zásadně mění náplň i podoby plnění hlavní funkce rodiny, to jest péče o potomky a o jejich výchovu. Považuje za oprávněné srovnávat rozvodovou situaci s tak jednoznačně paranormativní událostí, jakou je úmrtí některého člena rodiny.

Shrnuje, že odborná literatura se shoduje v tom, že od manželské krize po ukončení celého rozvodového procesu (včetně období po soudním rozvodu) uplyne dlouhá doba, kterou je možné i užitečně členit do etap: .

1) Protahovaná manželská krize s narůstajícím rozvodovým potenciálem. Manželé bilancují soužití, stále častěji vyznívá bilancování negativně. Narůstá rozvodový potenciál.

2) Rozvodové rozhodování a rozhodnutí. Jednoznačně už převažuje negativní bilancování manželství.

3) Rozvodové jednání.

4) Dokončení manželské separace (psychologické i prostorové) a utváření porozvodového životního stylu.

Plaňava uvádí, že porovnání rozvodů soudně ukončených v roce 1989 s rozvody ukončenými v roce 1992 naznačilo několik trendů:

- zmenšuje se podíl rozvedených, kde v den sňatku byla nevěsta gravidní
- největší procento manželství se rozpadá v prvním desetiletí po sňatku
- ukázalo se, že narůstání nesouladu a období rozvodového rozhodování trvá od 21 do 24 měsíců, přičemž muži se rozvodově rozhodují rychleji než ženy.

Lze uzavřít, že v dnešní společnosti se vysoká rozvodovost stala skutečností. Společnost je ve vztahu k rozvodu tolerantní, rozvod není považován za nic mimořádného nebo negativního. Veřejné mínění nepůsobí již jako proti rozvodový faktor. Dnešní manželství již není ekonomická a sociální, vnitřně uspořádaná jednotka, kde muž i žena mají jasné role. V manželství je kladen důraz na uspokojení individuálních potřeb a na osobní štěstí. Osobní prožitky jsou nicméně proměnlivé, nezaručují manželství v delší časové perspektivě stabilitu.

Rozvod, přestože se stal častým jevem, je prožíván těžce, muži reagují zvýšenou konzumací návykových látek, ženy neurotickými obtížemi. Velmi závažnou okolností je, že velmi často není brán zřetel na potřeby nezletilých dětí, ve většině případů jsou děti vmanévrovány do manželské krize. Nicméně pokud manželství bylo silně konfliktní, psychický stav, jak manželů, tak dětí, se po rozvodu lepší.

2.1.3. Porozvodová adaptace

Matějček a Dytrich (1994) uvádějí, že porozvodovou adaptaci ovlivňují:

A) faktory intrafamiliární, jako je trvání manželství, počet a věk dětí atd.

B) faktory extrafamiliární, jako je míra podpory širší rodiny, pracovní vztahy apod.

C) faktory individuální, tj. typ osobnosti rozvedených manželů, úroveň jejich fyzického i duševního zdraví, tolerance vůči psychické zátěži a přizpůsobivost, schopnost sebekritiky, sociální obratnost, sociální a fyzická atraktivita, názorové postoje, zejména etické a náboženské.

Z hlediska průběhu porozvodového adaptačního procesu rozlišují dvě etapy:

První etapa je podle nich období, v němž se angažované osoby vyrovnávají s nadcházejícím zánikem manželství a rozpadem rodiny. Je doprovázeno pocity lítosti, zklamání, zrady, nenávisti, ale i pocity vlastní viny, vlastního selhání, stavy deprese a úzkosti. U těch, kteří manželství opouštějí, většinou proto, že mají jiného partnera, se mohou objevit stavy uvolnění, osvobození a i euforie.

Druhá etapa má podle nich mít konstruktivní charakter. Nicméně rozvedení partneri se musí vyrovnávat s pocity osamělosti, úzkosti, strachu z budoucnosti, celkového životního selhání a ev. trpí sexuální frustrací. Nežádka se objevuje nespavost, bolesti hlavy, poruchy koncentrace, nepřiměřená únava, podrážděnost, výkyvy nálad. Teprve když pokračuje proces porozvodové adaptace úspěšně, přicházejí pocity osvobození, uvolnění, zvýšeného sebevědomí, životního uspokojení a neurotické příznaky postupně slábnou a mizí.

Dojde-li k rozpadu rodiny a rozvodu manželství, uvádějí, že lze na základě jejich výzkumných i případových zkušeností dělit vyrovnání s rozvodem do pěti kategorií. Tento model ve zkrácené podobě uvádějí tak, jak odpovídá hodnocení situace ženami.

1. *maladaptace*: Rozvod chápe jako životní katastrofu, která trvá ve svých důsledcích dodnes. Má pocit těžké životní prohry, nemá sílu či si už nechce vytvořit nový životní styl. Pocity silné zatrpklosti generalizuje na muže vůbec. Nedůvěřuje, podezírá, nenávidí, neodpouští a i po letech je schopna pomsty na bývalém partnerovi. Děti zpravidla proti němu popouzí. Nové vztahy s muži není většinou schopna navázat. Tímto stavem vnitřně trpí, byť navenek přijímá pózu lhostejnosti. V jejím jednání

jsou jasné známky agresivity, hostility a bezradnosti. Bývá výrazný rozpor mezi tím, co ostatním lidem říká, a co ve skutečnosti prožívá.

2. špatná adaptace: Nevytvořila si v podstatě nový životní styl, protože má rovněž sníženou adaptabilitu. Prohlašuje, že rozvod byl zbytečný, unáhlený, že udělala životní chybu, nebo z toho obviňuje bývalého manžela. Většinou nemá stálého nového partnera nebo partnery střídá a je s nimi stále nespokojena. Často je srovnává s prvním manželem, k němuž má stále poměrně silnou citovou vazbu, i když s ním vede neustálé spory (může s ním však být i zadobře). V rozhovorech se svým okolím projevuje výraznější napětí, pláče, někdy i útočí.

3. problematická adaptace: Tvoří jakýsi přechod mezi špatnou a dobrou adaptací. Snaží se vytvořit si nový životní styl, pokusila se o to, ale uspěla jen částečně. V některých životních oblastech stále ještě přetrvávají důsledky rozvodu. Žije-li sama, neprojevuje nenávist k mužům a touží po solidním partnerovi. Má-li ho, nebývá s ním příliš spokojena, srovnává ho s prvním manželem, který se jí jeví aspoň v určitých ohledech lepší než současný. Často se radívá se svými přítelkyněmi a dovede se proti očekávání rozplakat nebo nepřiměřeně rozzlobit.

4. dobrá adaptace: Vytvořila si svůj nový život, i když některá životní oblast může ještě být rozvodem trochu dotčena. Většinou má nového životního partnera. Žije-li sama, zvládla situaci racionálně i emočně a netrápí ji to. Neprojevuje nenávist k mužům. Vůči bývalému partnerovi je lhostejná, vidí objektivně jeho negativní i pozitivní stránky, nestýkají se nebo styk není konfliktní (zejména kvůli dětem). Hovoří-li se známými o svém životě, vyjadřuje většinou určitý druh pohody a jen u dosud nevyjasněných problémů, které přetrvávají, dává najevo svou nespokojenost.

5. velmi dobrá adaptace: Vytvořila si nový životní styl, který považuje zásadně za lepší a ve všem jí více vyhovující, než byl styl života prvního manželství. Vyjadřuje vysokou spokojenost ve všech sledovaných životních oblastech, je ráda, že se věci takto vyvinuly. Ve vztahu k bývalému partnerovi již nepocituje buď se s ním vůbec nestýká a nelituje toho, anebo jej hodnotí pozitivně především pro jeho zájem a péči o děti, o nichž se dobře dohodnou. Respektují však navzájem své soukromí, nemají spolu konflikty, příp. jsou dobrými kamarády. Její přátelé ji hodnotí jako vyrovnanou a spokojenou.

Když sloučili první tři druhy špatné adaptace, konstatovali, žene dobře adaptovaných po dobu šesti let od rozvodu je 36 % žen a 22 % mužů. Toto procento lidí, kteří

ještě řadu let po rozvodu cítí nějakou újmu, kterou rozvod způsobil, se jím zdá být vysoké.

Dále uvádějí, že rozvrat a následný rozvod zasahuje do nejrůznějších oblastí života, byť kvalitativně i kvantitativně různě. Jde o:

- životní úroveň, zaměstnání
- vztahy k příbuzným a přátelům, vztahy k dětem
- citový život ve vztahu k druhému pohlaví, vztahy k bývalému partnerovi
- úroveň zdraví.

Za přibližnou míru porozvodové adaptace považují stupeň intenzity konfliktů, které se týkají vztahu obou biologických rodičů k dětem. Uvádějí, že až na malé výjimky již v období rozvodu, ať již záměrně, vědomě či nevědomě, snaží se oba rodiče „přetáhnout“ dítě či děti na svoji stranu. Často bez ohledu na jejich věk a možnost pochopení, co se vlastně v rodině děje, se jim svěřují a vykládají něco o tom druhém, něco špatného, něco, co ho má znehodnotit, co má ovlivnit kladný vztah dítěte k rodiči. Zdůrazňují, že jakákoliv devalvace - znehodnocování osoby jednoho z rodičů ze strany druhého partnera ohrožuje naplnění základních psychologických potřeb dítěte

Pokud se týká zdraví, uvádějí *Matějček s Dytrychem*, že v průběhu rozvodu, ale i v průběhu tzv. porozvodové adaptace se mohou objevovat četné zdravotní potíže. Lze je podle nich rozčlenit do dvou základních skupin. Jedny vznikly a trvaly nezávisle na rozvodu, ale mohly jej alespoň částečně spolupodmiňovat jako příčina (úrazy, chronická onemocnění, invalidita apod.). Druhé vznikly jako následek výrazného emočního stresu. Jde především o neurotické poruchy, reakce na závažný stres a somatoformní poruchy. Podle nich se alespoň v mírné podobě tyto psychické poruchy objevují téměř u všech rozvádějících se dvojic, častěji u žen.

Uvádějí, že u disponovaných jedinců, kteří například trpěli již před rozvodem poruchami nálady či stavy úzkosti a neklidu, se mohou jejich potíže, v důsledku stresu kolem rozvodu i po něm výrazně zhoršit.

Zdůrazňují, že stres doprovázející rozvod vyvolává změny nálady, úzkost, lítostivost a přecitlivělost, podrážděnost a vznětlivost, pocit ohrožení, nespavost, neschopnost soustředit se, pocity nepřiměřené únavy a vyčerpanosti, bolesti hlavy, bolesti u srdce, bolesti v žaludeční krajině aj.

Vážné nebezpečí pro zdraví, ale i pro zachování života podle nich představují sebevražedné pokusy, či dokonce dokonané sebevraždy.

Zmiňují také, že se výrazně zhoršuje průběh chorob, které vznikly nezávisle na rozvodu, ale u nichž emoční přepětí vedlo ke zhoršení stavu nebo zpomalení léčebného procesu (např. diabetes, vředová choroba aj.). V období rozvodu pozorovali zvýšený abúzus alkoholu a zvýšený počet vykouřených cigaret.

Přizpůsobení se rozvodu je u rodičů pozitivně ovlivněno vzděláním, podporou širší rodiny a vrstevníků a novým partnerem (například *Booth a Amato, 1991, Aseltine a Kessler, 1993*). Řada studií konstatuje, že ve srovnání se sezdanými jsou rozvedení rodiče méně spokojení, mají častěji psychické obtíže, jsou častěji nemocní, hůře bydlí, mají nižší životní standard a zakoušejí větší obtíže v rodičovské roli ať, již jsou jím děti svěřeny do péče, nebo ne (například *Aseltine a Kessler, 1993, Hemstrom, 1996, Marks, 1996*). Rozvod má vážnější důsledky pro psychickou pohodu žen než mužů (Marks a Lambert, 1998), stejně tak pro jejich ekonomickou situaci (například *Marks, 1996*). Rozvedené ženy a jejich děti jsou často chudé, soudí se, aby vymohly alimenty (*Teachman a Passch, 1993*).

Rozvedení manžele reagují na rozvod zlepšením svého psychického stavu v případě, že manželství bylo silně konfliktní, a zhoršením v případě relativně klidného manželství (*Wheaton, 1990*).

Schüller, Dytrych a Prokopec (1986) sledovali adaptaci na rozvod u 145 mladých pražských žen po uplynutí šesti let od podání rozvodového návrhu. Zjistili, že lze rozdělit soubor na dvě části: ženy špatně či ne plně adaptované, těch bylo 52, a ženy dobře adaptované, kterých bylo 93. Stručně charakterizují špatně adaptované ženy tím, že ty nedosáhly celkové životní spokojenosti a nepodařilo se jim vůbec nebo alespoň uspokojivě obnovit úplnou rodinu. Většinou nemají stálé partnery, buď je odmítají vůbec, nebo je střídají, srovnávají s bývalým manželem, který se jim v mnoha ohledech jeví jako lepší anebo prostě vhodného partnera nemohou získat.

Konstatovali, že maladaptované ženy mají pocit těžké životní prohry, generalizují pocit zatrpklosti a nedůvěry na všechny muže, nemají sílu začít znovu. Špatně adaptované se po rozvodu pokusily o vytvoření nového životního stylu, ale neuspěly, částečně adaptované uspěly jen v některých oblastech, v jiných důsledky rozvodu přetrvávají.

Shledali, že dobře adaptované ženy si vytvořily nový rodinný život, který považují zásadně za lepší a lépe vyhovující, než byl způsob života v prvním manželství. Zpravidla mají nového partnera, vůči bývalému manželovi pociťují lhostejnost, řidčeji přátelství,

styk s ním není konfliktní. Ve všech oblastech již odstranily důsledky rozvodu, které přetrvávají v mírné podobě nanejvýše v jedné oblasti. Pokud partnera nemají, zvládly tuto skutečnost racionálně i emočně a netrápí je to, nepocítují nenávisť k mužům.

Uzavírají, že mezi zkoumanými vektory sociálního pole porozvodové adaptace se v uvedeném souboru mladých žen ukazují jako nejzávažnější oblasti vztahů k dětem, vztahů k bývalému partnerovi a vztahů k novému partnerovi. Zdá se, že úspěchy v řešení těchto problémů mají klíčový význam pro průběh a výsledek adaptace u většiny žen.

Ve svém souboru našli více než jednu třetinu žen, které nejsou dobře adaptovány ani po šesti letech uplynulých od rozvodu, a mají za to, že příčiny spočívají spíše ve struktuře jejich osobnosti a z ní vyplývající snížené interpersonální a obecné sociální obratnosti než v objektivních sociálních a ekonomických podmínkách.

Dytrych, Schüller a Prokopec (1986) ve svém longitudinálním sledování souboru 1712 rizikových rodin s nezletilými dětmi v hl. m. Praze po 3 letech od rozvodu sledovali i výskyt neurotických příznaků pomocí dotazníku N-5. Bylo zjištěno, že ze souboru rozvedených žen trpělo v době po rozvodu či v nějaké závislosti s ním neurotickými příznaky 84 % respondentek, rozvedených mužů 73 %. Pro své neurotické potíže vyhledali rozvedení muži lékařskou pomoc ve 21 % a ženy v 31 %, kdežto 79 % mužů a 69 % žen prohlásilo, že se v dané době snažili zvládnout uvedené příznaky bez lékařské pomoci.

Uzavírají, že existuje zřejmá závislost mezi prodělaným manželským rozvratem a psychickým selháním či poruchou. Výsledky nasvědčují tomu, že většina postižených osob přichází do ordinace lékařů první linie a jejich potíže jsou jen zčásti kvalifikovány jako problém psychiatrický. Ale i u této rozporné psychiatrické diagnózy zůstává část pacientů v péči obvodního lékaře. Jak totiž ukazuje klinická zkušenost, část rozvádějících se či rozvedených pacientů odmítá návštěvu psychiatra a vítá jinou diagnózu než psychiatrickou.

Schüller, Dytrych a Prokopec (1987) se zajímali o partnerský a sexuální život v období porozvodové adaptace. Konstatovali, že u mužů v prvním roce po rozvodu byly jejich vztahy k ženám obecně neuspokojivé či se vyvíjely s problémy v 58 %, ženy se takto vyslovily o vztahu k mužům v 74 %. Ve skupině špatně adaptovaných dalo tutéž odpověď 89 % mužů a 94 % žen, ve skupině dobře adaptovaných pak 49 % mužů

a 63 % žen. Na otázku, jak se jim jeví perspektiva života bez stálého partnera, odpovědělo 65% mužů a 85% žen, že to považují za zásadně neúnosné či velmi obtížné.

Konstatovali, že po šesti letech od rozvodu v oblasti citového a sexuálního života utrpěli muži rozvodem méně než ženy. Muži obnovili relativně častěji a dříve než ženy úplnou rodinu, méně často žili s družkou, relativně více se jich podruhé rozvedlo. Plná pětina mužů i žen žila osamoceně a neměla stálého partnera, u špatně adaptovaných pak téměř polovina.

Konstatovali, že rozpor mezi přáním po trvalém uspořádání partnerských vztahů a skutečností je i po poměrně dlouhém odstupu od rozvodu stále značný. Shledali, že z těch, kdo měli v době vyšetření nového partnera (ať již manželského či druha nebo známost), bylo s ním nespokojeno více žen (celkem 14 %) , častěji ovšem ve skupině špatně adaptovaných (28 %) ; ve skupině dobře adaptovaných jen 10 %. Muži byli se svými novými partnerkami daleko spokojenější: spokojenost uvedlo celkem 97 % mužů, nespokojených bylo mezi špatně adaptovanými 12 %, mezi dobře adaptovanými jen 2 %.

Prokopec a Schüller (1978) uvedli, že značnou nespokojenost v intimním soužití udává jako významný a dlouhodobě působící faktor v průběhu manželského rozvratu, až do rozvodu, značně vysoké procento respondentů (42 % ze souboru 1697 rozvádějících se dvojic). Podle nich také analýza dat longitudinálně sledovaného širšího souboru 993 rozvádějících se manželství ukázala, že z respondentů, kteří si při rozvodu a po něm stěžovali na nesoulad či poruchy sexuálního života, trpěly neurotickými příznaky častěji ženy (79 %) než muži (52 %). Tam, kde jako důvod rozvratu byla uváděna nevěra partnera, stěžovalo si na neurotické příznaky 88 % žen a 77 % mužů, při důvodu citového odcizení 73 % žen a pouze 48 % mužů.

To podle nich ilustruje zvýšenou vulnerabilitu žen při poruchách sexuálních a partnerských vztahů. V období adaptace na rozvod měly výraznější potíže a delší dobu jimi strádaly rozvedené ženy než muži.

Uzavírají, že analýza průběhu a výsledků porozvodové adaptace zkoumaných souborů ukazuje, že proces probíhá složitěji a obtížněji u žen než u mužů. Nasvědčuje tomu nejen významný rozdíl v dosaženém stupni výsledné adaptace mezi muži a ženami, ale i komplikovanější sociální a osobní situace žen, které žijí trvale s dětmi z rozvedeného manželství. Ve sledované oblasti partnerských a sexuálních vztahů bylo

zjištěno u žen více nespokojenosti ve vztahu k mužům, hlouběji a déle narušený sexuální život v období 5 let po rozvodu i celkově složitější podmínky pro obnovení úplné rodiny, což se promítá i v menším podílu uzavřených dalších manželství.

Schüller, Prokopec a Dytrich (1985) ve svém longitudinálním výzkumu 1154 pražských manželství s nezletilými dětmi, kde byl v 1. pololetí 1976 podán návrh na rozvod, shledali, že čtvrtina rozvedených mužů prohlásila, že mají pocity křivdy z úpravy styku s dítětem. Tito muži pak uvádějí daleko častěji, že trpí různými neurotickými obtížemi, než ti, kteří pocity křivdy nemají. Tyto obtíže se vyskytují rovněž častěji u mužů, kteří říkají, že kvůli styku s dětmi dochází k přímým či nepřímým konfliktům s bývalou partnerkou. Totéž podle nich platí pro muže, kteří po rozvodu pocítují omezení styku s dětmi a vlivu na ně jako zraňující, ve srovnání s těmi, kteří takové pocity nemají. Shledali, že i když se mladé ženy do 30 let vdávají po rozvodu častěji než ženy starší, přece jen jich do tří let nebylo provdáno 55 %. Ještě za 6 let po rozvodu bylo 40 % žen v této věkové skupině neprovdáno. Přitom 16 % žen považuje život bez stálého partnera za neúnosný, 69 % za obtížný, 14% za dočasně přijatelný a pouze 1 % za vyhovující.

Plaňava (1994) zdůrazňuje především skutečnost, že rozpad manželství, kde jsou děti, je ztrátou pro všechny, selhání spojené se strádáním.

Vypočítává ztráty zúčastněných takto: Ve většině případů zůstanou po rozvodu děti s matkou, otec není v denním kontaktu s vlastním dítětem a musí tak rezignovat na přímé výchovné působení.

Ke ztrátám matek uvádí: Většině žen klesne po rozvodu životní úroveň. K psychologickým nesnázím matek řadí strach z osamění a též nejistotu, zda najdou nového životního partnera, který bude dobrým manželem i dobrým nevlastním otcem.

Zformuloval čtyři porozvodové úkoly:

1. Partnerské odpoutání a distance od manželství. Jde o emoční odžití i kognitivní zpracování skutečnosti, že manželství končí, nemůže a nebude pokračovat; rozvodový potenciál narostl do té míry, že už nemá smysl ani naději zápas o zachování či restrukturuaci manželství.

2. Oddělení manželství od rodičovství a utváření předpokladů k porozvodovému rodičovství. Tento psychorozvodový úkol lze, jak uvádí, vyjádřit takto: „Když už jsme společné žití nezvládli jako manželé, nemělo by to znamenat, že budeme selhávat i jako rodiče, byť rodičovské poslání musíme plnit jinak a za jiných podmínek.“

3. Ochrana dětí, respektování jejich potřeb, zájmů

Úkoly, jejichž plnění může mírnit strádání dětí, podle něj zahrnují:

- ve všech etapách rozvodového procesu zajišťovat běžnou denní péči o děti
- dbát o udržení kontaktů dítěte s prarodiči z obou stran.
- postupně, nicméně pro dítě zřetelně má každý rodič utvářet své vlastní kontak-

ty a interakce s dítětem

- poskytovat dětem přiměřené informace o tom, co se v rodině děje a v blízké budoucnosti dítě bude. Uvádí, že z výzkumů vyplývá, že nedostatek vhodných informací zvyšuje nejistotu a rozvodové strádání dětí.

4. Utváření porozvodových perspektiv, porozvodové identity a nového životního stylu.

Uvádí, že specifické úkoly uvažované etapy lze operacionalizovat do několika kroků:

- dokončit prostorovou (bytovou) separaci
- navazovat nové společenské kontakty a vztahy, případně oživit ty, které nebyly svázány s bývalou manželskou dvojicí

- formulovat konkrétní a jednoznačné dohody o tom, jak bude fungovat porozvodové rodičovství

- vyjednat a hlavně akceptovat materiální a finanční vyrovnání

- otevřít se směrem k budoucnosti, včetně otevřenosti novým eroticko-sexuálním vztahům.

Plaňava za zvládnutý považuje rozvod, kdy manželé kromě vyřešení bytové, finanční, sociální, výchovné i partnerské situace zvládli i vnitřní, citové a sexuální odpoutání a našli novou perspektivu svého života, porozvodovou identitu a uspokojivý životní styl. Hovoří o psycho-sociálním rozvodu, zkráceně psychorozvodu.

Bakalář (1996) situaci mezi rozvádějícími se manželi líčí takto: v první rozvodové etapě přichází emoční krize, pro niž jsou charakteristické výčitky, pohrdání, návaly vzteku a nenávisti, angažování či zapojení rodinných přátel, rodičů obou manželů, občasná pomluva či tělesné násilí. V druhé etapě propuká podle ně boj s agresí a podlými akcemi: pomluvy a stížnosti nabývají zaměřenějšího charakteru, jejich adresáty jsou různé úřady, policie a zaměstnavatel. Objevují se i komplikace s nejednotnou výchovou dětí a jejich „kupováním“. Jsou-li partneři bezohlednější povahy, dochází k tělesnému násilí, k hlášení fingovaného přepadení či znásilnění, ke krádežím,

ničení cenných předmětů apod. Ve třetí, porozvodové, etapě boj pokračuje ve formě „naschválů“, časté jsou komplikace s užíváním bytu, se zámky ve dveřích, s nábytkem a předměty v bytě. Obě strany si chtějí navzájem udělat co nejvíce nejhoršího. Má za to, že by bylo s podivem, kdyby se bývalé manželky nemstily tím, že odcizí otci dítě.

Sobotková (2001) uvádí, že matky, které zůstávají samy s dětmi (nikoli záměrně svobodné matky), se mohou setkávat s řadou problémů. První oblastí, z níž pramení zvýšený stres, jsou praktické otázky – finance, zaměstnání, vedení domácnosti. Druhou oblastí jsou osobní problémy – emoční distres, změny v sebepojetí a ohrožení osobní identity. Třetím možným zdrojem stresu jsou vztahy - problémová interakce s dětmi, stále konfliktní vztah s bývalým manželem, nejistota v případném rýsujícím se dalším vztahu aj. Je vysoce pravděpodobné, že ženy v takové zátěžové situaci pocítí ztrátu energie, pocity beznaděje a deprese. To, co bylo dříve záležitostí obou rodičů, je pouze na nich. Mohou být přetížené a podrážděné, což se odráží na zhoršeném vztahu s dětmi. To zpětně vede k výčitkám a pocitům viny, pochybnostem o sobě atd. Rizika nedostatečného zvládnutí situace se zvyšují tehdy, když žena ztrácí své známé prostředí a dosavadní podpůrné síť (přestěhuje se a ztíží se kontakt s rodiči, s kamarádkami). Fungující podpůrná síť naopak účinně redukuje stres. Stejnou funkci plní i pocit dostatečné kontroly a účinnosti. Podle ní je velmi aktuální poskytnout podporu a odbornou pomoc osamělým matkám bezprostředně po rozvodu, aby se pocit bezmoci a beznaděje nerozvinul a nefixoval.

Černá (2001) shrnuje, že optimální je nalezení nového životního stylu vnímaného jako lepší než život v předchozím manželství. Charakteristický pro úspěšné překonání rozvodové situace je kladný přátelský vztah k bývalému partnerovi. Mnoho lidí však takového stadia nedosáhne.

Je tedy zřejmé, že porozvodová adaptace je u velké části rozvedených mužů a žen pomalá a obtížná. Ženy se adaptují s většími obtížemi.. Rozvedení rodiče jsou méně spokojení, mají častěji psychické obtíže, jsou častěji nemocní, hůře bydlí, mají nižší životní standard a zakoušejí větší obtíže v rodičovské roli, ať již jsou jim děti svěřeny do péče nebo ne. Za přibližnou míru porozvodové adaptace lze považovat intenzitu konfliktů, které se týkají vztahu k dětem. Asi čtvrtina mužů má pocit křivdy z úpravy styku s dětmi. Tato část mužů častěji trpí neurotickými obtížemi. Za zvládnutý lze považovat rozvod, kdy manželé kromě vyřešení bytové, finanční, sociální, výchovné

i partnerské situace zvládli i vnitřní, citové a sexuální odpoutání a našli novou perspektivu svého života, porozvodovou identitu a uspokojivý životní styl.

2.1.4. Děti po rozvodu rodičů

Základní otázkou je, jak skutečnost rozvodu ovlivňuje prosperitu dětí. Metaanalýzy výsledků studií na toto téma konstatují, že děti z rozvedených rodin zakoušejí častěji obtíže v chování a přizpůsobení v dětství, adolescenci a až do dospělosti. Ve srovnání s dětmi z úplných rodin dosahují nižšího vzdělání i příjmu, častěji jsou závislí na sociální podpoře a častěji se stávají nesezdanými, osamělými či rozvedenými rodiči. (*Amato, 1994, Amato a Keith 1991a, 1991b*). Rozdíl v prosperitě mezi dětmi z nerozvedených a rozvedených rodin s rostoucím věkem dětí roste a vrcholí v období mezi adolescencí a rannou dospělostí (*Amato, 1999*). Řada dětí se zlepší po roce či dvou po rozvodu, ale následky trvají až do dospělosti.

Reakce dětí na rozvod nejčastěji obsahuje hněv, prožitek ztráty, oklamání, studu, znechucení, prožitky viny a konfliktů loajality (*Brady, Bray a Zeeb, 1986, Peterson a Zill, 1986*). Mladší děti se častěji vyznačují navenek obráceným, agresivním chováním, starší děti častěji trpí stažením se do sebe a depresí (*Hodges, 1986*). Chlapci ve srovnání s děvčaty se s rozvodem vyrovnávají hůře a častěji se vyznačují prožitky agrese (*například Robey, Cohen a Epstein, 1988*). *Wallerstein (1990)* formuloval šest úkolů, které před dítě staví rozvod rodičů: 1. řešit sebeobviňování a porozumět faktorům, které způsobily rozdělení rodiny, 2. překonat pocit ztráty, 3. smířit se s trvalostí faktu rozvodu, 4. překonat hněv, 5. vrátit se k běžným vývojovým úkolům ve škole a mezi vrstevníky, 6. získat naději a důvěru v budoucnost. Vyrovnání se s rozvodem usnadňuje podpora ze strany vrstevníků a přístup k terapeutickým intervencím (*například školní programy pro děti rozvedených rodičů a pod. – Emery at al., 1999*).

Schüller, Prokopec a Dytrych (1985) konstatují, že rozvod sám o sobě by měl být zásadním přelomem v jinak již neřešitelném, hluboce narušeném manželském vztahu. Jím počínaje by mělo nastat období postupné adaptace a rehabilitace všech postižených, měla by se otevřít cesta k obnovení jejich duševní a životní pohody. Ovšem ve značné řadě případů rozvod nepředstavuje v patogenní situaci obrát k lepšímu, konflikty dále

pokračují a proces porozvodové adaptace je jimi podstatně znesnadňován. Nejčastěji se s tímto jevem setkávali v rozvedených manželstvích s dětmi. Vztah rodičů k nezletilým dětem považují za jeden z nejcitlivějších bodů rozvodu.

V longitudinálním výzkumu problémových rodin sledovali osudy 1154 pražských manželství s nezletilými dětmi, kde byl v 1. pololetí 1976 podán návrh na rozvod.

Konstatovali, že relativní klid před soudem je spíše výrazem rezignace otců, kteří při dosavadní praxi mají jen ve výjimečných případech naději, že by dítě mohlo být svěřeno jim. V jejich souboru byly děti svěřeny mužům jen ve 3,8 % a jiné osobě v 0,8 %, ve všech ostatních případech byly svěřeny matkám. Uvádějí, že zde právě nastává okamžik, kdy u mnohých žen vzniká pocit výhry a výlučného vlastnictví dítěte.

Podle výpovědi žen došlo v jimi sledovaném souboru k úpravě styků otce s dítětem v 70 % případů dohodou bez rozporů a v 7,5 % po předchozích ostrých diskuzích. Do tří let po rozvodu musel rozhodovat soud o úpravě styku v 17 %. Ve více než 5 % matky uvedly, že styk s dítětem nebylo třeba upravovat, protože otec o to neprojevil zájem.

V jejich souboru se stýkali rozvedení otcové se svými dětmi nepravidelně a jednou za 14 dní. „Nepravidelně“ zde znamenalo řídký styk, kdy čas od času si otec vzpomene, že by chtěl dítě vidět. Překvapivě vysoký počet otců se s dětmi nestýká vůbec. Zejména mladé ženy do 23 let věku odpovídaly, že se otec s dítětem pro rozvodu nestýká vůbec (40 %) nebo zcela nepravidelně (21 %). S růstem věku však stoupá počet kladných odpovědí, že se otec s dítětem stýká jednou či vícekrát týdně. Rozdíly byly statisticky vysoce významné. Konstatovali, že u mladých rozvedených mužů svědčí nezáměr o dítě (které je zpravidla ve věku do 3 let) o velmi slabých citových poutech k dítěti, kdy se otcovské povinnosti omezují na placení výživného. Někdy je ovšem takováto situace matkou vynucena.

Většina jimi sledovaných mužů, zejména pokud se rozváděli v pozdějším věku, si vytvořila pozitivní emoční vztah ke svým dětem, sžili se s otcovskou rolí, se svými dětmi se stýkali a často styk byl provázen konflikty. Ženy jejich souboru potvrzují otevřené konflikty ve 13 %, muži ve 21 %. Konflikty mohou mít i latentní podobu, kdy nikoli matka, ale dítě samo odmítá styk s otcem (pochoitelně ovlivněno matkou či jinými osobami). Pasivita, hostilita (nepřátelský vztah), či dokonce agresivita dítěte vůči biologickému otci roste podle nich úměrně s rozsahem a intenzitou konfliktů, jež doprovázely rozvod rodičů, a s tím, co z původních hostilních postojů (zejména

matky vůči otci) přetrvává. V případech, kdy došlo k rozvodu bez destruktivních emocí, bývá podle nich styk dítěte s otcem dobrý. Uvádějí, že tato zjištění potvrzují i jiné výzkumy.

Podíl dětí, které se přiklánějí jen k jedné straně, je v jejich souboru značný: podle údajů žen je to 55 % a podle údajů mužů 40 %. Skutečnost, že téměř každé druhé dítě má vypěstován k jednomu z rodičů více či méně hostilní vztah (většinou k otci), případně se od něj odvrací vůbec, považují za velice znepokojivou. Uvádějí, že z empirie i z četných výzkumů je obecně známo, že takto prožité dětství může ovlivnit průběh budoucího vlastního manželství těchto dětí v negativním smyslu.

Plaňava (2000) má za to, že rozvod rodičů nemusí nutně pro děti být frustrující až traumatizující událostí s ireverzibilními důsledky. Za opačný, stejně zjednodušující a falešně zobecňující považuje postoje bagatelizující rozvod i jeho důsledky, podceňující vnímavost dětí v rozvodové situaci, který nezdědka zastává ten z rodičů, který se chce rozvádět.

Za adekvátní z hlediska současného poznání pokládá jiný přístup, než vyjadřují oba uvedené extrémy. Rozpad manželství považuje za situaci zátěžovou a frustrující, u dětí je ohrožována zejména potřeba bezpečí a jistoty. Důsledky této náročné situace mohou být pro děti jak reverzibilní, tak ireverzibilní, což záleží zejména na jednání a chování rozvádějících se i rozvedených rodičů.

Ve čtyřech výzkumech a šetřeních se se svými spolupracovníky zaměřil na některé aspekty rozvodové a porozvodové problematiky z pohledu adolescentů ve druhé etapě dospívání. Šlo o probanty, kteří již rozvod rodičů měli za sebou.

Z 58 probantů se zkušeností rozvodu rodičů náhodně vybral 20 z nich a rovněž náhodným výběrem byl sestaven komparativní soubor 20 dospívajících bez rozvodové zkušenosti z rodičovské rodiny. Pokud šlo o názory na soužití v manželství a rodině, nezjistil statisticky významné diference mezi probanty s rozvodovou zkušeností a bez ní. Rozdíly se však ukázaly v názorech, zejména v hodnocení rozvodu. Zkoumané osoby s rozvodovou zkušeností projevíly zřetelně negativnější a nekompromisní postoj k rozvodům, kdežto jejich „nerozvedení“ vrstevníci byli k rozvodům tolerantnější. Probanti s rozvodovým zážitkem považovali důsledky rozvodu za méně osudové, méně destruktivní, u srovnávané skupiny bez rozvodové zkušenosti převažovaly názory, které zdůrazňují negativní dopady rozvodu rodičů na děti.

Porovnání rozdílů mezi dívkami a chlapci z hlediska porozvodové adaptace neukázalo významné hodnoty. Nicméně o něco lepší šanci vyrovnat se s rozvedením podle něj mohou mít chlapci, pokud je rozvod rodičů potkal v období od 12 let věku výše. Ukázalo se, že u probantů se zážitkem rozvodu rodičů se projevila větší tendence k introverzi než u jejich „nerozvedených“ vrstevníků.

V dalším šetření se zaměřil na jiný soubor stejného věku – maturující ročník gymnázia v okresním městě. Probandi byli rozděleni rovněž do dvou srovnávaných skupin: 19 dospívajících s rozvodovou zkušeností a stejný počet z nerozvedených rodin, přičemž všichni z této podskupiny označili manželství rodičů a spolužití v rodině jako vydařené a spokojené, případně velmi vydařené a spokojené. Konstatoval, že „porozvodové děti“ vyvolávaly u spolužáků ve větší míře pocity napětí, tendence vyhýbat se jim a byly též méně preferovány než dospívající bez rozvodové zkušenosti; platí to ve stejné míře pro chlapce i děvčata zkoumaného souboru. Za nejvýznamnější výchovnou dovednost považovaly „porozvodové děti“ správně a spravedlivě trestat, kdežto probanti z nerozvedených rodin preferovali přátelský vztah rodičů k dětem a podporování osobnostního rozvoje. Při výchově vlastních dětí by se chtěli „rozvedení“ vyvarovat těch chyb, které pozorovali u svých rodičů.

V porovnání se skupinou z nerozvedených rodin prezentovali dívky i chlapci z rozvedených rodin své názory bagatelizujícím, skeptičtější způsobem. Například mínili, že v období vážné známosti není třeba seznamovat potenciálního partnera s rodiči, kdežto dospívající z nerozvedených rodin preferují názor, že je to dobré i potřebné. Nebo: „nerozvedení“ probanti soudí, že manželství posílí vzájemná důvěra, láska, společné zájmy a cíle, kdežto dospívající, a zejména chlapci z rozvedených manželství projevovali skeptický názor, že manželství nelze nijak a ničím posílit. Jako určité pozitivum uváděly dívky s rozvodovou zkušeností názor, že manželství, rozvod i chování rodičů jim poslouží jako negativní vzor. Chlapci z rozvedených rodin zase považovali za pozitivní efekt rozvodu svých rodičů to, že jim poskytl příležitost k rozvoji větší samostatnosti. Rozvodovou situaci i její důsledky méně negativně hodnotili ti, kdo si už jen matně pamatují na rozvod rodičů, případně své tehdejší prožitky dnes označují za neutrální, což se nejčastěji dělo, udál-li se rozvod v období předškolního věku dětí.

Lze shrnout že jeho studie konstatovaly subtilní, nicméně zřetelné rozdíly mezi potomky rozvedených a nerozvedených rodičů, které ve svém souhrnu mohou záporně ovlivňovat jejich partnerství a manželství. Další jeho nálezy však nepotvrdily, že tomu tak skutečně je.

Plaňava (1994) konstatuje, že od narození si dítě spojuje nejprve matku a velmi záhy oba rodiče s uspokojováním svých biologických i psychických potřeb. Má zažito, že do jeho nejbližšího a nejvýznamnějšího životního prostoru, jímž je domov, patří společně matka s otcem, což je pro dítě zdrojem stability, jistoty a bezpečí. V období rozpadu manželství je uspokojování těchto potřeb ohrožováno a v některé fázi zcela mařeno – frustrováno. Dítě zažívá pocity nejistoty, úzkosti. A mohou to být i frustrace hluboké, jestliže rodič přestane jako rodič fungovat, případně i vyskytovat se.

Uvádí, že když manželství končí, rozpadá se základní osa každodenního fungování dvojíce muž-otec a žena-matka. Tento rozpad dítě po svém vnímá, prožívá a reaguje na něj. V bezprostředních reakcích na rozpad manželství rodičů konstatuje celou škálu prožitků a stavů dětí, které lze označit jako neurotické: deprese, pocity úzkosti, poruchy pozornosti, poruchy spánku, stažení se do sebe a odmítání kontaktů s okolím i další. Častým typem reakcí na ohrožení a frustraci bývá zvýšená agresivita a též úniky až útky z frustrujícího prostředí. Uvádí, že řada výzkumných prací o „rozvodových dětech“ konstatuje jejich sníženou sociální adaptabilitu, problémy s vrstevníky, zhoršení prospěchu i chování ve škole, že jiné práce uvádějí srovnání, z nichž vyplývá, že děti z rozvedených rodin mívají větší sklon k anormativnímu chování, včetně delikvence. Namítá, že pokud je mezi mladistvými delikventy větší procento z rozvedených rodin, neznamená to ještě, že rozvod rodičů byl jedinou a hlavní příčinou – samotný rozpad manželství mohl mít hlavní příčinu například v tom, že jeden či oba rodiče patří do skupiny vysoce rizikových psychopatů, a tudíž rozvod byl menším strádáním a méně frustrující v porovnání se společným žitím v takové rodině. Za další významný faktor považuje čas. Namítá, že některé výzkumy konstatující zvýšené potíže a problémy „rozvodových dětí“ vycházejí ze situace těsně kolem rozvodu a brzy po něm.

Závěry výzkumů shrnuje takto:

- čím komplikovaněji a drastičtěji se manželství rozpadá a čím déle dramatické situace přetrvávají (včetně soudních sporů), tím větší je negativní dopad na psychiku dětí
- čím déle a obtížněji se rodiče vyrovnávají s rozvodovou prohrou, tím větší potíže mají jejich děti

- čím dříve začnou kontakty s tzv. dálkovým rodičem probíhat bezkonfliktně na základě vzájemné dohody, tím lépe se děti vyrovnávají s rozpadem manželství svých rodičů.

Matějček a Dytrych (1994) zdůrazňují, že jednotlivé zachycené odchylky samy o sobě jsou zpravidla jen lehké, jemné, nenápadné, takže by bylo obtížné zakládat na nich individuální diagnostiku. Nápadnými se stávají až ve svém souhrnu. Pak také se teprve zřetelně jeví jejich společenská závažnost, neboť v základech postihují vztahy lidského jedince k jeho sociálnímu okolí – vztahy k výchozí rodině, k přátelům a spolupracovníkům, vztahy erotické, manželské, k vlastním dětem. Příznačné je, že se tyto odchylky a jejich souhrny dají dobře zachytit nikoliv na úrovni individuálních případů, nýbrž na úrovni větších vybraných skupin.

Trnka (1974) srovnával vzorek 118 dětí z rozvedených rodin s pečlivě vyváženým vzorkem 118 dětí z úplných nenarušených rodin. Nebral nicméně v úvahu časový odstup od rozvodu. Konstatoval, že děti z rozvedených manželství byly ve školním kolektivu hodnoceny 225x jako děti nejnepořádnější, děti z úplných rodin jen 39x. Jako nejhádavější byly hodnoceny 144x děti z rozvedených manželství a 92x děti z manželství normálních. Zjistil statistickou významnost v obou případech. Podle něj mnoho dětí z rozvedených manželství bylo svými spolužáky hodnoceno jako samotáři. Děti z rozvedených manželství byly takto hodnoceny 137x, zatímco kontrolní skupina jen 54x. Rozdíl byl hodnocen jako statisticky významný. Dalšími vlastnostmi nepříznivými pro děti z rozvedených manželství byly neukázněnost a rvavost. Jako nejneukázněnější ze třídy byly hodnoceny 172x děti z rozvedených manželství a jen 90x děti z rodin normálních. Jako největší rváči byly hodnoceny děti z rozvedených manželství 130x, jejich protějšky 50x. Oba rozdíly byly statisticky významné.

U pacientů, tedy u těch dětí z rozvedených rodin, které se pro své obtíže dostaly do odborné péče, našel *Trnka* nejčastěji neurotické reakce jako pláč, tiky, koktavost a těžké poruchy chování s charakterovým narušením.

U osmnácti velmi špatně adaptovaných dětí konstatoval, že všechny tyto děti byly popouzeny. Ve čtyřech případech nicméně šlo o děti, u nichž se dalo předpokládat takové hereditární zatížení, které samo mohlo způsobit špatnou adaptovanost dítěte. (Adaptovaností se rozumí stupeň zařazení dítěte do kolektivu rodiny a školy, popřípadě do skupiny pacientů.) V sedmi případech mělo dítě špatný vztah k novému part-

nerovi některého z rodičů, u osmi dětí nalezl významné známky neurotizace. Ve třech případech dítě toužilo po lásce některého z rodičů, ale bylo přijímáno chladně nebo přímo odmítáno. Ve třech případech žilo dítě v rozděleném bytě, čímž bylo vystaveno denní traumatizaci v emociálně napjatém prostředí.

Na podkladě své práce seřadil podle významnosti faktory, které ovlivnily nepříznivě adaptovanost 200 dětí z rozvedených manželství svého vzorku, takto:

Významně hůře byly adaptovány děti popouzené proti některému z rodičů.

Nejvíce ohroženy se mu jevíly děti, které neměly v nikom ze svého okolí oporu, na nikoho nebyly citově kladně vázány. V jeho souboru šlo o pětinu dětí.

Velmi špatně byly v průměru adaptovány děti, které žijí i s rodiči i po rozvodu v rozděleném bytě.

Zvýšená intenzita rozporu, kterému bylo dítě přítomno, výrazně zhoršovala stupeň jeho adaptovanosti. Zvláště silný byl tento nepříznivý vliv u případů, kdy dítě vidělo tělesné násilí mezi rodiči.

Nepříznivě ovlivnil adaptabilitu dítěte citový vztah matky v útlém dětství, který se vyznačoval nevyrovnaností, citovou labilitou, přecházející od nadměrné péče a mazlení k hostilnímu postoji a nepřiměřeným trestům.

Srovnáním dětí, které vůbec nebyly přítomny rozvodovým rozepřím, se skupinou těch, které prožily jen spory „bez křiku a nadávek“, došel k závěru, že děti obou skupin jsou celkem stejně poškozeny. Pro praxi z toho dovedl, že děti jsou méně poškozeny, ovládnou-li se rodiče i v době rozvodu natolik, že jejich vzájemné rozpory nepřevýší pojem „bez křiku a nadávek“.

Z dětí, které žily v domácnosti s neviastním rodičem, byly významně lépe adaptovány ty, které měli dobrý vztah k neviastnímu rodiči. Hůře byly adaptovány děti, jejichž vztah k nevlastnímu rodiči byl lhostejný až špatný.

Konstatoval, že nejúčinnějším prostředkem, který pomáhá snižovat vliv špatných podmínek, je silná citová vazba mezi dítětem a některým členem rodiny, který je dítěti spolehlivou oporou.

Matějček a Dytrych (1994) uvádějí, že co se stává často a co bývá předmětem chybných interpretací, je špatná školní výkonnost dítěte. Projevuje se ve zhoršeném prospěchu, přestože dítě předtím dobře prospívalo. Je to důsledek trvalého stresu, který vede ke zhoršení koncentrace a to opět ke špatnému školnímu výkonu. Dítě je za svůj

špatný školní prospěch trestáno a rodiče si navzájem vyčítají, že špatný školní prospěch je důsledek nesprávné výchovy jednoho či druhého. Dítě ztrácí zájem o školu, tím se opět zhoršuje jeho výkonnost a bludný kruh se uzavírá. Je třeba zdůraznit, že existují v tomto smyslu dosti výrazné rozdíly mezi chlapci a dívkami. Zhoršení školního prospěchu u chlapců je podmíněno také jejich nekonformním, agresivním chováním, které je přirozeným výsledkem dlouhodobé frustrace. Učitelé pak „odměňují“ takové chování dítěte dalším zhoršením klasifikace. U dívek probíhá proces zhoršení školního výkonu poněkud jinak, je méně nápadný. Dívky z rozvedených rodin jsou více staženy do sebe, jejich chování není tolik nekonformní, nicméně úzkost a s ní související poruchy koncentrace se projevují také. Zdůrazňují, že to platí o dětech, které se před rozvratem rodiny a rozvodem rodičů projevovaly jako zcela normální. Situace dětí, které již před rozvodem rodičů trpěly některými poruchami psychického vývoje, je komplikovanější.

Dytrych, Schüller, Prokopec a Matějček (1987) shledali, že děti z rozvedených rodin jsou hodnoceny učitelkami i svými matkami na dvanáctipoložkové škále jako méně ctižádostivé a méně svědomité, více citlivé až přecitlivělé, více dráždivé a nervózní a méně oblíbené ve školním kolektivu. Konstatují, že z klinického hlediska jde o obraz dítěte s neurotickými symptomy, které mohou postupně vymizet úpravou rodinných poměrů, které však mohou také manifestně či latentně růst až v klinicky vyjádřený obraz některé z dětských psychických poruch.

Plaňava (2000) srovnal 155 manželských párů, které vyhledaly odbornou intervenci pro manželský konflikt či krizi a které označil jako dysfunkční, se 105 funkčními manželskými páry. Na základě zjištěných a zpracovaných dat srovnávaných souborů konstatoval, že samotná skutečnost, zda se rodiče rozvedli či nerozvedli, statisticky významně nerozlišuje mezi dysfunkčními a funkčními páry. Nemohl tedy posílit tradovaný názor, že v manželství dětí rozvedených rodičů se vyskytují větší potíže a problémy než v těch manželstvích, do nichž vstoupili jedinci bez rozvodové zkušenosti z rodičovské rodiny.

Nalezl dále, že významnější než rozvodová zkušenost se ukázala percepce a hodnocení manželství rodičů a vlastního dětství: 37,2 % respondentů z dysfunkčních soužití považuje manželství svých rodičů za nevydařené; ze skupiny funkčních párů je to 21,9 % probantů, což znamená statisticky významný rozdíl. Ještě výraznější je diferen-

ce v hodnocení dětství: muži a ženy z funkčních soužití označují své dětství jako spokojené a šťastné v 82 %, přičemž u mužů je tomu tak ve větší míře než u žen; ze souboru dysfunkčních označila své dětství za šťastné polovina zkoumaných osob. Jestliže obě proměnné (hodnocení manželství rodičů a hodnocení dětství) uvažovali společně, shledal velkou diferenci mezi zkoumanými soubory.

V souboru dysfunkčních manželství konstatoval abnormní osobnost (přítomnost psychopatických rysů) u 30 % mužů a 29 % žen, kdežto v souboru funkčních soužití u 11 % mužů a pouze u 5,7 % žen. Konstatoval, že proměnná signifikantně diferencuje mezi funkčními a dysfunkčními páry.

Booth a Amato (2001) a *Jekielek (1998)* ve svých studiích konstatovali, že ve všech ukazatelích se děti z vysoce konfliktních rodin zlepšily po rozvodu, zatímco děti z málo konfliktních rodin se ve srovnání se všemi ostatními skupinami výrazně zhoršily. *Morrison (1999)* potvrdil nález řady jiných studií, že konfliktní manželství má zhoubný vliv na děti, podle všeho vážnější než rozvod, a uzavírají, že děti z takových manželství z rozvodu rodičů profitují. *Yongminu Sun (2001)* uzavírá svou studii konstatováním, že mnoho z negativních důsledků pro prosperitu dětí připisovaných řadou studií faktu rozvodu je třeba připsat na vrub konfliktní situace před rozvodem. Tyto nálezy jsou potvrzovány i dalšími studiemi

Lze shrnout, že u části rozvedených rodin přetrvávají konflikty, nejčastěji tam, kde po rozvodu není uspokojivě usprádan styk s dětmi. Je tomu tak přibližně u dvaceti procent rozvedených. Významným faktorem, který negativně ovlivňuje adaptaci dětí, je popouzení proti některému z rodičů. Značná část rozvedených otců se se svými dětmi z různých příčin nestýká, často je tato skutečnost zapříčiněna špatným vztahem s matkou. Prosperita dětí z vysoce konfliktních rodin se po rozvodu zlepšuje. Konfliktní manželství má zhoubný vliv na děti, podle všeho vážnější než rozvod. Ve srovnání s dětmi z úplných rodin děti z rozvedených rodin v průměru dosahují nicméně nižšího vzdělání i příjmu, častěji jsou závislí na sociální podpoře a častěji se stávají nesezdanými, osamělými či rozvedenými rodiči.

2.1.5. Děti v porozvodových sporech

Schüller, Prokopec a Dytrich (1985) konstatují, že dochází k vážným a vleklým sporům jednak o to, komu bude dítě svěřeno do péče, jednak o úpravu jeho styku s rodičem, jemuž do péče svěřeno nebylo. Tyto spory bývají mezi rodiči vedeny bez ohledu na skutečnou prosperitu dětí. Rodiče, ale někdy i zúčastněné instituce chápou dítě jako „vlastnictví“, ne jako subjekt, ale jako „objekt“, který je možno u soudu „vyhrát“ či „prohrát“. Citové vazby pak většinou jen zotřují, vyhraňují nepřátelské postoje rodičů. Nepřátelství a pokračující konflikty mezi rodiči ústí velice často ve více či méně uvědomělou snahu získat dítě zcela či alespoň skrytě na svou stranu a postavit je proti druhému rodiči. Mají na mysli tu část rozvedených rodičů, kteří nejsou schopní řetěz konfliktů přerušit a jejichž spory musí řešit společenské instituce. Podle jejich odhadu představují 20–25 % z roční rozvodové kohorty.

Uzavírají, že jak empirické poznatky, tak i výsledky výzkumu potvrzují, že zejména konflikty pokračující po rozvodu ovlivňují negativně proces porozvodové adaptace dospělých i dětí, zvyšují výskyt neurotických příznaků, vedou k růstu pokrytectví, sobectví, odcizení, hostility a agresivity a mohou vést k delikventnímu chování či jednání. Soudí, že s neustálým růstem rozvodovosti roste i míra výskytu těchto vlastností a jejich projevů ve společnosti jako celku.

Coates (1999) ve studii 10 000 rozvodů našel 35 % případů, kdy alespoň jeden z rodičů druhého nenávidí a je motivován k porozvodovému boji. Asi 50 % rodičů je po rozvodu rozhněváno svou finanční situací. Ze sporů o svěřením do péče se rodí hostilita (například *Turkat, 1999*). Častá jsou falešná obvinění ze sexuálního zneužívání dětí (*Bone a Walsh, 1999*).

Maccoby a Mnookin (1992) studovali 1124 kalifornských rodin s 1875 dětmi, které požádaly o rozvod. V polovině případů svěřením dětí do péče nepřineslo problémy, v třiceti procentech případů přineslo problémy, nicméně řešitelné bez dalších vážnějších sporů, a u dvaceti procent případů otázka svěřením do péče a návštěv byla řešena formální cestou (11 % v rámci mediačních sezení, 5 % po znaleckým doporučením a 4 % na základě soudního sporu). Čtyři roky po rozdělení domácnosti našli tři rodičovské konstelace: častou komunikaci a nízký konflikt – kooperativní rodičovství (29 % vzorku), slabou komunikaci a nízký konflikt – nekooperativní rodičovství (47 % vzorku)

a slabou komunikaci a vysoký konflikt – konfliktní rodičovství (24 % vzorku). Konfliktní rodičovství bylo stejně časté u všech druhů porozvodového upořádání a bylo častější u rodin s malými dětmi a rodin s více dětmi. Autoři konstatovali, že hlavním motivem konfliktů byla pronikavá nedůvěra ke schopnostem druhého rodiče přiměřeně vychovávat a starat se o dítě.

Další studie konfliktních případů soudem doporučených pro porozvodovou mediaci (*Wallerstein a Kelly, 1980, Abrons, 1987*) souhlasně konstatovaly, že třetina těchto případů tři až pět let po rozvodu vykazovala ve věcech výchovy dětí velmi hostilní a konfliktní jednání. *Depner at al., (1992)* a další studie porozvodových případů doporučených pro porozvodovou mediaci referují o vysokém výskytu fyzického násilí mezi těmito rodiči. Podle *Johnstonové metaanalýzy řady těchto studií (1994)* se tyto skupiny rodičů vyznačují polarizací (vyhrocením) vnímání situace, hostilitou a bojovým nastavením. Zúčastnění se vyznačují historií dysfunkce své primární rodiny včetně domácího násilí a historií vlastních psychických obtíží. Studie zabývající se rodiči angažovanými v konfliktních rozvodech (například *Hauser, 1985, Kressel at al., 1980*) referují o vysokém výskytu poruch osobností a zneužívání návykových látek (například dvě třetiny ze 160 rodičů vykazovaly poruchu osobnosti, jedna čtvrtina zneužívání návykových látek – *Hauser, 1985*). *Johnston (1994)* upozorňuje na vážné důsledky těchto skutečností pro duševní zdraví dětí, především zvláště zranitelných malých dětí a chlapců. U chlapců konstatuje jako následek konfliktů mezi rodiči především více zjevných poruch chování, u děvčat méně zjevné emoční poruchy. Konstatuje, že některé děti i v nepříznivé situaci vážného konfliktu mezi rodiči jsou překvapivě v dobrém psychickém stavu. Jednotlivé studie konstatovaly, že vliv vzájemného agresivního chování rodičů je event. vyvažován dobrou kvalitou vztahu mezi rodičem a dítětem. Kvalita vztahu matka – dítě predikuje psychický stav dítěte lépe než kvalita vztahu otec – dítě. Upozorňuje, že děti této skupiny vyžadují zvláštní sociální péči.

Hauser a Straus (1991) ve své studii konstatují, že z rodičů, kteří se podrobili znaleckému zkoumání ve věci svěřením do péče, se dále soudí 71 %, zatímco se všech rozvádějících se rodičů se dále soudí 41 %.

Intenzita porozvodových soudních sporů je považována za přibližnou míru porozvodového konfliktu souvisejícího s přízpusobením se rozvodu. Porozvodové soudní spory jsou spojeny s poruchami adaptace u dětí, jejich nízkým sebeoceněním

a poruchami chování (například *Saayman a Saayman 1989*). Rodiče za této situace nejsou schopni dobré komunikace, jsou ve stresu, ve stavu provizoria a děti zůstávají v nejistotě o základní struktuře svého denního života. *Koel at al. (1994)* ve své studii 700 rozvedených rodin s malými dětmi konstatovali, že nejčastěji soudní spor vyvolávaly matky a nejčastěji pro neplacení alimentů. Otcové nejčastěji iniciovali soudní spor pro otázky svěření dětí do péče a pro nedodržování návštěv. Nejčastěji soudní spory začínaly do dvou let po rozvodu. Toto období dvou let je považováno za nutné k sociálnímu a emočnímu vyrovnání se s rozvodem. *Koel at al. (1994)* konstatovali častější porozvodové soudní spory mezi mladšími rodiči s více dětmi, tam kde bylo podáno více předrozvodových podnětů, uplynula kratší doba mezi rozdělením domácnosti a podáním žádosti o rozvod. Rodiče s ustanovenou střídavou péčí podávají soudu více podnětů než rodiče s jiným uspořádání péče o děti. Konstatovali, že soudním sporům zpravidla předchází konflikt mezi rodiči. Některá soudní jednání nicméně jen modifikují uspořádání péče o dítě, nepředchází jím konflikt a jsou konstruktivní. Konflikt je často vyvoláván dispozicemi rodičů (úrovni psychické zralosti rodičů, jejich schopností sebekontroly, schopností rozlišit vlastní potřeby od potřeb dítěte, jejich schopností emočně se osamostatnit od bývalého manželského partnera). Opakované soudní spory jsou výsledkem sporů, které pramení z psychických obtíží rodičů (*Straus 1991*). Nejčastějším motivem soudních sporů týkajících se svěření do péče a návštěv je snaha udržet s dětmi kontakt a snaha ochránit je před reálným či domnělým škodlivým vlivem druhého rodiče. Často se stává, že nedodržování návštěv rodičem, jemuž je dítě svěřeno do péče, vede k nedodržování placení alimentů a naopak (například *Ash a Guyer 1986*).

Plaňava (1994) konstatuje, že všechny zlé rozvody mají společné to, že zneprátení manželé manévrují dětmi. Pokud oba rodiče zvládnou každý sám sebe natolik, že dávají pozor, aby rozpad manželství zbytečně nepoškozoval děti, probíhá rozpad manželství s menšími ztrátami. Bývá tomu tak zřídka, ale nelze se divit: jestliže spolu dva lidé nedokážou slušně či alespoň přijatelně žít, bývá vzácné slušně či alespoň přijatelně se rozejít.

Turkat (2000) odhaduje, že ve Spojených státech je ročně asi milion dětí zúčastněn v porozvodových soudních sporech.

Vzájemné hostilní chování rodičů a jejich malá spolupráce po rozvodu pravidelně predikuje horší výsledky u dětí (například *Bolgar, Zweig-Frank a Parish, 1995, Clark*

a Clifford, 1996, Buchanan at al. 1996). Odhaduje se, že ve Spojených státech asi 30 % rozvedených rodičů s dětmi se angažuje ve vážném porozvodovém konfliktu po tři až čtyři roky po rozvodu. Wallerstein a Kelly (1980) a Amato a Keith (1991 a,b) v metaanalýze více studií konstatovali, že konflikt jak v nerozvedených rodinách, tak mezi rozvedenými rodiči predikuje horší prosperitu dětí. Čím déle konflikty rodičů trvají, tím větší je riziko obtíží dětí. Panuje shoda v tom, že konflikt mezi rodiči souvisí s dětskými problémy těsněji než rozvod samotný (například Shaw a Emery, 1987). Mladší děti vykazují vážnější regresi v chování než děti starší (Wallerstein a Kelly, 1980). Je nicméně zřejmé, že dobře fungující rodič, jemuž je dítě svěřeno po rozvodu, může značně zlepšit přizpůsobení dítěte narušené konfliktem rodičů (Kline, Johnston a Tschann, 1991). Pro děti je konflikt rodičů spojen s rizikem deprese, prožitků úzkosti a agresivitou, pro dospělé s řadou psychiatrických poruch, jako je například deprese a zneužívání návykových látek (Rutter a Rutter, 1993). Duševní porucha u matek predikuje emoční obtíže u dětí (Ayoub, Deutsch, Maraganore, 1999). Studie zabývající se situací dětí v konfliktních rozvodech a vážných sporech o svěřením dětí do péče se shodují na vážném negativním dopadu takové situace na emoční stav dětí (například Amato a Keith, 1991, Jekielek, 1998). Ayoub, Deutsch a Maraganore (1999), kteří studovali rodiče v situaci vysoce konfliktního rozvodu, konstatovali, že 52,4% dětí bylo svědky domácího fyzického násilí. Austin (2000) ve shodě s dalšími studiemi konstatoval, že již jediná taková zkušenost může u dětí rezultovat v trauma s vážnými následky. Pro špatné přizpůsobení v dospělosti je nejrizikovější vystavení vzájemnému rodičovskému násilí, fyzickému zneužívání, svědectví častých verbálních konfliktů a špatné úrovni péče v dětství (Hennning at al. 1996).

Johnston at al. (1990) studovali 100 dětí, jejichž rodiče vedli spory o svěřením dětí do péče, a konstatovali, že v tomto případě děti, které byly ve střídavé péči rodičů, a děti, které měly častější návštěvy o rodiče, jemuž nebyly svěřeny, vykazovaly větší narušení v chování i v emocích. Konstatoval, že čím častěji se rodiče, kteří spolu vedou spory, setkávají, tím více je konfliktů, do nichž je dítě vtahováno. Johnston (1994) ve své metaanalýze zdůrazňuje, že nálezy studií konfliktních rodičů neplatí pro většinu případů, ve kterých rodiče jsou s to v péči o děti kooperovat. Shrnuje, že z mediace dokáže profitovat asi 40 až 70 % konfliktních rodičů. Zbytek nejtěžších rodičovských případů se vyznačuje vážnými psychickými obtížemi. (například Girdner, 1990).

Johnston (1994) shrnuje, že v zájmu dětí je porozvodové uspořádání, které minimalizuje konflikty mezi rodiči, že děti lépe prosperují v péči rodiče, který vykazuje lepší psychické zdraví a přizpůsobení, že dobrý vztah dítě – rodič je nejsilnějším prediktorem prosperity dítěte a že v silně konfliktních případech je důležitá mediace, uspořádání takového styku obou rodičů s dítětem, který minimalizuje možnost konfliktů. *Johnston et al. (1987)* uzavírají, že míra účasti dítěte ve sporu o svěření dítěte do péče predikuje míru problémů v chování a agresivitu dítěte. V této studii děvčata byla depresivnější a do sebe staženější a starší děti byly agresivnější a vykazovaly více somatických obtíží.

Plaňava (1994) konstatuje, že jednání a chování v atmosféře rozjitřených citů, tvrdých vzájemných útoků a nečistých obran mívá daleko k tomu, řídit se věděním a dobrými úmysly. Za krajně nepříznivou variantu považuje, nesmí-li se otec se svěřením dětí do matčiny péče a snaha situaci změnit se mu stane jedinou životní náplní, zahltí celou jeho osobnost.

Dochází k vážným a vleklým sporům jednak o to, komu bude dítě svěřeno do péče, jednak o úpravu jeho styku s rodičem, jemuž do péče svěřeno nebylo. Tyto spory bývají mezi rodiči vedeny bez ohledu na skutečnou prosperitu dětí.

Shrnujeme, že intenzita porozvodových soudních sporů je považována za přibližnou míru porozvodového konfliktu souvisejícího s přizpůsobením se rozvodu. Vzájemné hostilní chování rodičů a jejich malá spolupráce po rozvodu pravidelně predikuje horší výsledky u dětí. V zájmu dětí je porozvodové uspořádání, které minimalizuje konflikty mezi rodiči, děti lépe prosperují v péči rodiče, který vykazuje lepší psychické zdraví a přizpůsobení, dobrý vztah dítě – rodič je nejsilnějším prediktorem prosperity dítěte. V silně konfliktních případech je důležitá mediace, uspořádání takového styku obou rodičů s dítětem, který minimalizuje možnost konfliktů. Studie zabývající se rodiči angažovanými v konfliktních rozvodech referují o vysokém výskytu poruch osobností a zneužívání návykových látek.

2.1.6. Dodržování porozvodového uspořádání

Hodges (1991) konstatuje, že pravidelné a nerušené návštěvy druhého rodiče jsou pro dítě žádoucí a užitečné kromě extrémních případů. V případech odírání náv-

štěv jsou nicméně soudy často neefektivní. *Kressel (1985)* odhaduje, že asi 40 % matek s dětmi svěřenými do výchovy odpírá otcům návštěvy dětí, aby ho potrestaly. *Arditti (1992)* sděluje, že z jeho vzorku 125 rozvedených otců 50 % referovalo o narušování návštěv dětí jejich matkami. *Turkat (1994)* konstatuje, že manipulace dětí, narušování rodičovských návštěv a nepřátelské akce proti druhému rodiči jsou sice časté a jsou nežádoucí a nedovolené, ale je jen málo prostředků, jak jím zabránit. Soudy pracují pomalu a mohou být manipulovány dobrými lháři (*Snyder, 1986*). Odhalit lži a fabrikace a vypořádat se s nimi je obecně obtížné (*Ekman a O'Sullivan, 1991*). Mnoho rodičů těchto skutečností obratně využívá.

Tuto skutečnost je podle mého názoru vysvětlitelná současnou zřetelnou destabilizací rodiny a rodičovských rolí, nezpochybnitelnosti práv a povinností otce, matky a dalších. Regulativní funkce vzájemných ohledů, morálních zásad, zákonů a soudních rozhodnutí slábne. Lidé nerespektují rozhodnutí soudů, zákony tam, kde neexistují efektivní sankce. Soudy užívají zákonné sankce jen velmi výjimečně a neochotně. Tato skutečnost je obecně známá.

Lze také sotva očekávat, že ti, kdo nebyli s to spolupracovat v relativně příznivé konstelaci manželství, budou dobře spolupracovat za mnohem nepříznivějších porozvodových podmínek.

Porozvodová situace obecně je složitá, protože intervenují další osoby (prarodiče, milenci, noví manželé, jejich děti apod.), které mají nepřehledné motivy, zájmy a cíle. Ke konstruktivnímu zvládnutí prozvodové situace je nicméně třeba, aby všichni zúčastnění měli jeden primární cíl – prosperitu dítěte a styk obou rodičů s ním. Jakmile jsou ve hře jakékoli jiné cíle, jak na příklad spravedlnost, vlastní sebevědomí, sebeúcta, odplata, zájmy nové rodiny apod., situace se stává těžko řešitelnou.

Navíc ten, kdo o dítě pečuje, má s ním dost práce a povinností, a z toho vyvozuje, že zásluhy mu dávají výlučná práva, má pocit, že práva nerezidenčního rodiče jsou nezasloužená, formální. Zvláště u malých dětí je pro rezidenčního rodiče obtížné dávat dítě z vlastních rukou, které jsou považovány za jediné kompetentní, bezpečné apod.

Nespolupráci napomáhá i to, že placení alimentů ze strany nerezidenčního rodiče ze zákona nijak nesouvisí s chováním rezidenčního rodiče, například s dodržováním styků s dětmi. Rezidenční rodič nemusí spolupracovat, peníze dostane tak jako tak.

Je také třeba si uvědomit, že rezidenční rodič má tím, že může rozhodovat o dítěti, v rukou značnou moc. Může svého bývalého partnera „řídít“, manipulovat s ním tak, jak v manželství nemohl. Zkušenost říká, že jen málokdo dokáže mít moc a nijak ji nezneužívat. Mít v péči dítě, které má rád i nerezidenční rodič, představuje neodolatelnou příležitost. Většinou je využívána.

To, jak bude rezidenční rodič „řídít“ svého bývalého partnera, závisí na mnoha faktorech, nejsilnější faktor je jeho osobnost. Především anomální a psychopatické osobnosti mistrně zvládají ovlivnění dítěte, protože jím chybí ohled na duševní zdraví dítěte. Manipulace dítěte je tak efektivní prostředek, že k němu sáhnou i ti, kdo jsou schopni mravního cítění – v situaci boje je cenou ohrožení blaha dítěte za zisk nástroje proti nerezidenčnímu rodiči. Cenu tohoto nástroje a oprávnění jeho vytvoření je možné si velmi dobře racionalizovat (nerezidenční rodič dítěti škodí apod.).

Reakce na poškozování otcovských či mateřských práv jsou velmi silné – jde o porušování vitálního pouta rodič – dítě. Ve hře jsou silné emoce. Ohrožování vztahu k dítěti a práva na ně budí silné bojové nastavení, agresí. Je to podle všeho biologicky zakotvená reakce, za normálních podmínek zcela funkční. Je nicméně kontraproduktivní ve vztahu mezi rozvedenými rodiči. Vede k eskalaci nepřátelství.

V jakémkoli sporu je nerezidenční rodič v krajně nevýhodné situaci – ve věci styku s dítětem je odkázán na dobrou vůli rezidenčního rodiče: Pokud je styk s dítětem mařen a nerezidenční rodič hledá nápravu prostřednictvím nějaké úřední intervence, pak má rezidenční rodič vždy možnost dítě proti němu popudit. Žádná instituce mu v tom nemůže zabránit. V situaci vyhrocených sporů se pak rozvíjí syndrom odcizeného rodiče různé intenzity, který se podle Gardnera vyskytuje u téměř 90 % případů vleklých opatrovnických sporů..

Černá (2001) konstatuje, že důvody k omezování styku otce s dětmi jsou různé, například snaha mít dítě pouze pro sebe, vymazat otce ze života dětí a vyhnout se tak vzpomínkám na nevydařené manželství, touha potrestat bývalého partnera, zloba a neochota připustit důležitost otce pro dítě nebo i opravdové obavy o bezpečnost dětí. K bránění ve styku s otcem se některé matky uchylují i po delším čase po rozvodu, když do té doby porozvodové uspořádání fungovalo a návštěvy probíhaly bez problémů. Například v situaci, kdy potkaly jiného muže a přejí si s ním založit novou rodinu bez jakékoli účasti bývalého partnera. Důsledky jsou jasné – oslabení až úplná ztráta

vztahu dítěte s otcem a s ním spojené již několikrát zmiňované následky. I u otců může dojít k psychickým obtížím souvisejícím se ztrátou dítěte a otcovské role.

Černá zastává názor, že otcové, kterým jejich bývalé partnerky brání ve styku s dětmi, se dopouštějí závažné chyby tím, že doufají ve změnu a řešení situace po dobrém, vyčkávají a odkládají vymáhání kontaktu právní cestou. Vystavují tak dítě i sebe nebezpečí, že oslabení vztahu i případně matkou posilovaný a programovaný negativní postoj dítěte k otci se dostane do takového stadia, kdy bude nevratný a styk bude opravdu nutno omezit vzhledem k psychickému stavu dítěte. Doporučuje jednat okamžitě, hned po prvních zmařených setkáních se razantně domáhat svého práva účinným způsobem.

Černá provedla anonymní dotazníkové šetření mezi sociálními pracovníci oddělení sociálně-právní ochrany dětí jednoho magistrátu. Uvádí, že při práci na dotazníkovém šetření cítila velkou uzavřenost oddělení sociálně-právní ochrany dětí před okolím a až strach poskytnout informace osvětlující jejich praxi. Má za to, že to je důsledkem sílící kritiky práce oddělení, kterou si pravděpodobně pracovníci i jejich vedoucí uvědomují.

Černá zdůrazňuje, že situace, kdy se jeden z rodičů protiví rozhodnutí soudu a brání ve styku s dítětem druhému rodiči, je ošetřena v zákoně o rodině a zákonech souvisejících vcelku podrobně. Orgány sociálně-právní ochrany dětí jsou oprávněny užít několika stupňů výchovných opatření vůči povinným rodičům bránícím styku dítěte s rodičem oprávněným. Sociální pracovníci se však až na výjimky omezují na ústní domluvu povinnému rodiči. Jejich přístup k tomuto problému je natolik pasivní, že zřídka využívají i možnosti dát podnět na přezkoumání situace soudu, který by dál převzal odpovědnost za řešení.

Poukazuje na to, že zákon pro krajní případy zakotvuje i možnost svěřit dítě do péče druhého rodiče. Poukazuje na to, že realita je jiná. Matky (v naprosté většině případů jde, vzhledem k poměru dětí svěřených do výhradní péče matkám a otcům, o matky) bránící otcům ve styku s dítětem jsou pokutovány podle ní jen zřídka. Výše pokut bývá symbolická s poukazem na snížení či ohrožení životní úrovně dítěte.

Černá má za to, že trestní stíhání je vhodným prostředkem, šetrným k dítěti a účinným směrem k povinnému rodiči. Zdůrazňuje, že mnoho rodičů bránících ve styku spoléhá na pasivitu soudů a ignoruje hrozby sankcí, které za současného stavu ani

hrozbami nejsou. Předpokládá, že v tomto případě by reálná hrozba trestu odnětí svobody, případně bezprostřednější hrozba vzetí do vazby, zabránila pokračování trestné činnosti.

Zkušenosti s intervencí soudů, sociálních pracovníků a dalších odborníků v takové situaci jsou nicméně špatné i podle referencí nerezidenčních rodičů, jak je nacházíme v zahraniční literatuře (např. *Vassiliou 1988*). To lze vysvětlit zčásti tím, že i tam, kde bychom to nečekali, může chybět dostatečné odborná erudice a nestrannost, jádro obtíže je ale v tom, že vyhrocené opatrovnické spory nemají uspokojivé řešení – vždy je někdo poškozen. Nejčastěji je poškozen nerezidenční rodič (zpravidla otec), poškození jeho práv se jeví jako nejmenší zlo.

Hayward (1999), který je spolupracovníkem britské charitativní organizace FNF (Families Need Fathers) varuje před vkládáním naděje v řešení situace soudní cestou. Shrnuje zkušenosti psychiatrů a psychologů zabývajících se problematikou opatrovnických sporů a říká, že řešit rodinné problémy soudní cestou je plýtvání časem. Shodně s jinými autory (například *Kock, Kowery 1984*) říká, že udržení co možná nejlepšího kontaktu s matkou je nejlepším prediktorem možné nápravy situace. Zdůrazňuje, že otec by měl žít hodnotný a úspěšný život, varuje před zahlcením spory, možnou ruinací otce.

Černá a někteří naši autoři tedy zastávají názor, že když jsou mařeny styky s dítětem, je třeba z úřední moci situaci napravit či usměrnit, a kritizují naše soudy za malou ochotu v takových situacích razantně zasahovat. V rámci některých manželských poraden nicméně již byly vytvořeny pracovní skupiny, které se touto problematikou zabývají a kam soudy mají možnost rodiče a děti postižené syndromem odcizeného rodiče odkazovat.

Jiní naši autoři pak zastávají názor, že nespravedlivost může být osudová a neodvratitelná (*Plaňava 1994*) a že otec, jehož právo stýkat se s dětmi je mařeno, má rezignovat, vzchopit se a jít dál vlastní cestou. Zápas o děti, který zahltní osobnost rodiče a stane se jeho životní náplní, považují za krajně nepříznivou možnost. Oproti tomu z *Warshakovy práce (Warschak 2003)* je zřejmé přesvědčení, že lidské vztahy, křivdy a nespravedlnost lze napravit, pokud postižený má dostatek prostředků na dobrého terapeuta a advokáta.

Zastáváme názor, že nerezidenční rodič by si to, že jeho pozice je velmi slabá, měl uvědomit. Tento fakt musí akceptovat a musí mu podřídit své jednání. Nemůže doufat, že najde jakoukoli možnost jednání z pozice síly. Jedinou efektivní strategií je udržet co nejlepší vztah s matkou; ustupovat, projevovat trpělivost, vyhýbat se konfrontaci. Jediným cílem mu musí být prospěch dítěte a styk s ním. V žádném případě neudržování či budování vlastní pozice.

2.1.7. Popouzení dětí, syndrom odcizeného rodiče

Bakalář (1996) cituje *Trnku (1974)* a popouzením dítěte míní ve shodě s ním jakékoliv ovlivňování dítěte, ať již přímé nebo nepřímé, s úmyslem snížit hodnotu rodiče v očích dítěte. V širším slova smyslu tím míní ovlivňování dítěte tak, aby se na někoho hněvalo, zlobilo ho, aby mu nedůvěřovalo, aby se ho bálo, aby mělo o něm špatné mínění, aby ho nenávidělo, aby si přálo mu škodit, případně aby se s ním nechtělo stýkat, aby jej vytěsnilo ze svého citového života apod. Uvádí, že se stížnostmi na popouzení se setkáváme poměrně často v rodinném životě manželů s vyšší mírou konfliktnosti, při rozvodovém řízení u soudu a při komplikacích ve styku dítěte s druhým rodičem, tím, kterému při rozvodu nebylo svěřeno do výchovy. Trnka ve své práci přesvědčivě doložil, že popouzení dítěte je jedním z významných faktorů přispívajících ke špatné adaptaci dítěte.

Černá (2001) uvádí, že popouzejí většinou matky, které mají děti ve výhradní péči, ve snaze vymazat otce z života dítěte a upevnit svou výhradní výchovnou moc. Motivy mohou být různé, například přetrvávající zloba nebo strach, snaha pomstít se. Zdůrazňuje, že v důsledku se vše obrátí proti dětem. Ty prožívají vnitřní konflikt. Dobře cítí, že mají s otcem mnoho společného, ztotožňují se s ním a snižování otcových kvalit mohou vnímat i jako snižování kvalit svých. Trpí tím hlavně jejich sebevědomí. Zdůrazňuje, že popouzení zanechává na dítěti značné následky, prohlubuje traumata z rozvodu rodičů a znesnadňuje adaptaci.

Clawar a Rivlin (1991) uvádějí, že tam, kde v rozvodových případech je přítomen konflikt a animozita, lze pravidelně nalézt určitou míru programování dětí a brainwashingu (vymývání mozku). Hovoří o syndromu odcizeného rodiče, poruše, při

níž dítě pohlíží na jednoho rodiče jako na zcela kladného a na druhého jako na zcela záporného.

Tento termín pochází od forezního psychologa R. Gardnera a formuloval ho v osmdesátých letech na základě popisu *Wallersteina a Kellyho (1980)*, kteří hovořili o „stavu specificky spojeném s rozvodovou situací, kdy jedno nebo více dětí se spojí s jedním rodičem k vehementním útokům na druhého rodiče“. *Gardner (1987, 1989)* popisuje, že syndrom odcizeného rodiče se vyskytuje v kontinuu od přání dítěte být spíše s preferovaným rodičem až k odmítání vidět druhého rodiče. Negativní postoj k odmítanému rodiči je spojen s rigidním vzorcem chování, afektů a přesvědčení, který je objektivně neodůvodnitelný.

Gardner (1996) konstatuje, že od začátku osmdesátých let se tento jev, který se dříve vyskytoval jen ojediněle, začal objevovat častěji. Podle něj se vyskytuje se především u dětí, které se zúčastnily vleklých soudních sporů o opatrovnictví. Nyní je ve Spojených státech již tak rozšířen, že jej pozoruje 90 % takových dětí. Má za to, že pro náhlé rozšíření syndromu existují dva hlavní důvody. Zaprvé: od poloviny sedmdesátých let se předpoklad, že matka je vhodnějším a lepším opatrovníkem dítěte, začal považovat za „sexistický“. Rozhodnutí o opatrovnictví se mělo týkat výhradně schopností starat se o dítě, a ne pohlaví rodiče. Tento koncept se stal známým, jako presumpce „pro dítě to nejlepší“. Zadruhé: od konce sedmdesátých a začátku osmdesátých let vzrůstá popularita společné péče. Ustanovení jednoho rodiče jediným opatrovníkem a druhého pouhým návštěvníkem se začalo považovat za nerovnoprávné. Společná péče měla představovat spravedlivější rozdělení zodpovědnosti za dítě a času s ním stráveného. Obě tato opatření však způsobila, že se konečně rozhodnutí o porozvodové péči stalo těžko předvídatelným a značně nejistým. Rodiče, aby zlepšili své šance na vítězství v soudním sporu, začali své děti mnohem častěji programovat a popouzet. Děti samy se přidaly k jimi preferovanému rodiči, aby zachovaly situaci, která se jim zdála nejvýhodnější.

Gardner zdůrazňuje, že programující rodič přispívá k odcizení dítěte nejenom vědomě, ale i podvědomě. Navíc se na rozvoji syndromu podílí i samo dítě, nezávisle na rodiči. Při syndromu odcizeného rodiče je dítě posedlé záští, která přesahuje míru, již bychom při rozvodu očekávali. Právě rozsah a hloubka odcizení je podle něj tím, čím se syndrom odcizeného rodiče liší od mírných případů odcizení, s nimiž se při

rozvodech setkáváme. Na vzniku syndromu odcizeného rodiče se navíc podílejí i některé další faktory. Nejdůležitějším z nich je přítomnost sporu o porozvodovou péči, který v sobě skrývá hrozbu narušení silného pouta mezi rodičem (obvykle matkou) a dítětem.

Syndrom odcizeného rodiče považuje za dobrý příklad „folie á deux“, poruchy, při níž jeden psychicky nemocný člověk (obvykle ten dominantnější a autoritativnější) vytvoří u druhé osoby (pasivnější a manipulativnější) stejnou poruchu. První osoba tak přenáší svou patologii na osobu druhou.

Gardner (1998) popsal osm kritérií pro určení syndromu odcizeného rodiče:

1. Nenávistná kampaň za degradaci rodiče: dítě projevuje silnou nenávist k rodiči a na cílený dotaz podá výčet jeho záporných charakteristik, zlých činů, špatného chování. Pozitivní emoce jsou vytěsňeny.

2. Slabé, banální, neodůvodněné či absurdní zdůvodňování této nenávisti a odporu k zavrženému rodiči či nechuti k setkání s ním. Např.: „Nechci k tátovi, protože se mě pořád ptá, jak mi to jde ve škole.“

3. Nepřítomnost ambivalence (černobílé hodnocení rodičů): normální dítě většinou hovoří o kladných i nepříznivých povahových vlastnostech otce i matky, kdežto odcizené dítě programujícího rodiče nekriticky přijímá a odcizeného pouze kritizuje.

4. Fenomén nezávislého názoru („vyhlášení nezávislosti“): děti postižené syndromem odcizeného rodiče uvádějí, že nechtějí stýkat se s druhým rodičem je jejich vlastní. Vsugerované nepravdy samostatně rozvíjejí. Programující rodič tuto skutečnost rád zdůrazňuje před těmi, kdo rozhodují o styku s dítětem.

5. Reflexivní podpora programujícího rodiče v rodičovském konfliktu: při diagnostických či terapeutických sezeních dítě postižené syndromem odcizeného rodiče souhlasí reflexivně, automaticky a bez zaváhání se vším, co programující rodič tvrdí. Nečeká na protiargument rodiče odcizeného nebo jej zcela ignoruje, nevidí, neslyší. Dětská kritika vůči zavrženému rodiči bývá dokonce silnější a emotivnější než kritika programujícího rodiče.

6. Nepřítomnost pocitu viny: děti postižené syndromem odcizeného rodiče nezažijí žádný pocit viny nad tím, že zavržený rodič je postižen, že trpí, ignorují jeho city. Např. za jeho dary nejsou vděčné, jeho výdaje pocítují jako spravedlivý trest, za křivé obvinění z pohlavního zneužívání nepocítují vinu.

7. Vypůjčené scénáře (papouškování) signalizují vysokou pravděpodobnost syndromu odcizeného rodiče. Z kontextu dětských obviňování odcizeného rodiče a z jejich obsahu je patrné, že byly sdělovány programujícím rodičem, dítě je vyslechlo a reprodukuje. Dětská výpověď pak obsahuje výrazy a obraty, které děti daného věku ještě nepoužívají. Mnohá dětská obvinění jsou identická s obviňováním programujícího rodiče. Např. čtyřletá holčička uvedla: „Mívám noční můry, když spím u otce. Co jsou noční můry, nevím, ale máma to říká.“ Pětiletý chlapec: „Jeho nová přítelkyně je kurva.“ Devítiletá dívka: „Když mám jít k matce, tak hyperventiluji, Nevím, co to je, prostě hyperventiluji.“ Jiná devítiletá: „Je to lhář a podvodník a vždycky na nás vymýšlí nějaké triky. Maminka říká, že mě i sexuálně obtěžoval.“

8. Rozšíření nepřátelství na členy původní rodiny odcizeného rodiče způsobuje bolest zejména prarodičům dětí, kteří svá vnoučata milují.

Určení syndromu odcizeného rodiče podporuje přítomnost těchto typů chování a vztahů:

- komplikace v době styku se zavrženým rodičem
- antagonistické chování vůči zavrženému rodiči během styku (pokud se vůbec uskutečňuje)
- citová vazba k programujícímu rodiči: čím patologičtější je fixace na programujícího rodiče, tím závažnější je syndrom zavržení druhého rodiče
- citová vazba k zavrženému rodiči byla před jeho zavržením pozitivní

Vylučujícím kritériem syndromem odcizeného rodiče je podle něj oprávněné zavržení rodiče. Protože syndrom odcizeného rodiče se rozvíjí v situaci vzájemné animozity a boje mezi rodiči, je nicméně zřejmé, že je obtížné toto vylučující kritérium aplikovat dostatečně spolehlivě.

Podle intenzity uvedených symptomů rozlišuje Gardner syndrom odcizeného rodiče na mírný, středně těžký nebo těžký. Kromě mírné formy bývají obvykle přítomny všechny symptomy, proto není těžké syndrom rozpoznat.

Gardner usiluje o to, aby syndrom odcizeného rodiče byl jako diagnostická kategorie zařazen do mezinárodní klasifikace psychických poruch.

Walsh a Bone (1997) konstatovali, že nejčastějším motivem k manipulaci dítěte je pomsta, pocit viny, obava ze ztráty dítěte či ztráty role primárního rodiče nebo přání kontrolovat a vlastnit dítě. *Gardner, (1987, 1989)* a *Turkat (1994)* popisují, že prefero-

vaný rodič, obvykle matka, používá k manipulaci dítěte například takové prostředky jako lhaní o druhém rodiči a naznačené nebo zřejmé hrozby, že dítě opustí, když to se s ní nespojí proti druhému rodiči. *Garrity a Bari (1994)* konstatovali, že preferovaný rodič je obvykle primárně psychicky narušenější než rodič nepreferovaný.

Lampel (1996) konstatovala ve své studii 24 případů porozvodových sporů o svěření péče, že tento syndrom se vyskytuje u 40 % dětí. Nepotvrdila hypotézu, že preferovaný rodič bude psychicky narušenější než nepreferovaný rodič, nicméně míra psychického narušení obou rodičů angažovaných v syndromu spojenectví byla větší než rodičů bez tohoto syndromu. Děti postižené tímto syndromem byly méně schopné chápat komplexní situace a byly hněvivější, nicméně měly větší sebedůvěru. Autorka uzavírá, že spojenectví s jedním z rodičů sice řeší problém s loajalitou, nicméně za určitou emoční cenu pro dítě..

Manipulující rodič chce v dítěti získat nástroj v řešení porozvodového uspořádání. Má často osobní historii opuštěného dítěte, fyzického či sexuálního zneužívání, sám byl podobně manipulován či trpí poruchami vlastní identity (*Walsh a Bone, 1997*). *Johnston a Roseby (1997)* popisují, že manipulující rodič se cítí odmítnutý, osamělý, často v důsledku nechtěného rozvodu. V chronickém zármutku se obrací ke svému dítěti jako ke zdroji podpory a společnosti, jako ke spojenci proti nepřátelskému světu a nápravě vlastního sebehodnocení. Popisují, že odmítaný rodič je často poněkud neempatický ve vztahu k dítěti a k hostilitě druhého rodiče může přispívat vlastní hostilní reakcí a umíněným vyhledáváním styku s dítětem. *Dunne a Hendrick (1994)* konstatovali, že tento syndrom lze připsat patologii manipulujícího rodiče a patologii jeho vztahu s dítětem a nemusí znamenat dysfunkci odmítaného rodiče a jeho vztahu s dítětem. Manipulující rodiče v jejich vzorku se vyznačovali prožitky rozlady kladenými za vinu druhému rodiči a zřetelným zraněním sebecitu. *Clawar a Rivlin (1991)* konstatovali, že manipulace dítěte proti druhému rodiči nabývá na intenzitě s úspěchy tohoto rodiče po rozvodu (nový partner, dobrá finanční situace apod.). Uzavírají, že manipulující rodiče jsou obvykle špatnými kandidáty mediace a event. psychoterapie a obvykle odmítají uznat svou odpovědnost za svůj ničivý vliv na dítě. *Walsh a Bone (1997)* konstatují, že manipulující rodiče jsou obratní lháři, že obratně zkreslují fakta tak, aby vykreslili falešný obraz situace. Studie charakteristik rodičů, kteří mají děti svěřeny do své péče a odmítají návštěvy druhého rodiče, často konstatují psychopatologii (*Racusin, 1994*).

Rozvoji syndromu odcizeného rodiče obvykle předchází narušování styku dítěte s nerezidenčním rodičem.

Warsbak (2003) se tomuto syndromu věnuje velmi obšírně. Konstatuje, že manipulace dětí v některých případech vede k vítězství ve sporu o svěřeni do péče. Doporučuje, aby rodiče vedoucí spor o svěřeni dětí do péče si opatřili dobré advokáty a dobré terapeuty, protože je pro ně nemožné vyhocenou situaci právně i zdravotně zvládnout samostatně. Uvádí nicméně, že v určitém okamžiku může být jediným rozumným řešením zanechat snah o opětovné sblížení s dětmi nebo tyto snahy alespoň odložit.

Warschak říká, že terapeuti, kteří vedou své klienty k tomu, aby vyšli vstříc požadavku dětí na přerušeni veškerých kontaktů, se je často snaží utěšit nadějemi, že v budoucnu ke smíření jistě dojde. Mnoho zavržených rodičů dostane radu, aby se stáhli a dali svým dětem dostatek času, s optimistickou předpovědí, že děti nakonec svůj hněvivý postoj opustí a pouta s rodičem obnoví. Problém je, že skutečně nevíme, zda je to pravda. Má za to, že některé děti názor změní, skutečně se vrátí. Přijdou na to, že byly naprogramovány.

Švarc (2003) popisuje terapii syndromu odcizeného rodiče a konstatuje, že pro rodinně-psychotherapeutickou práci chybějí základní podmínky (náhled a motivace) u programujícího rodiče, proto je nutná podpora příslušných orgánů (odborny sociální péče, soudy). Uvádí, že za nejúčinnější psychotherapeutickou možností je považováno omezení vlivu programujícího rodiče v důsledku soudního rozhodnutí. Uvádí, že v USA jsou zkušenosti s těmito deprogramovacími postupy a podle stupně zavržení jsou tyto možnosti:

A. Výchova zůstává u programujícího rodiče, soud určí terapeuta řídicího styku odcizeného rodiče s dítětem. Při nespolupráci programujícího rodiče jsou možné sankce (napomenutí, pokuty, prospěšné práce, odsouzení).

B. Soud nařídí program pro dočasný pobyt dítěte v reintegračním zařízení, kde probíhá terapie specializovaná na syndrom odcizeného rodiče, aby byl obnoven vztah se zavrženým rodičem a neutralizováno programování.

C. Změna výchovy (od programujícího k zavrženému rodiči); zároveň soud nařídí styk dítěte s programujícím rodičem monitorovaný určeným terapeutem.

Reintegrační zařízení bývá relativně izolovaná venkovská farma, kde odcizené dítě a zavržený rodič společně pracují, připravují jídlo, hrají hry, sportují. Zavržený rodič

přijede proškolený, nevtírající se, připravený na počáteční nenávisť dítěte přecházející postupně v běžný negativismus, hranou „lhostejnost“, okukování, zájem.

Dunne a Hendrick (1994), kteří se podrobně zabývali šestnácti případy soudních sporů o svěření dětí do péče, v nichž se jednalo o syndrom odcizeného rodiče, uzavírají, že tradiční terapeutické postupy jsou v těchto případech neefektivní. Konstatovali, že soudy nejsou nakloněny nařizovat drastické akce zvláště v případech, kdy by to bylo proti explicitnímu přání dítěte. Konstatují nicméně, že jen změna rezidenčního rodiče vedla k zmírnění syndromu. V jejich studii k takovému kroku soud přistoupil ve dvou případech. Zdůrazňují, že je nutné pečlivě prošetřit každý jednotlivý případ a že samotné zjištění syndromu odcizeného rodiče není dostatečným důvodem ke změně uspořádání péče o dítě. Podrobné zhodnocení situace dítěte a všech silných a slabých stránek obou rodičů může dospět k závěru, že je v nejlepším zájmu dítěte, aby zůstalo s programujícím rodičem a mělo jen malý nebo žádný kontakt se zavrženým rodičem tak, aby byl zmírněn nepříznivý vliv pokračujícího konfliktu. Uzavírají, že jejich studie naznačuje, že dosavadní znalosti nejsou takové, aby bylo zřejmé, jaké druhy intervencí vedou k žádoucímu funkčnímu vztahu s oběma rodiči, a to zvláště v tak vyhrocených případech, které studovali.

Černá (2001) má za to, že syndrom odcizeného rodiče je psychická porucha, relativně nově rozpoznávaná, rychle se rozšiřující. Domnívá se, že v případě již rozvinutého syndromu odcizeného rodiče je právní postup problematický. Jsou popsány případy, kdy direktivní zprostředkování styku se zavrženým rodičem, případně i převedení výchovy na něj, vedlo k postupné normalizaci vztahu. Někdy je však psychický stav dítěte natolik špatný, že sami soudní znalci usoudí, že trvání na styku s odmítaným rodičem není v zájmu dítěte. Černá zdůrazňuje, že je žádoucí reagovat již na první známky programování a bránění ve styku s dítětem a hledat včasné řešení právní cestou, ovšem pokud by fungovala. Za žádoucí považuje vynucení a udržování pravidelného styku s druhým rodičem, udržení jeho možnosti stále působit na dítě, korigovat osobní přítomností a činy představu, kterou se mu snaží vnutit programující rodič.

Nicméně proti snaze vidět a prosadit syndrom odcizeného rodiče jako psychickou poruchu, jíž lze přiřadit medicínskou diagnózu, jsou závažné námitky. Například *Gjuričová (2005)* říká, že „dítě je v tomto pojetí nositelem syndromu, tedy skupiny chorobných příznaků. To neumožňuje porozumět situaci dítěte v konfliktním vztahovém

procesu a naopak vede k polarizovanému hodnocení: někdo je nemocný a potřebuje léčbu, někdo to zavinil a někdo je nevinný.“ A dále: „Viník v podobných případech nemívá jméno jednoho z rodičů, viníkem toho smutného stavu bývá dlouhá historie partnerské nespokojenosti a nezvládnutých konfliktů. Stává se, že v neúnosně napjatém a polarizovaném prostředí rodiny dítě musí volit mezi dvěma odlišnými realitami, otcovou a matčinou. Volbou si pak zajišťuje jistotu aspoň jednoho vztahu, tím bývá častěji vztah s matkou, která bývá v našich poměrech bližším rodičem. Gardnerovo pojetí vytváří iluzi, že jde o jasně určenou chorobu, která je tedy léčitelná jasně definovanými postupy. Nejde však o medicínskou diagnózu ani o objektivní popis jevu. Jde o spornou interpretaci závažného jevu, tato interpretace by neměla být nekriticky přijímána jako správná či modelová.“

Řada amerických a německých prací (například *Bruch 2001, Garber 2004, Sponsel 2005*) přináší velmi kritické, většinou zcela odmítavé postoje vůči syndromu odcizeného (zavrženého) rodiče, své výhrady vyvozují především z nedostatečně vědecky fundovaného vytvoření této „syndromologické“ jednotky, z absence srovnávacích studií a z nepochopení obecně uznávané výstavby syndromu.

Hlavní a velmi závažná námitky směřují ke skutečnosti, že v Gardnerově pojetí je zcela opominuto chování a role odcizeného rodiče. Gardner se omezuje na formulaci vylučovacího kritéria pro určení syndromu zavrženého rodiče, kterým je podle něj oprávněné zavržení rodiče. Je nicméně dostatečně známé, jak obtížné či nemožné je orientovat se v situaci, kdy se mezi manželi či exmanželi řetězí konflikty. Je tedy zpravidla nemožné toto kritérium aplikovat.

Žádný z autorů, a to ani *Gardner (2002)*, není na pochybách o tom, že syndrom odcizeného rodiče je určen pro potřebu soudních sporů. Gardner syndrom odcizeného rodiče vnímá jako prostředek k soudní bitvě o svěření dětí do péče. Zastává stanovisko, že syndrom odcizeného rodiče musí být uznán soudy jako diagnóza, z níž vyplývá jednoznačný postup – změna rezidenčního rodiče. Má za to, že takový postup je pro dítě v každém případě přínosný.

Je velmi zajímavé, že jak *Gardner (2002)*, tak *Warschak (2000)* neopovažují vyhledávání a vedení soudních opatrovnických sporů za nic negativního. Všechny studie sledující prosperitu dětí v porozvodovém období (například *Wallerstein a Kelly 1980, Amato a Keith 1991 a,b*) Nicméně porozvodové spory považují za hlavní indikátor špat-

né porozvodové adaptace a přesvědčivě dokládají jejich negativní dopad na zdraví a prosperitu zúčastněných dětí. *Gardner (2002)* velmi emotivně líčí utrpení odmítnutých otců a zdůrazňuje, že jedinou cestou k jeho odstranění je náprava situace cestou soudních sporů.

Je podle našeho názoru s podivem, že Gardnerův syndrom zavrženého rodiče a jím navrhované postupy získaly tolik zastánců a publicity. Gardner koneckonců neříká nic jiného než to, že někteří rodiče v opatrovnických sporech používají své děti jako zbraň proti druhému rodiči. A to je věc dávno dobře známá.

Podle našeho názoru je třeba hledat vysvětlení v povaze situace, v níž se ocitá nerezidenční rodič:

Při velkém množství rozvodů, z nich podle odhadů je 20–30 % konfliktních, a to nejčastěji pro spory o svěření dětí, je zřejmé, že počet otců, kteří jsou tak či onak postižení nemožností častého a hodnotného styku s dětmi, je velký. Jejich šance domoci se nápravy je malá či žádná. Pokud jsou svými dětmi odmítáni či zavrženi, je podle všech referencí jejich utrpení značné. A je zřejmé, že jediné značně nejisté zlepšení jejich situace je v budoucnosti, pokud jejich děti získají vlastní, nezávislé hodnocení situace a opět se k ním přikloní.

V této situaci se jeví Gardnerův syndrom odcizeného rodiče a s ním spojené doporučené soudní, diagnostické a terapeutické postupy jako ve své podstatě ideologický koncept. Gardner sjednocuje poškozené otce, vytváří hnutí, organizuje emoce, pochopitelnou frustraci poškozených otců. Zakládá paramilitantní hnutí. Jednostranně informuje své stoupence. Mase poškozených, trpících mužů nabízí řešení: Vyhledají odborníka seznámeného se syndromem odcizeného rodiče, ten pak na základě osmi kritérií a vyloučení možnosti, že zavržení by mohlo být oprávněné, podle tabulky zjistí stupeň zavržení, a pokud je stupeň zavržení nejvyšší třetí, uzavře, že jedinou možnou terapií je změna výchovy. Soud pak akceptuje jeho posudek, nařídí změnu výchovy, dítě je přemístěno do reintegračního zařízení a sblíží se s otcem.

Takový běh události není toho času zaručen. Je nicméně jen na iniciativě otců, aby udělali vše, co je v jejich silách, aby odborníky přiměli vyškolit se v Gardnerově syndromu, soudy aby přiměli akceptovat jejich závěry a rozhodnout o náležitých krocích.

Jde tedy o to usilovat o revoluční obrat dosavadní praxe.

Obáváme se ale, že tak revoluční obrat se nejen nezdaří, ale že podobně jako vět-

šinu revolučních obrátů si ho ani nelze přát: v jádru tohoto obrátu stojí předpoklad, že násilné vynětí zmanipulovaného dítěte z rukou matky a jeho svěření otci je pro ně jednoznačně prospěšné. Tento předpoklad není potvrzen a obáváme se, že ani potvrzen nebude.

Gardnerovo stanovisko se nám tedy jeví jako rigidní, slibující řešení situace, která je často neřešitelná. Agresivní, radikální postoje považujeme za kontraproduktivní. Vedou k eskalaci nepřátelství, zhoršení situace obou rodičů a k soudním sporům, které nepřinášejí řešení. Neměly by proto být doporučovány.

2.2. Souhrn teoretické části, východiska výzkumu

2.2.1. Nálezy prací týkajících se rozvodu

Funkční rodina je považována za jeden ze základních předpokladů zdárného vývoje dítěte. Proto vzbuzuje rozvod a události s ním spojené stálou intenzivní pozornost.

Z přehledu literatury, která se věnuje rozvodu a situaci po něm, je zřejmé, že tomuto tématu je věnováno množství našich i zahraničních, zejména severoamerických prací. Z našich autorů se tomuto tématu věnovala především skupina autorů v pražském Výzkumném ústavu psychiatrickém, a to velmi zevrubně. Dytrych, Matějček, Schüller a Prokopec jsou autory prací, které velikostí svých souborů, longitudinálností sledování a metodikou získávání a zpracování dat vynikají nad většinou zahraničních prací. Jejich data přesvědčivě dokládají, že rozvod je závažná událost s negativnímu důsledky pro zdravotní stav, kvalitu života a životní spokojenost velké části zúčastněných.

Dostupné zahraniční práce mají nejčastěji k dispozici skupinu popsanou jako porozvodové případy doporučené pro porozvodovou mediaci, rodiče angažovaní v konfliktních rozvodech a podobně. Chybí jim podrobnější popis vzorku (například vzdělání, etnická skupina a pod.), nemají k dispozici kontrolní skupinu, nepopisují metodiku získávání dat. Dávají tedy náhled do problematiky, ale nesplňují přísnější metodické nároky. Tento stav věcí je nicméně dobře pochopitelný, když uděláme zkušenost s tím, jak obtížně se získávají údaje o osobním životě a zdravotním stavu v situaci, kdy tato data jsou ze zákona stále přísněji chráněna. Dá se s nadsázkou říci, že čím zajímavější data hledáme, tím obtížněji jsou dostupná.

V našich novějších pracích se tématu rodiny obšírně věnuje skupina autorů vedená brněnským I. Plaňavou. Jejich práce splňují přísnější metodické nároky, necílí nicméně hluboce do tak osobní problematiky, jako jsou informace o prožívání a průběhu porozvodových konfliktů.

Co se týče míry následků rozvodu pro děti, je nejlepším v literatuře dostupným vodítkem několik studií Dytrycha, Matějčka a Schüllera, které umožňují srovnat zdravotní stav dětí vystavených čtyřem rozličným nepříznivým okolnostem. (viz *Matějček, Z., Dytrych, Z. 1994*). Tito autoři zkoumali děti narozené z nechtěného těhotenství v Praze v letech 1961 až 1963, děti z rodin otců-alkoholiků evidovaných některou pražskou poradnou AT v letech 1975, děti narozené mimo manželství v Praze v roce 1970 a děti rodičů rozvedených v prvním pololetí roku 1976 v Praze, sledované šest let po rozvodu.

Shledali, že skupina dětí z rozvedených manželství se v klinickém obraze nálezů od ostatních tří skupin zřetelně odlišovala. Vykazovala poměrně nejméně nepříznivých charakteristik a celkový ráz zachycených odchylek se nejevil jako „deprivační“. Shledali, že děti z rozvedených manželství často žily v atmosféře, která ohrožovala jeho pocit bezpečí, narušovala, či dokonce znemožňovala identifikaci s rodiči a vedla k výskytu úzkostných stavů, dítě tedy bylo postupně neurotizováno, nicméně u těchto dětí, na rozdíl od dětí deprivovaných, bylo možné se alespoň částečně spolehnout na nejrůznější kompenzační mechanismy, na příznivé vlivy jiných osob, které mohou neurotizaci dítěte v průběhu doby postupně vyrovnat.

2.2.2. Nálezy prací týkajících se konfliktního rozvodu a konfliktního porozvodového uspořádání

Velké množství severoamerických prací se věnuje konfliktnímu rozvodu. Jejich nálezy lze shrnout takto:

Jedna studie velkého počtu rozvedených rodin konstatovala asi třetinu případů, kdy alespoň jeden z rodičů druhého nenávidí a je motivován k porozvodovému boji. Asi polovina rodičů je po rozvodu rozhněvána svou finanční situací.

Odhaduje se, že ve Spojených státech asi třetina rozvedených rodičů s dětmi se

angažuje ve vážném porozvodovém konfliktu po tři a až čtyři roky po rozvodu.

Vzájemné hostilní chování rodičů a jejich malá spolupráce po rozvodu predikuje horší výsledky u dětí. Pro děti je konflikt rodičů spojen s rizikem deprese, prožitků úzkosti a agresivitou, pro dospělé s řadou psychiatrických poruch, jako je například deprese a zneužívání návykových látek. V situaci vysoce konfliktního rozvodu více než polovina dětí byla svědky domácího fyzického násilí. Odhaduje se, že v USA je ročně v porozvodových soudních sporech zúčastněno asi milion dětí. Zúčastnění dospělí se často vyznačují historií dysfunkce své primární rodiny včetně domácího násilí a historií vlastních psychických obtíží. Studie referují o vysokém výskytu poruch osobností a zneužívání návykových látek.

Odhaduje se, že asi 40 % matek s dětmi svěřenými do výchovy odpírá otcům návštěvy dětí. V jednom souboru rozvedených otců polovina z nich referovala o narušování návštěv dětí jejich matkami.

Od začátku osmdesátých let se začal objevovat častěji syndrom odcizeného rodiče, především u dětí, které se zúčastní vleklých soudních sporů o opatrovnictví.

Prosperita dětí z vysoce konfliktních rodin se po rozvodu zlepšuje, děti z málo konfliktních rodin se zhoršují. Konfliktní manželství má zhoubný vliv na děti, podle všeho vážnější než rozvod. Míra dětského přizpůsobení rozvodu úzce souvisí s přizpůsobením se rodičů. Panuje shoda v tom, že konflikt mezi rodiči souvisí s dětskými problémy těsněji než rozvod samotný.

I když severoamerické studie dokládají, že děti z rozvedených manželství v souhrnu prosperují hůře než děti z nerozvedených manželství, není pochyb o tom, že řada dětí z rozvedených manželství prosperuje dobře a že na špatném výsledku dětí z rozvedených rodin mají největší podíl děti žijící v konfliktním porozvodovém uspořádání. Tyto děti se jeví jako zvláště ohrožená skupina. Všechny studie, které se touto skupinou dětí zabývají, konstatují vysoké riziko ohrožení jejich zdraví a prosperity.

V severoamerické literatuře je intenzita rozvodových a porozvodových soudních sporů považována za přibližnou míru konfliktu souvisejícího s přizpůsobením se rozvodu. Rodiče, kteří v závislosti s rozvodem a po něm vedou soudní spory, tedy lze považovat za skupinu zvláště špatně adaptovanou.

Jsou u nich časté poruchy osobnosti a zneužívání návykových látek.

Zúčastnění dospělí se často vyznačují historií dysfunkce své primární rodiny.

Konflikt je často vyvoláván dispozicemi rodičů, které nelze hodnotit jako poruchu osobnosti (úroveň psychické zralosti rodičů, jejich schopností sebekontroly, schopností rozlišit vlastní potřeby od potřeb dítěte, jejich schopností emočně se osamostatnit od bývalého manželského partnera).

Soudní spory často pramení z psychických obtíží rodičů.

Vzájemné hostilní chování rodičů a jejich malá spolupráce po rozvodu predikuje horší úroveň psychického zdraví a prosperity u dětí.

Jsou vážné důsledky pro duševní zdraví dětí, především zvláště zranitelných malých dětí a chlapců.

Mnoho dětí je svědkem domácího fyzického násilí.

Míra účasti dítěte ve sporu o svěření dítěte do péče predikuje míru problémů v chování a agresivitu dítěte.

Častá jsou falešná obvinění ze sexuálního zneužívání dětí.

Vliv vzájemného agresivního chování rodičů je event. vyvažován dobrou kvalitou vztahu mezi rodičem a dítětem.

Časté je narušování styku dítěte s rodiče.

Častý je syndrom odcizeného rodiče.

2.2.3. Východiska výzkumu

Skupina rodičů a dětí angažovaných v rozvodových a porozvodových sporech je ve světové literatuře dobře popsána. V naší literatuře chybí práce, která by se soustředila na tyto rodiče a děti. Přitom popsat tuto skupinu a najít, s čím souvisejí časté poruchy adaptace a duševního zdraví, je důležité.

3. Empirická část

V této části nejdříve objasníme předmět a cíl práce, položíme výzkumné otázky, formulujeme hypotézy a popíšeme okolnosti získání výzkumného vzorku. Pak zvážíme kvalitu našeho vzorku a jeho reprezentativnost a osvětlíme, jaká data jsme získali a jak jsme je kategorizovali. Popíšeme i metody zpracování dat a uvedeme výsledky výzkumu. Následně naše nálezy zapojíme do širších souvislostí, tak jak vyplývají z přehledu literatury.

3.1. Předmět a cíl práce

Rozhodli jsme se shrnout dosavadní informace týkající se rozvádějících se a rozvedených rodičů a především rodičů a dětí angažovaných v soudních sporech tak, aby shromážděné informace se staly východiskem k vlastní studii, která zpracovává 101 znaleckých posudků týkajících se rodičů a dětí zúčastněných v rozvodových a porozvodových sporech.

3. 2. Výzkumné otázky

Klademe si otázku, jaký je stav duševního zdraví dětí a rodičů angažovaných v soudních sporech, jak jsou tyto děti a rodiče adaptováni a jaké jsou okolnosti jejich života. Dále se ptáme, jaká je závislost nejdůležitějších okolností života těchto dětí a úrovně jejich duševního zdraví a adaptace.

3. 3. Výzkumné hypotézy

1. I v našem vzorku rodičů zúčastněných v rozvodových a porozvodových konfliktech najdeme častěji, než je odhadovaná prevalence, poruchy osobnosti, neurotické poruchy, špatnou porozvodovou adaptaci, zneužívání návykových látek, dysfunkci primární rodiny, fyzické násilí, obvinění ze sexuálního zneužívání dětí.

U dětí očekáváme časté poruchy psychického zdraví a narušení rodinné a školní adaptace, narušování styku dítěte s nerezidenčním rodičem ve více než polovině případů, časté popouzení dětí a častý výskyt syndromu odcizeného rodiče, mnoho dětí bude svědkem domácího fyzického násilí .

2. Předpokládáme, že:

Psychický stav dětí a jejich reakce na rodinnou situaci jsou negativně ovlivněny tím, že v rodině jsou přítomny následující skutečnosti:

- a) rodičovský konflikt
- b) popouzení dětí
- c) přítomnost dětí sporům
- d) zapojení dětí do sporů
- e) děti jsou svědky fyzického násilí
- f) syndrom odcizeného rodiče
- g) somatické onemocnění dítěte

Psychický stav dětí a jejich reakce na rodinnou situaci jsou negativně ovlivněny následujícími charakteristikami otce a matky:

- a) jiná než normální osobností otce
- b) přítomnost psychopatologie u otce
- c) špatná adaptovanost otce
- d) jiná než normální osobnost matky
- e) přítomnost psychopatologie u matky
- f) špatná adaptovanost matky

Negativní charakteristiky rodinné situace jsou častější v případě, že charakteristiky otce a matky jsou negativní:

- a) rodičovský konflikt
- b) popouzení dětí
- c) přítomnost dětí sporům
- d) zapojení dětí do sporů
- e) svědectví dětí fyzického násilí
- f) syndrom odcizeného rodiče

jsou častější, když

osobnost otce je jiná než normální
u otce je přítomna psychopatie
otce je špatně adaptovaný
osobnost matky je jiná než normální
u matky je přítomna psychopatie
matka je špatně adaptovaná

Psychický stav dětí bude horší za situace, kdy jejich reakce na rodinnou situaci bude negativní.

3.4. Výzkumný soubor a použité metody

3.4.1. Popis výzkumného vzorku

Od kolegy, soudního znalce v oboru klinická psychologie, jsme získali 101 znaleckých posudků pořízených na vyžádání soudu, který řeší spor mezi rodiči, kteří se rozvádějí či jsou již rozvedení. Spor se týkal buď svěření dětí do péče, nebo neshod rodičů ve věci styku nerezidenčního rodiče s nezletilými dětmi.

Soud si vyžaduje znalecký posudek v případě, kdy nemá dostatek informací, aby rozhodl, když situace je nepřehledná a nebo když některá ze zúčastněných osob (rodi-

če, děti, event. další členové rodiny) trpí poruchou duševního nebo tělesného zdraví. Všeobecně se dá říci, že případy, které jsou znalecky zkoumané, představují mezi případy řešenými soudem případy složitější, vážnější. Lze přepokládat, že znalecky posuzované osoby budou častěji trpět poruchami duševního a tělesného zdraví, jejich konflikty budou vážnější, méně přehledné, s většími důsledky pro zdraví a prosperitu zúčastněných.

Shledali jsme, že snažit se o získání vzorku, který by byl jakkoli lépe popsán (definovaný) je v současných podmínkách nemožné – soudy nejsou příliš ochotné souhlasit s nahlížením do archivovaných spisů, pokud jsou nakloněny spolupráci, pak poukazují na to, že spisy jsou archivovány podle jednacích čísel a ne tematicky a případy konfliktních rozvodových případů se tak jako tak nedají bez podstatných obtíží vyhledat, znalci nejsou nakloněni tomu, aby dali k dispozici svůj archiv znaleckých posudků, prostředí, ve kterém se pohybují, vnímají jako konkurenční.

Práci, která se zakládá na posudcích získaných od jednoho znalce, lze vnímat jako sondu do závažné problematiky. Vzhledem k dobré kvalitě posudků je možné mít za to, že z nich získaná data zprostředkovávají věrohodnou informaci o rodičích a dětech zúčastněných v rozvodových a porozvodových sporech. Naše nálezy mohou podnítit další práce, které se systematictěji budou zabývat nejlépe úžeji vymezeným problémem (například vznikající mediační centra zabývající se problematiku odcizeného rodiče mají příležitost získat data od dobře definované skupiny, konfrontovat je z daty jiného centra apod.).

Zpracované znalecké posudky vypracoval mezi rokem 1980 a 1998 zkušený klinický psycholog Dětského psychiatrického oddělení Fakultní nemocnice. Posudky se týkají sporů vedených u soudu v několika pražských obvodech, v Benešově a na Kladně.

Každý posudek obsahuje výpis ze spisů, které zahrnují záznam dosavadního průběhu sporu mezi rodiči a výpis z dostupné zdravotnické dokumentace, vlastní psychologické vyšetření všech zúčastněných (otec, matka, děti), závěr a odpovědi na otázky soudu.

Posudky jsou zpracovány pečlivě, jsou velmi obsáhlé. Obsahují relevantní objektivní data. Psychologické vyšetření dětí využívá vždy testové metody ke zjištění úrovně rozumových schopností dítěte (a jejich event. poškození), kresby, projektivních metod a posouzení grafického projevu. Při vyšetření rodičů jsou požívány inteligenč-

ní testy a projektivní metody. Posudek obsahuje vždy rozhovor s rodiči samostatně a pak v přítomnosti dítěte. Znalec věnuje pozornost psychickému a zdravotnímu stavu dítěte, zajímá se o to, co ho ovlivňuje, a charakterizuje oba rodiče ve smyslu jejich zdravotního stavu, úrovně jejich rozumových schopností, osobnosti, rodičovských schopností a chování k dítěti a k druhému rodiči. Znalec věnuje pozornost také sociální a pracovní adaptaci rodičů i jejich další partnerské adaptaci.

O spolehlivosti nálezů obsažených v posudcích nemáme žádnou kontrolu. Spoléháme se na to, že posudky zpracoval kvalifikovaný odborník, který se těšil důvěře soudů a jako znalec se osvědčil tak, že mu soud posudky zadával opakovaně po řadu let. Je zřejmé, že závěry znalce jsou vždy interpretací skutečnosti. Znalec pomocí metod, které má k dispozici, poznává osobnost, zdravotní stav, mezilidské vztahy, jejich prožívání a své poznatky formuluje v pojmech užívaných svým oborem. Tyto pojmy jsou v ideálním případě dobře definované, diagnostické závěry se opírají o zařazující a vylučující kriteria. Lze očekávat, že závěry kvalifikovaného odborníka budou v dobré shodě s nezávislým posouzením. Tak tomu, jak říká zkušenost s revizními znaleckými posudky, zpravidla je. Stává se nicméně, že na podkladě shodných či téměř shodných nálezů jsou znalci formulována odlišná doporučení. Je to proto, že zatímco ve shromažďování dat a formulaci diagnostických závěrů je znalec školen tak, aby dostával pravidlům svého oboru, doporučení u praktických opatření se opírají o zkušenosti a názory zatížené značnou mírou subjektivity.

3.4.2. Metody získání dat - přehled dostupných údajů, způsob jejich získávání a kategorizace

V každého posudku byly dostupné následující údaje:

datum posudku

návrh vedoucí k posudku podal

1) otec, 2) matka

posudek má řešit spor o

1) svěření dětí do péče, 2) styk s dětmi

datum svatby

věk otce

věk matky

datum rozvodu

rozvod na žádost

1) otce, 2) matky

způsob porozvodového uspořádání

1) děti svěřeny otci, 2) děti svěřeny matce, 3) jiné

rozvod probíhá

konflikt mezi rodiči

1) je akutní, 2) odeznívá, 3) odezněl

Považovali jsme za nejvhodnější zajímat se o to, zda rodiče jsou v situaci akutního konfliktu, a to proto, že v některých případech akutní konflikt odeznívá již před rozvodem a přítomnost či nepřítomnost akutního konfliktu charakterizuje situaci lépe než časový odstup od rozvodu.

ad 1) Za akutní konflikt jsme považovali situaci, kdy mezi matkou a otcem dochází k častým konfrontacím tváří v tvář. Tak tomu bylo nejčastěji, když rodiče bydleli spolu za situace, kdy manželství bylo před rozvodem nebo v rozvodovém řízení. Často tomu tak bylo za situace, kdy manželé po rozvodu bydleli v rozděleném bytě.

ad 2) Za odeznívající konflikt jsme považovali situaci, kdy mezi matkou a otcem dochází k občasným konfrontacím. Tak tomu bylo nejčastěji, když jeden z rodičů opustil společné bydliště a probíhal spor o frekvenci či dodržování styku nerezidenčního rodiče s dítětem. Někdy tomu tak bylo za situace, kdy rodiče byli v rozvodovém řízení a probíhal spor o svěřením dítěte do péče (nezvládnutý psychorozvod).

ad 3) Za odeznělý konflikt jsme považovali situaci, kdy oba rodiče dosáhli dobré porozvodové adaptace a spor nevyvolával vzájemnou konfrontaci. Tak tomu bylo nejčastěji, když nerezidenční rodič se domáhal styku s dítětem nebo jeho rozšíření.

Akutní konflikt je

1) intenzivní, 2) mírný

ad 1) Za intenzivní jsme považovali akutní konflikt, kdy časté konfrontace eskalují v hádky, vyhrožování, fyzické násilí, únosy dětí, když zasahuje policie, rodiče na sebe podávají trestní oznámení.

ad 2) Za mírný jsme považovali akutní konflikt, kdy časté konfrontace se odehrávají na úrovni výměny názorů v nepřátelské atmosféře.

Otec, jeho základní charakteristiky a zdravotní stav

vzdělání

1) základní, 2) střední, 3) vysokoškolské

osobnost

1) normální, 2) akcentovaná, anomální či psychopatická

přítomnost psychopatologie

1) ne, 2) ano, diagnóza

Závěr znaleckého vyšetření obsahuje vždy charakteristiku osobnosti, popis těch vlastností a rysů osobnosti, které se odchyľují od normy a v jaké míře a vyjádření k eventuální přítomnosti psychopatologie. Přítomností psychopatologie jsme rozuměli onemocnění obsažené v klasifikaci duševních poruch a poruch chování. V některých případech ve výpisu ze spisu je i výpis z dostupné zdravotnické dokumentace, kde jsou i závěry týkající se osobnosti rodičů, o které se lze v hodnocení osobnosti rodičů opřít. Klasifikaci na osobnosti akcentované a anomální či psychopatické používáme ve shodě se zvyklostí autorů posudků.

somatický zdravotní stav

1) dobrý, 2) mírné obtíže, diagnóza, 3) silné obtíže, diagnóza.

Závěr znaleckého vyšetření, event. vyjádření ke způsobilosti rodiče pečovat o děti, vždy obsahuje hodnocení zdravotního stavu rodiče. V některých případech ve výpisu ze spisu je i výpis z dostupné zdravotnické dokumentace, kde jsou i údaje týkající se zdravotního stavu.

**míra adaptace na rodinnou krizi před rozvodem,
probíhající nebo dokonaný rozvod**

1) dobrá, 2) střední, 3) špatná.

ad 1) Jako dobrou jsme adaptaci hodnotili, když otec uzavřel další manželství, event. navázal uspokojivý partnerský vztah, má uspokojivé bytové podmínky a v průběhu znaleckého vyšetření nebyly nalezeny známky přetrvávající citové závislosti na bývalé manželce.

ad 2) Jako střední jsme adaptaci hodnotili, když otec neuzavřel další manželství či ho uzavřel, ale nepovažoval ho za uspokojivé, event. navázal partnerský vztah, ale nepovažoval ho za uspokojivý, neměl zcela uspokojivé bytové podmínky a v průběhu znaleckého vyšetření nebyly nalezeny známky přetrvávající citové závislosti na bývalé manželce.

ad 3) Jako špatnou jsme adaptaci hodnotili, když otec neuzavřel další manželství, nenavázal uspokojivý partnerský vztah, neměl uspokojivé bytové podmínky a v průběhu znaleckého vyšetření bylo nalezeny známky přetrvávající silné citové závislosti na bývalé manželce. Stejně tak jsme hodnotili případy, kdy otec vedl excesivní, kontraproduktivní soudní spory, vyhledával konfrontace s bývalou manželkou nebo když otec situaci špatně snášel, když se jeho zdravotní a duševní stav v důsledku rozvodu zhoršil.

otec referuje o tom, že před či po rozvodu došlo či docházelo k fyzickému násilí

1) ano, 2) ne

primární rodina otce a jeho dětství

1) dobré, 2) střední, 3) špatné

Znalec se v rámci znaleckého vyšetření vždy zajímal o kvalitu primární rodiny otce a o to, jak prožíval dětství. Často relevantní údaje byly i ve výpisu ze spisu.

ad 1) Jako dobrou jsme rodinu otce a jeho dětství hodnotili, když otec vyrůstal v úplné rodině, kde oba rodiče dobře plnili svou funkci, a když referoval o svém dětství jako o spokojeném a ani ve výpisu ze spisu jsme nenašli žádné údaje, které by náš závěr zpochybňovaly.

ad 2) Jako střední jsme rodinu otce a jeho dětství hodnotili, když vyrůstal v úplné či neúplné rodině nebo v rodině, kde biologického otce nebo matku nahradil nevlastní rodič a kde rodič nebo oba rodiče ne zcela uspokojivě plnili svou funkci a když otec referoval o svém dětství jako o spíše spokojeném.

ad 3) Jako špatnou jsem rodinu otce a jeho dětství hodnotili, když vyrůstal v úplné dysfunkční rodině nebo v neúplné rodině, kde rodič uspokojivě neplnil svou funkci, nebo bez rodičů nebo v rodině, kde biologického otce nebo matku nahradil nevlastní rodič a kde oba rodiče neplnili uspokojivě svou funkci a nebo když otec referoval o svém dětství jako o nespokojeném.

Matka, její základní charakteristiky a zdravotní stav.

K dispozici byly stejné údaje jako o otci, které jsme hodnotili stejným způsobem.

Dítě, jeho situace a zdravotní stav

věk dítěte

jeho vývojový stupeň

1) nemluvně – do 1 roku, 2) batole – od 1 do 3 let, 3) předškolní – od 3 do 6 let, 4) prepubescence – od 6 do 11 let, 5) pubescence – od 6 do 15 let, 6) adolescence – od 15 do 21 let)

pohlaví

1) mužské, 2) ženské

somatický zdravotní stav

1) dobrý, 2) mírné obtíže, 3) vážné obtíže

diagnóza

Zpracovatel posudků se vždy zajímal o zdravotní stav dítěte. Informace čerpal ze zdravotnické dokumentace obsažené ve spisu, dotazoval se matky i otce, a pokud to bylo relevantní, i dítěte. Somatickým zdravotním stavem rozumíme diagnózy, které nejsou obsaženy v klasifikaci duševních poruch a chování.

ad 1) Jako dobrý jsme zdravotní stav hodnotili, když jsme se nesetkali s žádnou tělesnou nemocí a ani běžná nemocnost dítěte nebyla taková, že by pro dítě byla zvýšenou zátěží.

ad 2) Jako mírné obtíže jsme hodnotili tělesný zdravotní stav, který pro dítě představoval větší než běžnou zátěž (například časté respirační záněty)

ad 3) Jako vážné obtíže jsme hodnotili tělesný zdravotní stav, který představoval pro dítě vážnou zátěž a vážně zhoršoval kvalitu jeho života.

duševní zdravotní stav

1) dobrý, 2) mírné obtíže, 3) vážné obtíže
diagnóza

Duševním zdravotním stavem jsem rozuměli onemocnění obsažené v klasifikaci duševních poruch a poruch chování.

ad 1) Jako dobrý jsme duševní zdravotní stav hodnotili, když jsme se nesetkali s žádnou duševní poruchou či poruchou chování.

ad 2) Jako mírné obtíže jsme duševní zdravotní stav hodnotili, když jsme se setkali s duševní poruchou či poruchou chování nebo se souběhem několika z nich, nicméně takového stupně, že pro dítě a kvalitu jeho života představoval jen mírnou zátěž.

ad 3) Jako vážné obtíže jsme duševní zdravotní stav hodnotili, když jsme se setkali s duševní poruchou či poruchou chování nebo se souběhem několika z nich, nicméně takového stupně, že pro dítě a kvalitu jeho života představoval vážnou zátěž.

reakce na rodinnou situaci

1) žádná, 2) mírná, 3) silná, 4) velmi silná

Reakcí na rodinnou situaci jsme rozuměli například zhoršení školního prospěchu, stížnosti na chování dítěte a podobně, tedy skutečnosti, které se nedaly hodnotit jako duševní porucha či porucha chování a představují poruchu školní či rodinné adaptace.

ad 1) Jako žádnou jsme hodnotili nepřítomnost takové reakce.

ad 2) Jako mírnou jsme hodnotili reakci, která vzbuzovala mírné obavy rodičů nebo učitelů a event., když i zpracovatelé posudku ji hodnotili jako mírnou.

ad 3) Jako silnou jsme hodnotili reakci, která vzbuzovala silné obavy rodičů nebo učitelů a event., když i zpracovatelé posudku ji hodnotili jako silnou.

ad 4) Jako velmi silnou jsme hodnotili reakci, která si vyžadovala odbornou pomoc.

dítě je v současnosti přítomno sporům

1) ne, 2) jednou či málo, 3) často

dítě je v současnosti zapojeno do sporů

1) ne, 2) jednou či málo, 3) často

Zpracovatel posudků si všímal, zda a do jaké míry je dítě přítomno sporům a zda je do nich zapojeno (jako spojenec jednoho z rodičů, zde je vyžadováno vyjádření dítěte ke sporným otázkám apod.). Často se situace v rodině vyvinula tak, že mezi rodiči byly spory a konflikty, jichž dítě bylo svědkem, ale pak se rodiče rozstěhovali a dítě již svědkem sporů nebylo. Pak jsme hodnotili jako 1) není svědkem sporů.

dítě v současnosti nebo v minulosti bylo svědkem fyzického násilí

1) ne, 2) jednou či málo, 3) často

Zpracovatel posudků si všímal, zda a do jaké míry v současnosti nebo v minulosti bylo dítě svědkem fyzického násilí mezi rodiči. Hodnotili jsme jako 2) či 3), i když dítě bylo svědkem fyzického násilí v minulosti, protože literatura dokládá negativní vliv takové minulé události.

dítě je popouzeno

1) ne, 2) mírně, 3) silně

Zpracovatelé posudků si všímali, zda a do jaké míry je dítě popouzeno.

Jako 1) ne jsme hodnotili, když jsme v posudku nenalezli evidenci, že by dítě bylo popouzeno, a ani zpracovatelé posudku to nekonstatovali.

Jako 2) mírně jsme hodnotili, když jsme v posudku našli evidenci, že dítě je popouzeno, nicméně ne do míry, kterou by bylo možno hodnotit jako závažnou, a event. když zpracovatelé posudku to nekonstatovali.

Jako 3) silně jsme hodnotili, když jsme v posudku našli evidenci, že dítě je silně popouzeno a současně i zpracovatelé posudku konstatovali, že dítě je silně popouzeno či manipulováno.

je mařen styk s nerezidenčním rodičem

1) ne, 2) občas, 3) často či úplně

Zpracovatel posudků si všímal, zda a jak se dítě stýká s nerezidenčním rodičem.

je přítomen syndrom odcizeného rodiče

1) ne, 2) mírně, 3) silně

Zpracovatel posudku si vždy všímal vztahu dítěte k oběma rodičům a explicitně ho hodnotil. Neužíval termínu odcizený rodič, nicméně vztah k oběma rodičům popisoval tak podrobně, že se to, zda dítě je vedeno k negativnímu vztahu k jednomu z rodičů, argumentaci manipulujícího rodiče přejímá a svého rodiče odmítá, se dalo dobře hodnotit.

Jako 1) ne jsem hodnotili i v případě, kdy bylo dítě popouzeno, ale svého rodiče neodmítalo.

Jako 2) mírně jsme hodnotili v případě, kdy dítě bylo vedeno k negativnímu vztahu k jednomu z rodičů, argumentaci manipulujícího rodiče přejímalo a svého rodiče odmítalo, ale v průběhu rozhovoru znalce s dítětem a zavrhováním rodičem se dařilo navázat kontakt mezi dítětem a zavrhováním rodičem.

Jako 3) silně jsme hodnotili v případě, kdy dítě bylo vedeno k negativnímu vztahu k jednomu z rodičů, argumentaci manipulujícího rodiče přejímalo a svého rodiče odmítalo a v průběhu rozhovoru znalce s dítětem a zavrhováním rodičem se nepodařilo navázat kontakt mezi dítětem a odcizeným rodičem.

úroveň péče o dítě

1) dobrá, 2) střední, 3) špatná

Jako 1) dobrá jsme hodnotili, když jsme v textu posudku a ani v závěrech zpracovatele posudku nenalezli evidenci či zmínku o tom, že péče o dítě je zanedbávána.

Jako 2) střední jsme hodnotili, když jsme v textu posudku či v závěrech zpracovatele posudku našli evidenci či zmínku o tom, že péče o dítě je mírně zanedbávána.

Jako 3) špatná jsme hodnotili, když jsem v závěrech zpracovatele posudku našli evidenci či zmínku o tom, že péče o dítě je špatná.

Formulář, do kterého byla zaznamenávána data získaná zpracováním posudků je k dispozici v příloze.

3.4.3. Způsob zpracování dat

Na soubor dat aplikujeme metody deskriptivní statistiky. Významnost a sílu hledaných závislostí ověřujeme tak, že sestavujeme kontingenční tabulky. Těmi zachycujeme závislost párů kategoriálních proměnných. V tabulkách uvádíme řádková procenta a údaje o provedeném testu nezávislosti (testovací statistiku, stupně volnosti a dosaženou p-hodnotu). Statistický test se opírá o asymptoticky platný chi-kvadrát test stochastické nezávislosti řádkové a sloupcové proměnné.

3.5. Výsledky

V první části uvedeme popis našeho vzorku v kategoriích, do kterých jsme rozčlenili údaje dostupné v získaných posudcích. Několik nejdůležitějších údajů uvádíme pro přehlednost v grafech, další údaje charakterizující vzorek pak v procentech, která říkají, jak je jaký údaj rozložený do svých podkategorií. V další části uvedeme přehled nalezených závislostí jednotlivých proměnných podle očekávání, které jsme formulovali ve výzkumných hypotézách, a jen u nejzajímavějších nálezů uvedeme i kontingenční tabulky s údaji o provedeném testu nezávislosti.

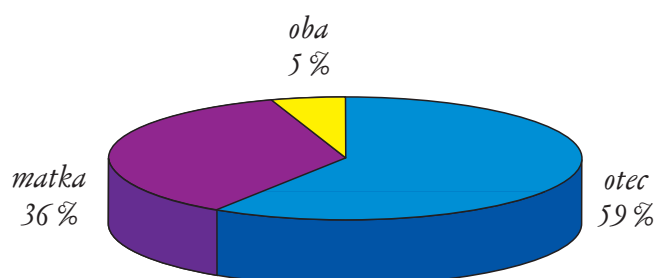
Kontingenční tabulky v plném rozsahu jsme zařadili mezi přílohy.

3.5.1. Deskriptivní statistika

Deskriptivní statistiku, kterou zde prezentujeme, uvádíme v kompletní podobě. Procentuální zastoupení podkategorií každé jednotlivé proměnné charakterizuje náš vzorek. Pokud jsou k dispozici údaje o tom, jak jsou jednotlivé podkategorie zastoupeny v populaci nebo v jiných srovnatelných vzorcích, pak tyto údaje používáme ke komentáři, který charakteristiky našeho vzorku klade do širších závislostí.

grafč. 1

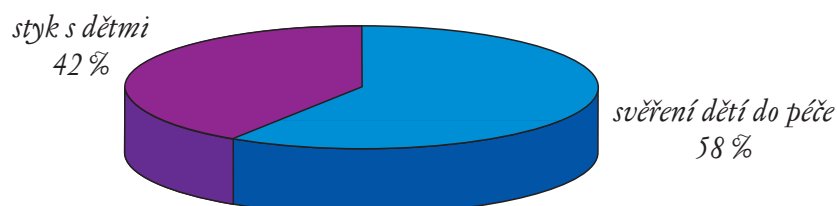
Návrh vedoucí k posudku podal

Z grafu je zřejmé, že otcové iniciovali návrh vedoucí k posudku téměř dvakrát častěji než matky.

grafč. 2

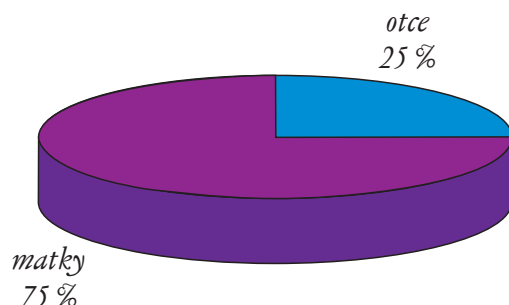
Posudek řeší spor

Spory o svěření dětí do péče vedly k téměř 60 % procentům posudků. To je závažné zjištění – tyto spory mají obvykle vážné negativní důsledky pro všechny zúčastněné.

grafč. 3

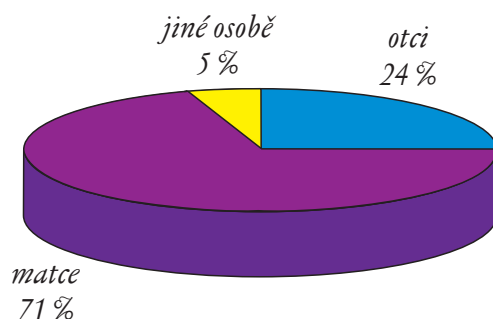
Rozvod na návrh

Z grafu je zřejmé, že matky navrhly tři čtvrtiny uskutečněných rozvodů. (Vzorek 101 případů se skládá ze 68 % již rozvedených manželství, 32 % v rozvodovém řízení.)

graf č. 4

Porozvodové uspořádání – děti svěřeny

Z grafu je vidět, že v našem souboru jsou děti otcům svěřeny častěji (v 24 %) než v případě všech rozvodů v naší republice.

KONFLIKT mezi rodiči	akutní	49 %
	z toho: intenzivní	24 %
	mírný	25 %
	odeznívající	31 %
	odeznělý	20 %

U téměř poloviny našeho souboru jsme konstatovali, že rodiče jsou angažováni v akutní konfliktní situaci, čtvrtina rodičů pak v intenzivním akutním konfliktu. Tato skutečnost je závažná.

Věk otce	průměrný	37,3
	nejnižší	23
	nejvyšší	59

Otec – vzdělání	základní	50,50 %
	středoškolské	31,68 %
	vysokoškolské	17,82 %

Z tabulky vidíme, že z hlediska vzdělání se náš soubor příliš neliší od celé populace.

O TEC – osobnost	normální	74,26 %
	akcentovaná, anomální či psychopatická	25,74 %

Z tabulky je patrné, že ve shodě s očekáváním jsme mezi otci našli značné množství akcentovaných, anomálních či psychopatických osobností.

O TEC – psychopatologie	ne	87,13 %
	ano	12,87 %

V našem vzorku 101 mužů jich 13 % v průběhu rozvodu či v době po rozvodu trpělo nějakou duševní poruchou. U 7 % mužů jsme našli poruchu osobnosti.

U 101 otců jsme našli následující psychiatrické diagnózy:

Alkoholismus 3 x, neurotické poruchy 3 x, periodická depresivní porucha 2x schizoidní porucha osobnosti 4x, disociální porucha osobnosti 1x, emočně nestabilní porucha osobnosti 1 x, nespecifikovaná porucha osobnosti 1x. Nejčastější tedy byla porucha osobnosti, 7 x.

O TEC – somaticky	dobry	91,09 %
	mírné obtíže	6,93 %
	silné obtíže	1,98 %

Tabulka říká, že 91 % mužů vykazovalo dobrý somatický zdravotní stav.

U otců jsme našli následující somatické diagnózy:

Astma 1x, hluchoněmota 1x, infarkt 1x, invalidní důchod po zlomenině nohy 1x, invalidita po úrazu 1x, myokarditida 1x, nemoc ledvin 1x, porucha sluchu 1x.

O TEC – adaptace	dobrá	31,31 %
	střední	54,55 %
	špatná	14,14 %

Z tabulky čteme, že jen 31 % otců vykazovalo dobrou porozvodovou adaptaci.

To je podle našeho názoru charakteristické pro skupinu otců, kteří jsou zúčastněni ve sporech s matkou svých dětí.

OTEC – referuje o násilí	ano	5,94 %
	ne	94,06 %

Z tabulky je zřejmé, že jen 6 % mužů referuje o fyzickém násilí.

OTEC – primární rodina	dobrá	83,17 %
	střední	11,88 %
	špatná	4,95 %

Z tabulky je patrné, že v našem souboru překvapivě jen necelých 5 % otců hodnotilo primární rodinu jako špatnou. .

Věk matky	průměrný	33,8
	nejnižší	22
	nejvyšší	49

MATKA – vzdělání	základní	59,00 %
	středoškolské	24,00 %
	vysokoškolské	17,00 %

Z tabulky je zřejmé, že z hlediska vzdělání se soubor příliš neliší od celé populace.

MATKA – osobnost	normální	43,56 %
	akcentovaná, anomální či psychopatická	56,44 %

Z tabulky čteme, že osobnost téměř 60 % matek bylo možné hodnotit jako akcentovanou, anomální či psychopatickou. To je překvapivé, i když jsme větší množství poruch osobnosti očekávali.

MATKA – psychopatologie	ne	74,26 %
	ano	25,74 %

Z tabulky je zřejmé, že téměř 26 % žen (každá čtvrtá) v průběhu rozvodu či v době po rozvodu trpělo nějakou duševní poruchou. 26 % je značně vysoké číslo. U 13 % žen jsme konstatovali poruchu osobnosti.

U 101 matek jsme našli následující psychiatrické diagnózy:

Alkoholismus 2x, neurotické poruchy 3x, lehká mentální retardace 3x, periodická depresivní porucha 3x, zneužívání psychoaktivních látek 2x, organická úzkostná porucha 1x, histriónská porucha osobnosti 8x, disociální porucha osobnosti 2x, emočně nestabilní porucha osobnosti 2 x, nespecifikovaná porucha osobnosti 1x. Nejčastější byla porucha osobnosti, 13x.

MATKA – somaticky	dobry	91,09 %
	mírné obtíže	5,94 %
	silné obtíže	2,97 %

Z tabulky je zřejmé, že 91 % žen vykazovalo dobrý somatický zdravotní stav.

U matek jsme našli následující somatické diagnózy:

EPI 1x, artróza 1x, berle, EPI 1x, celková sešlost 1x, endokrinopatie, struma 1x, nedoslýchavost 1x, nemoc ledvin 1x, revmatismus 1x, vada zraku 1x.

MATKA – adaptace	dobrá	55,45 %
	střední	32,67 %
	špatná	11,88 %

Z tabulky čteme, že dobrou adaptaci na rozvodovou či porozvodovou situaci jsme našli u 55 % žen. Zajímavé je srovnání s muži, kde jsme dobrou adaptaci našli jen u 31 %.

MATKA – referuje o násilí	ano	42,57 %
	ne	57,43 %

Z tabulky je patrné, že více než 40 % matek referuje o fyzickém násilí spojeném s konfliktní situací. To je ve shodě s očekáváním.

MATKA – primární rodina	dobrá	58,59 %
	střední	21,21 %
	špatná	20,20 %

Z tabulky je zřejmé, že jen u 58 % matek jsme hodnotili primární rodinu jako dobrou a u celých 20 % jako špatnou. To je zajímavé především ve srovnání s otci, kde jsme jako dobrou primární rodinu hodnotili u 83 % a jako špatnou jen u 5 %. To opět svědčí o tom, že vzorek je specifický, jeho matky jsou méně kvalitní než otcové.

POČET DĚTÍ	146	100 %
z toho: chlapců	75	51,36 %
děvčat	71	48,64 %

Vývojový stupeň Děti	nemluvně (do 1 roku)	0,7 %
	batole (1 až 3 roky)	4,1 %
	předškolní dítě (3 až 6 let)	18,5 %
	prepubescentní dítě (6 až 11 let)	43,8 %
	pubescentní dítě (11 až 15 let)	29,5 %
	adolescent (15 až 21 let)	3,4 %

Průměrný věk dětí	první dítě	9,5 roku
	druhé dítě	7,9 roku
	třetí dítě	7,6 roku

Popouzení dětí	nepřítomné	38 %
	mírné	34 %
	silné	28 %
	celkem popouzeno	62 %

Z tabulky je zřejmé, že popouzeno bylo 62 % dětí. To je závažná skutečnost.

Děti přítomny sporům	ne	63 %
	málo	13 %
	často	24 %
	celkem přítomno	37 %

Tabulka říká, že 37 % dětí je přítomno sporům rodičů.

Zapojení dětí do sporů	nepřítomné	67 %
	málo	11 %
	často	22 %
	celkem zapojeno	33 %

Z tabulky je zřejmé, že zapojování dětí do sporů mezi rodiči je časté.

To je závažné zjištění.

Děti svědky fyzického násilí	ne	80 %
	málo	16 %
	často	4 %
	celkem přítomno	20 %

Z tabulky čteme, že svědkem násilí je 20 % dětí. Skutečnost, že každé páté dítě je svědkem fyzického násilí, je varující.

Syndrom odcizeného rodiče	ne	58 %
	mírně	14 %
	silně	28 %
	celkem přítomen	42 %

Tabulka říká, že téměř každé druhé dítě našeho vzorku bylo vedeno k negativnímu vztahu k jednomu z rodičů. To je závažné zjištění.

Somatický stav dětí	dobrý	89 %
	mírné obtíže	9 %
	silné obtíže	2 %
	celkem obtíže	11 %

Z tabulky je patrné, že každé desáté dítě trpí poruchami somatického zdraví, nicméně jen 2% dětí vážnými poruchami.

Reakce na situaci v rodině	žádná	36 %
	mírná	35 %
	silná	28 %
	velmi silná	1 %
	celkem neg. reakce	64 %

Z tabulky čteme, že 64 % dětí našeho vzorku reagovalo na rodinnou situaci (například zhoršení školního prospěchu, stížnosti na chování dítěte a podobně). To je závažné zjištění.

Duševní stav dětí	dobrý	59 %
	střední	20 %
	špatný	21 %
	celkem trpí	41 %

Z tabulky čteme, že 41 % dětí trpí mírnou (20 %) nebo vážnou (21 %) poruchou duševního stavu.

U dětí jsme našli následující psychiatrické diagnózy:

- *neurotické poruchy* 27 x, tj. 18 % ze 146 dětí
- *emoční poruchy* 16 x, 11 %
- *hyperkinetické poruchy* 15 x, 10 %
- *poruchy psychického vývoje* 10 x, 7 %
- *poruchy chování* 6 x, 4 %
- *tikové poruchy* 6 x, 4 %

- poruchy sociálních vztahů 1 x, 0,7 %
- lehká mentální retardace 1 x, 0,7 %
- lehká mentální retardace s poruchou chování 1 x, 0,7 %
- organicky podmíněná porucha osobnosti a chování 1 x, 0,7 %
- neorganická enuréza 1 x, 0,7 %
- schizofrenie nespecifická 1 x, 0,7 %

U některých dětí jsme konstatovali souběh dvou až tří diagnóz. Nejčastější byl souběh emoční a neurotické poruchy, neurotické a tikové poruchy, emoční poruchy a poruchy psychického vývoje, specifické poruchy školních dovedností a tikové poruchy, tikové poruchy a poruchy chování. U některých dětí se přidávalo i somatické onemocnění, jako například astma, epilepsie, obezita, snížená imunita, opakovaná pneumonie.

Maření styku s dětmi	ne	40 %
	občas	12 %
	často či úplně	48 %

Z tabulky je vidět, že maření styku nerezidenčního rodiče s dítětem je velmi časté.

Úroveň péče	dobrá	74 %
	střední	13 %
	špatná	13 %

Z tabulky je zřejmé, že přibližně o čtvrtinu dětí není náležitě pečováno.

Data jsou zajímavá, ale vzhledem k tomu, že vzorek se nepokouší být reprezentativní pro rodiny angažující se v rozvodových a porozvodových sporech a představuje jen výběr z takových rodin, nemohou být podkladem k zevšeobecnujícím závěrům. Lze je však považovat za dobré východisko ke komentářům.

3. 5. 2. Závislosti proměnných

Zde představujeme výsledky ověřování formulovaných hypotéz o závislostech jednotlivých proměnných. Zatímco popis o vzorku, tak jak jsme ho provedli v dekriptivní statistice, nemůže být podkladem ke zevšeobecnujícím závěrům, lze předpokládat, že nalezené závislosti mají obecnější platnost.

Zde ve výsledkové části uvádíme přehled nalezených závislostí a jen u nejzajímavějších nálezů pak i kontingenční tabulky s údaji o provedeném testu nezávislosti. Kontingenční tabulky v plném rozsahu jsme zařadili mezi přílohy.

Každá tabulka je pojmenována podle proměnných, jejichž závislost ověřuje. V řádku tabulky je vždy charakteristika dítěte nebo rodiče, v sloupci pak jednotlivé podkategorie druhé proměnné.

Pokud se nepodařilo získat patřičný údaj ve všech případech 146 dětí / 75 chlapců, 71 dívek / a 101 rodičů, pak v některých případech je N menší než 146 / 75, 71 /.

Ověřovali jsme následující hypotézy:

Psychický stav dětí bude negativně ovlivněn

a) rodičovským konfliktem – potvrdilo se u všech dětí a u dívek

b) popouzením dětí – potvrdilo se u všech dětí, u chlapců i u dívek – originální nález v literatuře je doložena jen závislost s reakcí na rodinnou situaci. Uvádíme proto tabulku se všemi údaji.

Tab. č. 1 *Psychický stav dětí a jejich popouzení*

Psychický stav dětí	Popouzení dětí			
	0 - ne	1 - mírně	2 - silně	počet celkem
1 - dobrý	46 (54,8 %)	25 (29,8 %)	13 (15,5 %)	84 (100 %)
2 - mírné obtíže	4 (13,3 %)	13 (43,3 %)	13 (43,3 %)	30 (100 %)
3 - silné obtíže	4 (15,4 %)	11 (42,3 %)	11 (42,3 %)	26 (100 %)
celkem	54 (38,6 %)	49 (35,0 %)	37 (26,4 %)	N = 140
$\chi^2 = 25,474320$		st. voln. = 4		p = 0,000040

Z tabulky je zřejmé, že psychický stav dětí je horší za situace, kdy jsou popouzeni.

- c) přítomností sporům – potvrdilo se u všech dětí
- d) zapojením do sporů – potvrdilo se u všech dětí i u chlapců
- e) svědectvím fyzického násilí – potvrdilo se u všech dětí a u dívek
- f) přítomností syndromu odcizeného rodiče – potvrdilo se u všech dětí – originální nález v literatuře je doložena jen závislost s reakcí na rodinnou situaci. Uvádíme proto tabulku se všemi údaji.

Tab. č. 2 Psychický stav dětí a přítomnost syndromu odcizeného rodiče

Psychický stav dětí	Přítomnost syndromu odcizeného rodiče			
	0 - ne	1 - mírně	2 - silně	počet celkem
1 - dobrý	61 (72,6 %)	8 (9,5 %)	15 (17,9 %)	84 (100 %)
2 - mírné obtíže	16 (53,3 %)	6 (20,0 %)	8 (26,7 %)	30 (100 %)
3 - silné obtíže	10 (38,5 %)	6 (23,1 %)	10 (38,5 %)	26 (100 %)
celkem	87 (62,1 %)	20 (14,3 %)	33 (23,6 %)	N = 140
$\chi^2 = 11,361338$		st. voln. = 4		p = 0,022790

Z tabulky je zřejmé, že psychický stav dětí je horší v případech, kdy jsou jednomu z rodičů odcizovány.

- g) přítomností somatického onemocnění – nepotvrdilo se

Reakce dětí na rodinnou situaci bude negativně ovlivněna

- a) rodičovským konfliktem – potvrdilo se u všech dětí, u chlapců i u dívek
- b) popouzením dětí – potvrdilo se u všech dětí a u chlapců
- c) přítomností sporům – potvrdilo se u všech dětí, u chlapců i dívek
- d) zapojením do sporů – potvrdilo se u všech dětí a u chlapců
- e) svědectvím fyzického násilí – potvrdilo se u všech dětí
- f) přítomností syndromu odcizeného rodiče – potvrdilo se u všech dětí
- g) přítomností somatického onemocnění – nepotvrdilo se

Psychický stav dětí bude negativně ovlivněn

- a) jinou než normální osobností otce – potvrdilo se u všech dětí a u chlapců
- b) přítomností psychopatologie u otce – potvrdilo se u dívek

-
- c) špatnou adaptovaností otce – potvrdilo se u všech dětí a u dívek
 - d) jinou než normální osobností matky – potvrdilo se u všech dětí a u dívek
 - e) přítomností psychopatologie u matky – nepotvrdilo se
 - f) špatnou adaptovaností matky – nepotvrdilo se

Reakce dětí na rodinnou situaci bude negativně ovlivněna

- a) jinou než normální osobností otce – nepotvrdilo se
- b) přítomností psychopatologie u otce – nepotvrdilo se
- c) špatnou adaptovaností otce – potvrdilo se u chlapců
- d) jinou než normální osobností matky – potvrdilo se u všech dětí
- e) přítomností psychopatologie u matky – potvrdilo se u dívek
- f) špatnou adaptovaností matky – nepotvrdilo se

Negativní charakteristiky rodinné situace jsou častější v případech, že charakteristiky otce a matky jsou negativní:

- a) rodičovský konflikt
- b) popouzení dětí
- c) přítomnost dětí sporům
- d) zapojení dětí do sporů
- e) svědectví dětí fyzického násilí
- f) syndrom odcizeného rodiče

jsou častější, když

osobnost otce je jiná než normální
u otce je přítomna psychopatologie
otec je špatně adaptovaný
osobnost matky je jiná než normální
u matky je přítomna psychopatologie
matka je špatně adaptovaná

Potvrdilo se, že popouzení všech dětí souvisí s kvalitou osobnosti matky.

Potvrdilo se, že všechny děti a chlapci jsou častěji svědky sporů, když otcova adaptace je špatná.

Potvrdilo se, že všechny děti a děvčata jsou častěji svědky sporů a jsou do nich zapojeny, když osobnost matky není normální.

Potvrdilo se, že chlapci jsou častěji zapojeni do sporů, když u matky je přítomna psychopatologie.

Potvrdilo se, že všechny děti a dívky jsou častěji svědky fyzického násilí, když otec není normální osobnost.

Potvrdilo se, že všechny děti a dívky jsou častěji svědky fyzického násilí, když u otce je přítomna psychopatologie.

Potvrdilo se, že všechny děti, chlapci i dívky jsou častěji svědky fyzického násilí, když je matka hůře adaptovaná.

Potvrdilo, že u všech dětí a u dívek je častější syndrom odcizeného rodiče, když osobnost otce není normální. Tento nález je originální. Uvádíme proto tabulku se všemi údaji.

Tab. č. 69 Osobnost otce a přítomnost syndromu odcizeného rodiče u dětí

Osobnost otce	Přítomnost syndromu odcizeného rodiče u dětí			
	0 - ne	1 - mírně	2 - silně	počet celkem
0 - normální	72 (65,5%)	18 (16,4%)	20 (18,2%)	110 (100%)
akcentovaná, anomální či psychopatická	17 (47,2%)	3 (8,3 %)	16 (44,4%)	36 (100 %)
celkem	89(61,0%)	21(14,4%)	36(24,7%)	N = 140
$\chi^2 = 10,282070$		st. voln. = 2		$p = 0,005852$

Z tabulky je zřejmé, že u dětí je častěji přítomen syndrom odcizeného rodiče, když osobnost otce není normální.

Psychický stav dětí a jejich reakce na rodinnou situaci budou spolu souviset – potvrdilo se u všech dětí, u chlapců i u dívek.

3.6. Diskuze

V diskuzi budeme nálezy komentovat a uvádět do širších souvislostí s dosud známými údaji, tak jak jsme je prezentovali v teoretické části naší studie. Chceme zvážit, zda naše nálezy mají obecnější platnost a jakým omezením (především co se týče způsobu výběru našeho vzorku a metodiky získávání dat) podléhají. Chceme také posoudit, do jaké míry lze námi nalezené závislosti proměnných považovat za jednosměrné kauzální závislosti.

3.6.1. Diskuze deskriptivní statistiky

Zjistili jsme, že otcové našeho vzorku iniciovali jednání soudu vedoucí ke znaleckému posudku téměř dvakrát častěji než matky. Nejčastěji iniciovali návrh vedoucí ke znaleckému posudku, když se domáhali styku s dětmi po rozvodu nebo když navrhli rozvod a žádali svěření dětí do své péče. Spory o svěření dětí do péče vedly k téměř 60 % procentům posudků.

Náš vzorek 101 případů se skládá ze 70 % již rozvedených, 30 % v rozvodovém řízení. U rozvedených byly děti ve 23 % případů svěřeny otcům. Matky navrhly $\frac{3}{4}$ uskutečněných rozvodů.

V našem souboru tedy matky byly iniciátorkami rozvodu častěji, než tomu je u všech rozvodů v naší republice (tam iniciují ženy přibližně dvě třetiny rozvodů).

V našem souboru jsou děti otcům svěřeny častěji, než je obvyklé v případě všech rozvodů v naší republice, kde jsou děti svěřovány do péče matky ve více než devadesáti procentech případů. Tuto skutečnost je možné vysvětlit tím, že v našem souboru nálezů matky častěji než otcové vykazují psychopatologii (13 % x 25,7 %) a častěji trpí akcentovanou, anomální či psychopatickou osobností (25,7 % x 56,4 %). Soud podle všeho tuto skutečnost a z ní vyplývající důsledky vnímal a relativně často svěřil děti do péče otce.

Tyto údaje charakterizují vzorek. Svědčí o tom, že i mezi znalecky zkoumanými případy, které je třeba považovat za závažnější mezi případy rodičovských sporů, je vzorek specifický, charakterizovaný velkým množstvím matek s poruchami duševního

zdraví a s nekvalitní osobností. Je možné předpokládat, že tato skutečnost má nepříznivý důsledek pro prosperitu dětí.

U téměř poloviny našeho souboru jsme konstatovali, že rodiče jsou angažováni v akutní konfliktní situaci, čtvrtina rodičů pak v intenzivním akutním konfliktu. Tento nálezný není překvapivý, opět charakterizuje náš vzorek jako skupinu velmi problematických případů. Vzájemné hostilné chování rodičů je časté a predikuje horší výsledky u dětí (například *Golgot, Zweig-Frank a Parish, 1995*).

Akutní konflikt jsme konstatovali nejčastěji, když rodiče bydleli spolu za situace, kdy manželství bylo před rozvodem nebo v rozvodovém řízení. Často také, když manželé po rozvodu bydleli v rozděleném bytě.

Odezňující konflikt jsme nejčastěji nacházeli tam, kde jeden z rodičů opustil společné bydliště a probíhal spor o frekvenci či dodržování styku nerezidenčního rodiče s dítětem. Někdy také za situace, kdy rodiče byli v rozvodovém řízení a probíhal spor o svěření dítěte do péče.

Odezňelý konflikt jsme nejčastěji konstatovali tam, kde oba rodiče dosáhli dobré porozvodové adaptace a spor nevyvolával vzájemnou konfrontaci. Tak tomu bylo nejčastěji, když se nerezidenční rodič domáhal styku s dítětem nebo jeho rozšíření.

Často se situace v rodině vyvinula tak, že mezi rodiči byly v minulosti spory a konflikty, jichž bylo dítě svědkem, ale pak se rodiče rozstěhovali a dítě již jejich svědkem nebylo.

U otců jsme konstatovali akcentovanou, anomální nebo psychopatickou osobnost u 25,74 % vzorku. Uvnitř této skupiny jsme podle MKN – 10 jako její „tvrdé jádro“ konstatovali poruchu osobnosti u 7 % vzorku. Psychopatologii jsem našli u 13 % mužů.

U matek jsme anomální nebo psychopatickou osobnost konstatovali u 56,44 % vzorku, uvnitř této skupiny poruchu osobnosti u 13 %. Téměř 26 % žen (tedy každá čtvrtá) v průběhu rozvodu či v době po rozvodu trpěla nějakou duševní poruchou.

Poruchy duševního zdraví jsou podle literatury u rodičů angažujících se v rozvodových a porozvodových konfliktech časté (například *Johnston, 1994*) a predikují emoční obtíže u dětí (*Ayoub, Deutsch, Maraganore, 1999*).

Prevalence poruch osobnosti v populaci je odhadována na 6 – 9 % (*Smolík 1996*).

Je zřejmé, že poruchy osobnosti u žen našeho vzorku jsou častější než v běžné populaci. Poruchy osobnosti lze řadit mezi závažné příčiny rozvratu a živnou půdu

rozvodových a porozvodových konfliktů. Duševní porucha u matek predikuje emoční obtíže u dětí (*Ayoub, Deutsch, Maraganore, 1999*).

Studie zabývající se rodiči angažovanými v konfliktních rozvodech (například *Hauser, 1985, Kressel at al., 1980*) referují o vysokém výskytu poruch osobnosti a zneužívání návykových látek. *Plaňava (2000)* v souboru dysfunkčních manželství konstatoval abnormní osobnost (přítomnost psychopatických rysů) u 30 % mužů a 29 % žen, kdežto v souboru funkčních soužití u 11 % mužů a pouze 5,7 % žen. Konstatoval, že tato proměnná signifikantně diferencuje mezi funkčními a dysfunkčními páry.

Hlavní obtíží diskuze je skutečnost, že rozličné studie používají velmi volně termíny jako porucha osobnosti, psychopatie, abnormní osobnost, přítomnost psychopatických rysů a podobně. Jen zřídka se setkáme se snahou tyto termíny objasnit a event. se explicitně vyjádřit k diagnostickému postupu. My jsme akcentovanou osobností rozuměli trvalé potíže s adaptací ve více oblastech života menší závažnosti, anomální osobností pak obtíže značné závažnosti, nicméně s náhledem, psychopatií pak obtíže značné závažnosti bez náhledu. Pokud jsme konstatovali poruchu osobnosti, pak jen tehdy, když jsme našli dostatek informací k diagnóze podle MKN – 10.

Na obtíže naráží i srovnání námi nalezeného výskytu poruch duševního zdraví s prevalencí těchto poruch v populaci. Jednotliví naši autoři udávají různé prevalence (viz například *Smolík, 1996, Raboch, Zvolský at al., 2001*) obvykle v širokém procentuálním rozmezí. Epidemiologie duševních poruch obecně je považována za obtížnou disciplínu.

Nepotvrdilo se, že v našem vzorku najdeme časté neurotické poruchy. U otců i u matek jsme našli neurotické poruchy u 3 % vzorku.

Většina studií hovoří o neurotických příznacích (například *Dytrych, Schüller, Prokopec, 1986*, nespécifikují ani počet a ani intenzitu nalezených příznaků), nesnaží se dospět k diagnóze podle jasných kritérií a dochází k podstatně vyšším číslům.

Je zřejmé, že i v tomto případě je hlavní obtíží diskuze nejednotnost kritérií.

Nepotvrdilo se, že v našem vzorku najdeme častou závislost na alkoholu nebo na jiných návykových látkách. U otců jsme konstatovali alkoholismus u 3 %, u matek alkoholismus nebo závislost na jiných psychoaktivních látkách u 4 %.

Pro tuto skutečnost nemáme uspokojujivé vysvětlení. Snad jen to, že jsme se opírali pouze o závěry posudku a ne o údaje jednoho rodiče o druhém. Jiné studie hovoří

o podstatně vyšších číslech. Například *Dytrych, Schüller a Prokopec (1986)* uvádějí, že klinická zkušenost ukazuje, že nejčastěji uváděné diagnózy jsou neuróza u žen a abúzus alkoholu u mužů.

Ani otcové, ani matky netrpěli častými poruchami somatického zdraví. Neshledali jsme tedy, jak to uvádějí některé studie, že zátěž rozvodové či porozvodové situace by závažnějším způsobem zhoršovala somatický zdravotní stav.

Potvrdilo se, že v našem vzorku najdeme častou špatnou či ne dobrou porozvodovou adaptaci. Dobrou adaptaci na rozvodovou či porozvodovou situaci jsem našli u 55 % žen. Zajímavé je srovnání s muži, kde jsem dobrou adaptaci našli jen u 31 %.

Toto zjištění je možné interpretovat tak, že v našem vzorku podávali návrh směřující ke znaleckému posudku téměř dvakrát častěji muži a nejčastěji usilovali o styk s dětmi nebo o jejich svěřením do péče. Tito muži jsou podle všeho méně spokojeni a hůře adaptovaní než matky. Tuto interpretaci podporují nálezy studie *Schüller, Prokopec a Dytrych (1985)*. Ti u mužů nespokojených s porozvodovým uspořádáním našli častější obtíže neurotického charakteru.

Nalezli jsme častou dysfunkci primární rodiny u matek našeho vzorku. V našem souboru jsme překvapivě jen u necelých 5 % otců hodnotili primární rodinu jako špatnou a jen u necelých 12 % jako střední. Podle literárních údajů konfliktní rodiče mají často historii konfliktní či dysfunkční primární rodiny (*Johnston, 1994*).

To, že jen u 58 % matek jsme hodnotili primární rodinu jako dobrou a u celých 20 % jako špatnou, je zajímavé především ve srovnání s otcí. Tyto nálezy opět svědčí o tom, že vzorek je specifický, jeho matky jsou méně kvalitní než otcové.

Konstatovali jsme časté fyzické násilí. To, že více než 40 % našich matek referuje o fyzickém násilí spojeném s konfliktní situací, je ve shodě s literárními údaji o vysoké prevalenci fyzického násilí v konfliktních rozvodových a porozvodových sporech. Avšak když přihlídneme k faktu, že ve stejném vzorku o fyzickém násilí referuje jen 5 % otců, ozřejmí se, že tyto údaje nejsou příliš spolehlivé. Konstatovali jsme nicméně, že 16 % dětí bylo svědky násilí málokdy, často 4 % dětí. Celkem bylo svědkem fyzického násilí 20 % našich dětí. Skutečnost, že každé páté dítě je svědkem fyzického násilí, je varující. Podle literatury (*Austin, 2000, a další*) svědectví fyzického násilí dítě vážně traumatizuje. Podle literárních údajů v situaci vysoce konfliktního rozvodu (*Ayoub, Deutsch, Maraganore, 1999*) 52,4 % dětí bylo svědky domácího fyzického násilí. Náš vzorek nicméně nelze popsat jako soubor výlučně vysoce konfliktních případů.

Nepotvrdili jsme, že jsou častá obvinění ze sexuálního zneužívání dětí. Podle literatury jsou v případech konfliktní rozvodové a porozvodové situace obvinění ze sexuálního zneužívání dětí častá (například *Bone a Walsh, 1999*).

V našem vzorku jsme takové obvinění nenalezli. Nejpravděpodobnější vysvětlení je ve skutečnosti, že naše práce zpracovává posudky jednoho znalce. Je možné, že soudy, které znalecké posudky zadávají, podle druhu a podle zkušenosti s jednotlivými znalci zdávají jednotlivým znalcům více či méně specifické případy. Je možné, že jiný znalec má mezi svými případy velké množství obvinění ze sexuálního zneužívání dětí, protože soudy je známo, že se na takové případy specializuje. Znovu se ozřejmuje, že vzorek je nereprezentativním výběrem z populace konfliktních rozvodových a porozvodových případů a jeho popis není možné zobecňovat.

Shledali jsme, že popouzeno bylo 62 % dětí (mírně 35 %, silně 27 %). Skutečnost, že popouzeno byly téměř dvě třetiny dětí, je závažná. Popouzení vede ke špatné adaptaci dětí (viz *Trnka, 1974*).

Potvrdilo se očekávání, že časté bude narušování styku dítěte s nerezidenčním rodičem a popouzení dětí, a potvrdilo se i očekávání častého výskytu syndromu odcizeného rodiče. Maření styku s dětmi jsme konstatovali v 60 % případů (občas 14 %, často či úplně 46 %). Časté maření styku nerezidenčního rodiče s dítětem je ve shodě s literárními údaji. *Kressel (1985)* odhaduje, že asi 40 % matek s dětmi svěřenými do výchovy odpírá otcům návštěvy dětí, aby ho potrestaly. *Arditti (1992)* sděluje, že z jeho vzorku 125 rozvedených otců 50 % referovalo o narušování návštěv dětí jejich matkami.

Syndrom odcizeného rodiče jsme našli u 42 % dětí (mírné intenzity u 14 %, silné u 28 %). Podle literatury se odcizení dítěte jednomu z rodičů (nerezidenčnímu, nejčastěji otci) vyskytuje v případech rozvodových a porozvodových sporů často. To, že každé čtvrté dítě našeho vzorku bylo vedeno k negativnímu vztahu k jednomu z rodičů a v průběhu rozhovoru znalce s dítětem a zavrženým rodičem se nepodařilo navázat kontakt mezi dítětem a odcizeným rodičem, je velmi závažné zjištění. V souboru *Schüllera, Prokopce a Dytrycha (1985)* bylo dětí, které se přikláněly jen k jedné straně, podle údajů žen 50 % a podle údajů mužů 40 %. Naše nálezy jsou tedy v dobré shodě s jejich údaji. Velmi zajímavý je níže uvedený nález, že spolu souvisí odcizení dítěte a kvalita osobnosti otce.

Potvrdili jsme předpoklad, že naše skupina dětí bude trpět častými poruchami duševního zdraví. Dobrý duševní stav jsme konstatovali u 59 % dětí. 41 % dětí tedy trpí

mírnou (21 %) nebo vážnou (20 %) poruchou duševního stavu. Diskuze opět naráží na skutečnost, že odhady prevalence poruch duševního zdraví se pohybují ve velmi širokém rozmezí. Tak například *Váagnerová (2004)* na základě údajů od různých autorů uvádí výskyt poruch chování v dětské populaci v rozmezí 2 – 20 %!

Z počtu diagnóz je zřejmé, že u některých dětí jsme konstatovali souběh dvou až tří diagnóz. Nejčastější byl souběh emoční poruchy a neurotické poruchy, neurotické a tikové poruchy, emoční poruchy a poruchy psychického vývoje, specifické poruchy školních dovedností a tikové poruchy, tikové poruchy a poruchy chování. U některých dětí se přidávalo i somatické onemocnění, jako například astma, epilepsie, obezita, snížená imunita, opakovaná pneumonie. Některé námi konstatované poruchy duševního zdraví dětí nelze přičítat vnějším vlivům, předpokládá se biologická etiologie, genetické aspekty. Problematické dítě je konfliktogenní, pro manželství a rodinu představuje významnou zátěž.

To, že duševní poruchou či poruchou chování, která pro dítě a kvalitu jeho života představovala vážnou zátěž, trpělo 20 % dětí našeho vzorku, je závažné zjištění. Svědčí o tom, že duševní zdraví dětí našeho vzorku je velmi často narušeno.

Naše skupina se z hlediska námi konstatovaných poruch duševního zdraví liší od odhadované prevalence v populaci v případě neurotických (18 % našeho vzorku) a především emočních poruch (11 % našeho vzorku). U neurotických poruch je očekávaná prevalence 10 – 15 %, u emočních poruch 4 %. Na vzniku obou těchto poruch se v největší míře podílejí zevní, psychologické faktory. Můžeme důvodně předpokládat, že jejich častý výskyt v naší skupině je v příčinné závislosti s konfliktní rodinnou situací.

Potvrdili jsme předpoklad, že naše skupina dětí bude trpět častými poruchami rodinné a školní adaptace. U našeho vzorku jsme mírnou negativní reakci na rodinnou situaci konstatovali u 35 % dětí, silnou u 27 %. Celkem reaguje negativně na rodinnou situaci 62 % dětí.

To, že 27 % dětí našeho vzorku reagovalo silně negativně na rodinnou situaci (například zhoršení školního prospěchu, stížnosti na chování dítěte a podobně) a že tato reakce vzbuzovala pozornost nebo obavy rodičů nebo učitelů a event. i zpracovatelé posudku ji hodnotili jako vážnou, považujeme za zjištění, které dokládá, jak závažně zhoršuje rodičovský konflikt prosperitu dítěte. Porozvodové soudní spory jsou spojeny s poruchami adaptace u dětí, jejich nízkým sebeoceněním a poruchami chování (například Saayman a Saayman, 1989).

Konstatovali jsme, že o přibližně čtvrtinu dětí není náležitě pečováno. Vzhledem k tomu, že u matek našeho souboru jsme často našli akcentovou, anomální či psychopatickou osobnost (téměř 56,4 % matek) a častou psychopatologii (téměř 26 % žen), nejeví se toto číslo jako překvapivě vysoké.

Diskuze dat popisujících vzorek by se měla opírat především o spolehlivé nálezy epidemiologických studií duševních poruch v populaci. Ty ovšem nejsou k dispozici. Hlavní obtíží je skutečnost, že i pečlivě provedené studie narážejí na skutečnost, že osoby postižené duševními poruchami účast na výzkumu odmítají anebo nejsou ochotny o nich otevřeně hovořit – jejich výpovědi zkresluje snaha o sociální přijatelnost výpovědi. Další oporou diskuze v této věci by měly být studie s podobnou tematikou. Nicméně i zde narážíme na dvě podstatné obtíže: vzorky jsou zpravidla velmi volně definované a práce užívají nejasná nebo v nejlepším případě jen volně definovaná kritéria. Jak podstatně ovlivní zvolená kritéria odhady prevalence duševních poruch, lze demonstrovat na příkladu hyperkinetické poruchy (*ADHD*). Podle diagnostických kritérií DSM IV se prevalence odhaduje na 3 – 5%, podle ICD 10 na 0,5% (*Munden, 2002*). *Raboch (Raboch a spol., 2001)* uvádí odhad prevalence 10 %. Je tedy zřejmé, že v diskuzi dat se můžeme spolehlivě opřít jen o nálezy, kde rozdíl vůči očekávané (jen přibližně odhadnuté) prevalenci je evidentní. V našem případě je to vysoký výskyt anomální či psychopatické osobnosti u matek (49 %), velmi častý výskyt psychopatologie u matek (26 %). Nález častých duševních poruch u dětí (41 %) je vysoký, nicméně když sečteme horní odhady prevalence námi nalezených diagnóz, dojdeme k ještě většímu číslu!

3.6.2. Diskuze závislostí proměnných

Naše nálezy prokazují, že akutní konflikt mezi rodiči a špatný psychický stav dětí spolu souvisejí – za situace akutního intenzivního konfliktu je psychický stav horší. Zajímavé je, že statisticky významnou závislost jsme našli v souboru všech dětí a při zpracování odděleně pro chlapce a pro děvčata jsme statisticky významnou závislost našli jen v souboru děvčat. Tento nález je obtížné interpretovat. Nalezená závislost akutního konfliktu mezi rodiči s psychickým stavem dětí je v dobré shodě s literárními

údaji. Například *Bolgar, Zweig-Frank a Parish (1995)*, *Clark a Clifford (1996)*, *Buchanan at al. (1996)* uvádějí, že vzájemné hostilní chování rodičů a jejich malá spolupráce po rozvodu pravidelně predikuje horší výsledky u dětí.

Naše nálezy dokládají, že akutní konflikt mezi rodiči souvisí s reakcí na rodinnou situaci. Od akutního mírného konfliktu přes odeznívající konflikt k odezněnému konfliktu významně ubývá dětí s negativní reakcí. Tento nález je ve shodě s očekáváním: rodičovský konflikt má negativní vliv na prosperitu a adaptaci dětí .

Konstatovali jsme, že za popouzení je psychický stav dětí horší. Tento nález je originální – dosavadní nálezy hovoří o tom, že popouzené děti jsou hůře adaptované (*Trnka 1974*). Zhoršení psychického stavu lze hodnotit jako závažnější zjištění.

Naše nálezy dokazují, že popouzení dětí vede k častějšímu výskytu negativních reakcí u dětí. Zajímavé je, že statisticky významnou závislost jsme našli v souboru všech dětí a při zpracování odděleně pro chlapce a pro děvčata jsme statisticky významnou závislost našli jen v souboru chlapců. Některé studie konstatovaly, že chlapci se s rozvodem rodičů vyrovnávají hůře (například *Robey, Cohen a Epstein, 1998*). Náš nález je ve shodě s literaturou. *Trnka (1974)* konstatoval, že významně hůře byly adaptovány děti popouzené proti některému z rodičů.

Doložili jsme, že přítomnost dětí sporům vede k častějšímu výskytu psychických obtíží. Přítomnost dítěte sporům lze hodnotit jako méně závažnou než zapojení do sporů. Nicméně i v tomto případě jsme konstatovali negativní vliv na psychický stav dětí.

Naše nálezy svědčí pro to, že přítomnost dětí sporům vede k častějšímu výskytu negativní reakce na rodinnou situaci. Tento nález je ve shodě s literárními údaji (například *Johnston at al., 1987*).

Nalezli jsme, že v případech zapojení dětí do sporů je psychický stav horší. Zajímavý je nález, že statisticky významnou závislost jsme našli v souboru všech dětí a při zpracování odděleně pro chlapce a pro děvčata jsme statisticky významnou závislost našli jen v souboru chlapců. V souboru děvčat jsme konstatovali statisticky nevýznamný trend. Tento nález lze interpretovat tak, že chlapci jsou zranitelnější. Tento nález je původní – dosavadní nálezy hovoří o tom, že zapojení dítěte do sporů či svědectví sporů vede k horší adaptovanosti dětí (*Trnka, 1974; Schüller, Prokopec a Dytrych, 1985*). Horší psychický stav lze hodnotit jako závažnější zjištění.

Naše nálezy dokazují, že zapojení dětí do sporů vede k častějšímu výskytu negativní reakce na rodinnou situaci. Zajímavé je, že statisticky významnou závislost jsme našli v souboru všech dětí a při zpracování odděleně pro chlapce a pro děvčata jsme statisticky významnou závislost našli jen v souboru chlapců. I tento nálezy lze interpretovat tak, že chlapci jsou zranitelnější. Nález je v dobré shodě s literárními údaji. (*Schüller, Prokopec a Dytrych, 1985, Trnka, 1974*).

Naše nálezy dokládají, že pokud jsou děti svědky násilí, pak je jejich psychický stav horší. Svědectví násilí je považováno za zvláště závažný negativní faktor. Například *Ayoub, Deutsch a Maraganore (1999)*, kteří studovali rodiče v situaci vysoce konfliktního rozvodu, konstatovali, že 52,4 % dětí bylo svědky domácího fyzického násilí. *Austin (2000)* ve shodě s dalšími studiemi konstatoval, že již jediná taková zkušenost může u dětí rezultovat v trauma s vážnými následky. Pro špatné přizpůsobení v dospělosti je nejrizikovější vystavení vzájemnému rodičovskému násilí, fyzickému zneužívání, svědectví častých verbálních konfliktů a špatné úrovni péče v dětství (*Hennning at al., 1996*).

Naše nálezy prokazují, že pokud jsou děti svědky násilí, pak je jejich negativní reakce na rodinnou situaci častější, než když tomu tak není. Svědectví násilí negativně ovlivňuje nejen psychický stav dětí, ale i jejich adaptaci. Tento nálezy je ve shodě s očekáváním.

Naše nálezy dokazují, že pokud nejsou děti odcizovány jednomu z rodičů, pak je jejich psychický stav častěji lepší, než když jsou odcizovány mírně či silně.

Tento nálezy je originální. V literatuře dosud není jasný doklad toho, že děti odcizované jednomu z rodičů by častěji vykazovaly špatný psychický stav. *Lampel (1996)* došla k závěru, že děti postižené tímto syndromem jsou méně schopné chápat komplexní situace a jsou hněvivější, nicméně mají větší sebedůvěru. Že spojenectví s jedním z rodičů řeší problém s loajalitou, nicméně za určitou emoční cenu. Nedokládá, že by tyto děti byly častěji zastoupeny mezi dětmi s horším psychickým stavem.

Naše nálezy dokazují, že pokud jsou děti odcizovány jednomu z rodičů, pak častěji reagují negativně na rodinnou situaci. Dokázali jsme tedy, že odcizování dítěte negativně ovlivňuje i jeho adaptaci.

Zajímali jsme se také, zda psychický stav dětí a jejich reakce na rodinnou situaci souvisejí se somatickým stavem dětí. Zde jsme nenalezli závislost. To je překvapivé, protože nepříznivý somatický stav je pro dítě zatěžující faktor a přepokládali bychom, že bude dítě disponovat k horšímu psychickému stavu.

Když jsme hledali, zda charakteristiky rodičů souvisejí s psychickým stavem dětí a s jejich reakcí na rodinnou situaci, konstatovali jsme zřejmý vliv osobnosti matky. Tento nálezný je ve shodě s očekáváním. V této závislosti jsme také konstatovali, že osobnost matky je ve významném vztahu k popouzení dětí, svědectví dětí sporům a zapojování dětí do sporů. To náš nález osvětluje. Nález je ve shodě s literárními údaji (například *Johnston, 1994*). Překvapivé je, že jsme nenalezli závislost přítomnosti psychopatie u matky a psychického stavu a reakce na rodinnou situaci u dětí – takovou závislost bychom očekávali. Náš nález lze interpretovat tak, že přítomnost psychopatie u matky neovlivňuje rodinnou situaci tak významně, aby to mělo závažný dopad na děti. Tato interpretace je podpořena níže uvedenými výsledky, z nichž vyplývá, že přítomnost psychopatie u matky skutečně neovlivňuje příliš významně charakteristiky rodinné situace. Tento nález je překvapivý. U 25,74 % matek jsme konstatovali přítomnost psychopatie, z toho u 13 % poruchu osobnosti. Očekávali bychom, že zejména porucha osobnosti bude mít významný dopad jak na prosperitu dětí, tak na rodinnou situaci. Možné vysvětlení je, že náš soubor byl příliš malý a očekávanou souvislosti jsme proto neprokázali. Nalezli jsme závislost kvality osobnosti otce s psychickým stavem dětí a přítomnosti psychopatie u otce s psychickým stavem děvčat. Takové závislosti jsme nenalezli u reakcí dětí na rodinnou situaci. Tento nález je obtížné interpretovat. Zajímavá je nalezená závislost úrovně adaptace otce a psychického stavu dětí na úrovni statistické významnosti 4 promile (!) a reakcí na rodinnou situaci u chlapců. Interpretace je obtížná. Odvážné je uvažovat, že dobrá adaptovanost otce svědčí mimo jiné i o jeho kvalitní osobnostní výbavě zakotvené i biologicky a předávané dětem geneticky.

Nenalezli jsme závislost mezi charakteristikami rodičů a konfliktem mezi nimi. Tento nález, na první pohled paradoxní, je nicméně očekávaný vzhledem k tomu, že jsme v průběhu získávání dat konstatovali, že akutní konflikt mezi rodiči je přítomen především tam, kde vrcholí krize manželství, a přetrvává v situaci, kdy manželé spolu bydlí event. i po rozvodu. Znalecký posudek pak manžele zastihuje v různé fázi rozvodového jednání. Akutní konflikt tedy souvisí s především s jinými okolnostmi než s charakteristikami rodičů. Charakteristiky rodičů podle všeho akutní konflikt jen modifikují a jsou pro jeho přítomnost méně významné než časový průběh rozvodu a bytová situace.

Konstatovali jsme závislost kvality osobnosti matky s popouzením dítěte. Tento nález potvrzuje očekávání, že dítě bude popouzeno tím spíše, když osobnost matky je jiná než normální.

Nalezli jsme závislost skutečnosti, že osobnost matky je jiná než normální a stupeň adaptace otce se svědectvím dítěte sporům. Podle všeho osobnost matky a stupeň adaptace otce jsou významným faktorem, který ovlivňuje situaci.

Při zapojení dítěte do sporů je nejjasněji související charakteristikou rodičů kvalita osobnosti matky, v případě chlapců jsme našli závislost s přítomností psychopatologie u matek. Tento nález lze interpretovat tak, že defekty rodičů souvisejí s angažováním dětí ve sporech. Nález není překvapivý.

Z našich nálezů vyplývá, že rodinnou situaci (jejíž charakteristiky, jak jsme prokázali, ovlivňují prosperitu dětí) v největší míře ovlivňuje osobnost rodičů. Přítomnost psychopatologie u rodičů je méně významný faktor.

Se svědectvím fyzického násilí souvisí kvalita osobnosti otce a přítomnost psychopatologie u otce. Zajímavé je, že jasná je také závislost se stupněm adaptace matky. Tento nález mluví o tom, že pro svědectví dětí fyzickému násilí je rizikovým faktorem defekt na straně otce. Špatnou adaptaci matky je možné očekávat.

Nejzajímavějším nálezem je závislost kvality osobnosti otce s přítomností syndromu odcizeného rodiče, zatímco závislost s kvalitou osobnosti matky jsme nenalezli. Dosavadní studie zaměřující se o charakteristicky rodičů odcizeného dítěte konstatovaly, že oba rodiče jsou narušenější než rodiče neodcizených dětí (*Lamel, 1996*), jiné studie konstatovaly defekty na straně rezidenčního rodiče, zpravidla matky (například *Walsh a Bone, 1997, Johnston a Roseby, 1997*). *Garrity a Bari (1994)* konstatovali, že preferovaný rodič je obvykle primárně psychicky narušenější než rodič nepreferovaný. *Johnston (2003)* v pečlivě provedené empirické studii konstatovala, že nejsilněji míra odcizení dítěte souvisí s proměnnou Vřelost - nasazení na straně otce. Tato studie tedy podobně jako my dochází k závěru, že charakteristiky otce souvisejí s přítomností syndromu odcizeného rodiče.

Příznivci radikálních postupů v případě snah o nápravu situace odcizeného dítěte podíl nerezidenčního rodiče (zpravidla otce) na situaci zcela opomíjejí. (například *Warshak, 2003*). My jsme na základě klinické zkušenosti významný podíl na straně nerezidenčního rodiče předpokládali (jedná netakticky, rigidně, je agresivní).

Nalezli jsme jasnou závislost psychického stavu a reakcí na rodinnou situaci. Tento nález je očekávaný – špatný psychický stav musí vést i k horší adaptaci dítěte.

Je třeba vědět, že naše proměnné nelze chápat jako vzájemně nezávislé. Proto jsme nepřikročili k analýze podílu jednotlivých proměnných na stavu dětí.

Diskuzi je možné shrnout tak, že účast v soudním sporu jde ruku v ruce s častým akutním konfliktem rodičů, velmi časté je popouzení dětí a odcizení dětí jednomu z rodičů. Rodiče jsou charakterizováni častou akcentovanou, anomální nebo psychopatickou osobností a přítomností psychopatologie. Velmi častá je porucha rodinné a školní adaptace dětí. Všechny negativní charakteristiky rodinné situace souvisejí s horší prosperitou dětí.

Připomínáme, že námi zjištěné závislosti nelze považovat za důkaz jednosměrných kauzálních závislostí. Některá zjištěné závislosti mohou fungovat obousměrně – například psychické obtíže dětí mohou vést k rozvoji konfliktu rodičů a eventuálně k rozvodovému jednání (například u hyperkinetických poruch, kde jsou předpokládány biologické příčiny) a konflikt rodičů a rozvodové jednání může vést k rozvoji psychických obtíží, u nichž v popředí stojí situační vlivy.

Pokud se v některých případech vyjadřujeme ve smyslu jednosměrné kauzální závislosti, pak je to jen úsudek, který se opírá o posouzení povahy proměnných. Například soudíme, že popouzení vede k negativní reakci u dětí, protože můžeme předpokládat, že poruchy školní či rodinné adaptace jen sotva vedou k popouzení dítěte proti jednomu z rodičů.

Na závěr diskuze si můžeme položit otázku, o čem svědčí skutečnost, že se rodiče angažují v soudních sporech. Máme za to, že až na výjimky je soudní spor neadaptivní jednání, snaha řešit neuspokojivou situaci neadekvátním způsobem. V takovém jednání se angažují rodiče, kteří nejsou s to volit vhodné strategie. To jsou nejčastěji rodiče, jejichž osobnost lze popsat jako akcentovanou, anomální či psychopatickou, častěji trpí i duševním onemocněním (obecně nekvalitně vybavení rodiče). Protože kvalita osobnostní výbavy a duševního zdraví je podmíněna i geneticky, můžeme předpokládat, že rodiče ovlivňují zdravotní stav a prosperitu svých dětí nejen svým chováním ale i prostřednictvím dispozic předávaných geneticky. Že tedy jde o populaci, u níž poruchy duševního zdraví a adaptace je možné předpokládat i bez úvah o situačních vlivech. Bezpochyby však rozvoj vrozených dispozic a situační vlivy se ovlivňují vzájemně a opakovaně, cirkulárně.

4. Závěry

Naše studie popsala skupinu dětí a rodičů, kteří se podrobili znaleckému zkoumání v průběhu rozvodu či po něm v závislosti se soudním jednáním, jež má řešit spor o svěření dětí do péče či o styk s nimi. Je zřejmé, že soubor je definován jen volně.

Nicméně i za těchto okolností jsme dospěli k závěrům, které jsou z velké většiny ve shodě s literárními údaji.

Je třeba mít na paměti, že zjištění, ke kterým jsem dospěli, platí pro skupinu rodičů a dětí angažovaných v rozvodových a porozvodových konfliktech a ne pro celou skupinu rozváděcích se a rozvedených.

Za přínosnější než data, která popisují soubor, považujeme zjištěné závislosti mezi charakteristikami situace, v níž se rodina nachází, a psychickým stavem a úrovní adaptace dětí.

Potvrdili jsme závislost mezi akutním rodičovským konfliktem a špatným psychickým stavem dětí a zhoršenou adaptací, svědectvím násilí a špatným psychickým stavem a další závislosti, tak jak jsme je očekávali na základě literárních informací a klinické zkušenosti.

Podarilo se dospět i k několika originálním nálezům: našli jsme závislost mezi popouzením dětí a častějším výskytem psychických obtíží (dosavadní nálezy hovoří o tom, že popouzení dětí vede k horší adaptovanosti), závislost mezi zapojením dětí do sporů i přítomností dětí sporům a častějším výskytem psychických obtíží (dosavadní nálezy hovoří o tom, že zapojení dítěte do sporů či svědectví sporů vede k horší adaptovanosti dětí) a závislost mezi odcizením dítěte jednomu z rodičů a častějším výskytem psychických obtíží.

Nejzajímavějším nálezem je souvislost skutečnosti, že **osobnost otce** je jiná než normální (akcentovaná, anomální, psychopatická), s přítomností **syndromu odcizeného rodiče**, zatímco souvislost s **osobností matky** jsme nenalezli.

Praktickým výstupem naší práce je potvrzení zahraničních literárních údajů, že ve skupině rodičů a dětí angažovaných v soudních sporech se koncentruje řada nepříznivých okolností. V této skupině jsou časté poruchy osobnosti, špatná porozvodová adaptace, děti reagují zhoršením své adaptace, trpí poruchami psychického zdraví, jejich styk s nerezidenčním rodičem je mařen, jsou popouzeny, jsou často svědky fyzického násilí mezi rodiči.

Je to skupina rodičů a dětí, která si zaslouží mimořádnou pozornost. Když předpokládáme, že této skupině se dostává dostatečné zdravotní péče, pak je třeba věnovat pozornost především ošetření konfliktu rodičů. Soudní řešení těchto konfliktů je všeobecně považováno za pomalé, soudní spory posilují konfrontační naladění jejich účastníků, rozhodnutí soudu není respektováno. Soudní spory se tak jeví jako málo vhodný prostředek řešení sporů o svěřením dětí do výchovy a styky s nimi.

Oproti tomu především americké studie referují o překvapivě dobrých zkušenostech s mediací, a to hlavně u méně a středně závažných případů. Při mediaci neutrální kvalifikovaná osoba napomáhá účastníkům konfliktu ve vzájemném dorozumívání, jejím cílem je dosažení spokojenosti s procesem a výsledkem řešení konfliktu. V zemích s dobře fungující justicí, např. v USA, ve Francii nebo v Německu, je mediace, soudní i mimosoudní, pro svou rychlost a ve srovnání se soudní cestou pro mnohem nižší náklady častým a vyhledávaným způsobem řešení sporů. Proces mediace zlepšuje komunikační schopnosti znesvářených stran a umožňuje jim konstruktivní zvládnutí konfliktních situací v budoucnu. Kvalifikovaný mediátor by měl být rovněž schopen detekovat zdravotní obtíže a zprostředkovat odbornou intervenci.

Lze doporučit, aby u nás v závislosti se soudními spory dosud jen sporadicky doporučovaná mediace byla obligatorní.

Naše práce poskytuje základní orientaci v problematice. Nejzajímavější jsou námi nalezené závislosti některých proměnných. Máme za to, že vzhledem k tomu, že naše metodika je zatížena dvojnásobným nekontrolovaným hodnocením rodinných okolností (autorem posudků a autorem této studie), situace dítěte, jeho zdravotního stavu a dalších proměnných, lze naše nálezy považovat spíše za plauzibilní hypotézy, které poskytují dobré východisko k dalším pracím, které by cílily na potvrzení jedné či několika hypotéz a data by shromažďovaly v přímém kontaktu s rodiči a dětmi angažovanými v soudních sporech standardizovaným a nezávisle kontrolovaným způsobem. Pro takovou práci by nejobtížnější bylo získat souhlas a spolupráci rodičů i soudů.

Za nejzajímavější a původní nález považujeme nalezenou souvislost skutečnosti, že **osobnost otce** je jiná než normální (akcentovaná, anomální, psychopatická), s přítomností **syndromu odcizeného rodiče**. Pokud by se ve výzkumu, který by použil náročnější metodiku než naše práce (na příklad shoda dvou nezávislých hodnotitelů) potvrdilo, že dítě je otci odcizováno tím častěji, čím je jeho osobnost odlišnější od

normálu, pak by to byl zásadní přínos do diskuze o „syndromu odcizeného rodiče“. Dosavadní práce konstatují, že tento „syndrom“ se rozvíjí v situaci soudních sporů, a zastánci tohoto „syndromu“ mají za to, že se rozvíjí především jako následek manipulace dítěte rezidenčním rodičem (jímž je zpravidla matka). Náš náleznaznačuje, že důležitým faktorem je osobnost otce. Lze ho interpretovat tak, že akcentovaná, anomální a nebo psychopatická osobnost otce vede ke kontraproduktivnímu jednání, k takovým rozvodovým a porozvodovým sporům, v jejichž průběhu dochází k odcizení dítěte nerezidenčnímu rodiči.

5. I. Souhrn

Úvod: Rodiče, kteří se v řešení svých rozvodových a porozvodových konfliktů uchylují k soudním sporům, představuje závažný sociálně-psychologický problém. Jejich partnerská, pracovní a společenská adaptace je špatná, trpí i poruchami somatického a duševního zdraví.

Předmět a cíl práce: Shrnout dosavadní informace týkající se rozvádějících se a rozvedených rodičů a především rodičů a dětí angažovaných v soudních sporech tak, aby se shromážděné informace staly východiskem k vlastní studii, která zpracovává 101 znaleckých posudků týkajících se rodičů a dětí zúčastněných v rozvodových a porozvodových sporech.

Položené otázky: Klademe si otázku, jaký je stav duševního zdraví dětí a rodičů angažovaných v soudních sporech, jak jsou tyto rodiče a děti adaptováni a jaké jsou okolnosti jejich života. Dále se ptáme, jaká je závislost nejdůležitějších okolností života těchto dětí s úrovní jejich duševního zdraví a adaptace.

Výzkumný soubor a použité metody: Podařilo se získat 101 znaleckých posudků pořízených na vyžádání soudu, který řeší spor mezi rodiči, jež se rozvádějí či jsou již rozvedení. Spor se týkal buď svěřením dětí do péče, nebo neshod rodičů ve věci styku nerezidenčního rodiče s nezletilými dětmi. Na soubor dat aplikujeme metody deskriptivní statistiky. Významnost a sílu hledaných závislostí jsme ověřili tak, že jsme sestavili kontingenční tabulky. Statistický test se opřel o asymptoticky platný chi-kvadrát test stochastické nezávislosti řádkové a sloupcové proměnné.

Výsledky: V našem souboru jsme našli u rodičů i dětí velké množství psychických obtíží, u rodičů mnoho akcentovaných, anomálních a psychopatických osobností, rodinná situace byla charakterizována častou přítomností akutního konfliktu, časté bylo narušování návštěv a popouzení dětí.

Potvrdili jsme závislost mezi akutním rodičovským konfliktem a špatným psychickým stavem dětí a zhoršenou adaptací, svědectvím násilí a špatným psychickým stavem a další souvislosti, tak jak jsme je očekávali na základě literárních informací a klinické zkušenosti.

Podářilo se dospět i k několika původním nálezům: našli jsme souvislost mezi popouzením dětí a častějším výskytem psychických obtíží (dosavadní nálezy hovoří o tom, že popouzení dětí vede k horší adaptovanosti), souvislost mezi zapojením dětí do sporů i přítomností dětí sporům a častějším výskytem psychických obtíží (dosavadní nálezy hovoří o tom, že zapojení dítěte do sporů či svědectví sporů vede k horší adaptovanosti dětí) a souvislost mezi odcizením dítěte jednomu z rodičů a častějším výskytem psychických obtíží.

Nejzajímavějším nálezem je souvislost osobnosti otce s přítomností syndromu odcizeného rodiče, zatímco souvislost s osobností matky jsme nenalezli.

5.2. Summary

Introduction: The group of parents who solve their divorce and post divorce conflict by litigation represents a serious psychosocial problem. Their partner, work and social adaptation is often bad and they suffer by deterioration of physical and mental health.

The topic and goal of the work: To sum up the present information's concerning the divorcing and divorced parents and above all information's concerning parents and children involved in law suits for to support the respective study which processes 101 forensic experts' reports concerning parents and children involved in divorce and post divorce law suits.

Points made: The questions we put is the state of health of children and parents involved in divorce and post divorce law suits, how their adaptation is and how the

conditions of their lives look like. In further the question is how the most important conditions of their lives interrelate with the level of their mental health and adaptation.

Research sample and the methods used: We succeeded to get 101 forensic experts reports demanded by court, which solves controversy between the parents, who divorce or are divorced. The controversy concerns either the custody of children or controversy in children visitation. On our data we apply methods of descriptive statistic. Significance and strength of interrelations sought we tested by means of contingent tables. The statistic test uses the asymptomatic valid chi-square test of stochastic independent column and row variable.

Research results: In our sample of children and parents we found the great amount of mental problems, by parents many anomalous and psychopathic personalities, the family situation was distinguished by frequent acute conflict, frequent visitation interference and children incitement..

We confirmed the Intercorrelation of acute parental conflict and bad mental condition and worsen adaptation of children, Intercorrelation of witnessing of physical violence and bad mental condition and further interrelation, as expected based on literature and clinical experience.

We have even made a couple of original findings: we discovered interrelation of incitement if children and frequency of disturbances of mental health (the present findings found the worst adaptation) the interrelation of witnessing the parental controversies and involvement in it and frequency of disturbances of mental health (the present studies found the worst adaptation) and interrelation between the parental alienation and frequency of disturbances of mental health by children. The most interesting finding is the relationship of the quality of personality of the father and of alienation of the child.

6. Literatura

1. **Ahrons, C.R., and Rogers, R.H. (1987):** Divorced families: A multidisciplinary developmental view. New York: W.W. Norton.
2. **Amato, P. R., & Keith, B. (1991a):** Parental divorce and the well-being of children: A metaanalysis. *Psychological Bulletin*, 110, 26 – 46.
3. **Amato, P. R., & Keith, B. (1991b):** Parental divorce and adult well-being: A meta-analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 43 – 58.
4. **Amato, P. R. (1994):**Life-span adjustment of children to their parents' divorce. *Children and Divorce. The Future of Our Children* 4) 1, 143 – 164.
5. **Amato, P.R. (1999):** Children of divorced parents as young adults. In Hetherington, E. M. (Ed.), *Coping with divorce, single parenting, and remarriage: A risk and resiliency perspective*, Mahwah, NJ, Erlbaum pp. 147 – 164.
6. **Amato, P.R.(2001):** The consequences of divorce for adults and children . *Journal of Marriage and the Family*, Minneapolis, Feb 2001.
7. **Arbuthnot, J., Kramer, K. M., & Gordon, D. A. (1997):** Patterns of relitigation following divorce education. *Family and Conciliation Courts Review* 35)3, 269 – 279.
8. **Arditi, J.A. (1992):**Factors relating to custody, visitations, and child support for divorced fathers: An exploratory analysis. *J. Div. Remarr.* 17, 23 – 42.
9. **Ash, P., & Guyer, M. J., (1986):** Relitigation after contested custody and visitation valuations. *Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law* 14, 323 – 331.
10. **Aseltine, R. H., & Kessler, R. C. (1993):** Marital disruption and depression in a community sample. *Journal of Health and Social Behavior* 34, 237 – 251.
11. **Austin, G. W., & Jaffe, P. G. (1990):** Follow-up study of parents in custody and access disputes. *Canadian Psychology* 31, 172 – 179.
12. **Austin, W.A. (2000):** Assessing credibility in allegations of marital violence in the high-conflict child custody case. *Family and Conciliation Courts Review*, Los Angeles.
13. **Ayoub, C.C., Deutsch, R.M., Maraganore, A. (1999):** Emotional distress in children of high-conflict divorce: The impact of marital conflict and violence. *Family and Conciliation Courts Review*, Los Angeles.
14. **Bakalář, E. a kolektiv(1996):** Průvodce rozvodem. Praha, Lidové noviny.

-
15. **Bolgar, R.,** Zweig-Frank, H., & Parish, J. (1995): Childhood antecedents of interpersonal problems in young adult children of divorce. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 34, 143 – 150.
 16. **Bone, J. M.,** & Walsh, M. R. (1999): Parental alienation syndrome: How to detect it and what to do about it. *Florida Bar journal* 95, 44 – 48.
 17. **Booth, A.,** & Amato, pR. (1991): Divorce and psychological stress. *Journal of Health and Social Behavior* 32, 396 – 407.
 18. **Booth, A.,** Amato, P.R.(2001): Parental predivorce relations and offspring postdivorce well-being. *Journal of Marriage and Family*. Feb. 2001, Minneapolis.
 19. **Brady, C. P.,** Bray, J. H., Zeeb, L. (1986): Behavior problems of clinic children: Relation to parental marital status, age and sex of child. *American Journal of Orthopsychiatry* 56)3, 399 – 412.
 20. **Brotsky, M.,** Steinman, S., and Zimmelman, S.(1988): Joint custody through mediation: A longitudinal assessment of children. *Conciliation Courts Review* 26, 53 – 8.
 21. **Bruch, C. S.** (2001) :Alienation Syndrome and Parental Alienation: Getting It Wrong in Child Custody Cases. *Family Law Quarterly*, 35, 527. Dostupné na http://www.abanet.org/family/familylaw/fam353_06_bruch_527_552.pdf
 22. **Buchanan, C. M.,** Maccoby, E. E., & Dornbush, S. M. (1996): Adolescents after divorce. Cambridge, Harvard University Press.
 23. **Bumpass, L. L.** (1990): What's happening to the family? Interactions between demographic and institutional change. *Demography* 27, 483 – 498.
 24. **Cherlin, A. J.** (1992): Marriage, divorce, remarriage. Cambridge, Harvard University Press.
 25. **Clark, R.,** Clifford, T (1996): Toward a resources and stressors model: The psychological adjustment of adult children of divorce. *Journal of Divorce and Remarriage* 25.
 26. **Clawar, S. S.,** Rivlin, B. V. (1991): Children held hostage: Dealing with programmed and brainwashed children. Chicago, American Bar Association.
 27. **Coates, B. A.** (1999): Divorce with decency. Honolulu, University of Hawaii Press.
 28. **Černá, P.**(2001): Rozvod, otcové a děti. Praha, Eurolex Bohemia.
 29. **Depner, C.E.,** Leino, E.V., Chun, A. (1992): Interparental conflict and child adjustment: A decade review and meta-analysis. *Family and Conciliation Courts Review* 3, 323 – 41.

-
30. **Downey, D.B., Powel, B. (1993):** Do children of single-parent households fare better living with same-sex parents?
Journal of Marriage and the Family 55, 55 – 71.
 31. **Downey, D.B., Ainsworth-Darnell, J.W., Dofur, M.J. (1998):**
Sex of parent and children's well-being in single-parent household.
Journal of Marriage and the Family 60, 878 – 893.
 32. **Dunne, J., Hedrick, M. (1994):** The parental alienation syndrome:
An analysis of sixteen selected cases.
Journal of Divorce and Remarriage 21, 21 – 37.
 33. **Dytrych, Z., Schüller, V., Prokopec, J. (1986):** Rodinný rozvrat a psychiatrická nemocnost. *Československý psychiatrie*, 82, č. 2, s. 82 – 86.
 34. **Dytrych, Z., Schüller, V., Prokopec, J., Matějček, Z. (1987):**
Rozvod a porozvodová adaptace a možnosti jejího ovlivňování. In Dytrych, Z., Šram, J. (red.). *Psychiatrický výzkum bezprostředně pro praxi. Zprávy – zvláštní číslo, Praha VÚPS*, s. 39 – 49.
 35. **Ekman, P., O' Sullivan, M. (1991):** Who can catch a liar?
American Psychologist, 913 – 920.
 36. **Emery, R.E., Kitzmann, K.M., Waldron, M. (1999):**
Psychological interventions for separated and divorced families.
In E.M. Hetherington (Ed.), *Coping with divorce, single parenting, and remarriage. A risk and resiliency perspective*. Mahwah, NJ Erlbaum, 323 – 344.
 37. **Garber, B. D. (2004):** Parental Alienation in Light of Attachment Theory: Consideration of the Broader Implications for Child Development, Clinical Practice, and Forensic Process. *Journal of Child Custody*, December, 14), pp. 49 – 76.
 38. **Gardner, R.A. (1987):** The parental alienation syndrome and the differentiation between fabricated and genuine child sex abuse. Creskill, Creative Therapeutics.
 39. **Gardner, R.A. (1989):** Family evaluation in child custody mediation arbitration and litigation. Creskill, Creative Therapeutics.
 40. **Gardner, R. A. (1992):** The parental alienation syndrome.
Cresskill, Creative Therapeutics.
 41. **Gardner, R.A. (1996):** Syndrom zavrženého rodiče. Praha 1996,
Ministerstvo práce a sociálních věcí.
 42. **Gardner, R. A. (1998):** Recommendations for dealing with parents who induce a parental alienation syndrome in their children.
Journal of Divorce and Remarriage 28, 1 – 23.

-
43. **Gardner, R.A.** (1998): *The Parental Alienation Syndrome: A Guide for Mental Health and Legal Professionals*. 2nd Ed. Cresskill, Creative Therapeutics, New Jersey.
 44. **Gardner, R.A.** (2002): Denial of the Parental Alienation Syndrome Also Harms Women. *American Journal of Family Therapy* 30 (3), pp. 191 – 202.
 45. **Garrity, C. B., Bari, M. A.** (1994): *Caught in the middle: Protecting the children of high-conflict divorce*. Lexington, Lexington Books.
 46. **Girdner, L., (Ed.)** (1990): *Mediation and spousal abuse*. Special issue of *Mediation Quarterly* 18, 3 – 8.
 47. **Gjuričová, Š.** (2005) Syndrom zavrženého rodiče? *Právo a rodina*, 7) 10.
 48. **Hauser, B.B.** (1985): Custody in dispute: Legal and psychological profiles of contesting families. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry* 24, 575 – 82.
 49. **Hauser, B.B., and Straus, R.B.** (1991): Legal and psychological dimensions of joint and sole custody agreements. Paper presented at the 68th Annual Meeting of the American Orthopsychiatric Association. Toronto.
 50. **Hayward, S.:** *Guide to the parental alienation syndrome*. 1999. Dostupné na <http://www.deltabravo.net/custody/pas-hayward.php>
 51. **Hemstrom, O.**(1996): Is marriage dissolution linked to differences in mortality risks for men and women? *Journal of Marriage and the Family* 58, 366 – 378.
 52. **Henning, K., Leitenberg, H., Coffey, P., Turner, T., Bennett, R. T.** (1996): Long-term psychological and social impact of witnessing physical conflict between parents. *Journal of Interpersonal Violence* 11)1, 35 – 51.
 53. **Hodges, W. E** (1986): *Interventions for children of divorce: Custody, access, and psychotherapy*. New York, John Wiley.
 54. **Jekielek, S. M.** (1998): Parental conflict, marital disruption and children's emotional well-being. *Social Forces* 76)3, 905 – 935.
 55. **Johnston, J.R.** (1980): *High-conflict and violent parents in family court: Findings on children's adjustment and proposed guidelines for the resolution of custody and visitation disputes*. Final report to the Judicial Council of the State of California, Statewide Office of Family Court Services. San Francisco Judicial Council.
 56. **Johnston, J.R., Gonzalez, R., Campbell, L.E.** (1987): Ongoing postdivorce conflict and child disturbance. *J. Abnorm. Child Psychol* Dec. 15) 4, 493 – 509.
 57. **Johnston, J. R., Kline, M., Tschann, J. M.** (1989): Ongoing postdivorce conflict: Effects of children of joint custody and frequent access. *American Journal of Orthopsychiatry* 59, 576 – 592.

-
58. **Johnston, J.R.,** Klin, M., and Tschann, J.M. (1990): The long shadow of marital conflict: A familyprocess model of children's adjustment postdivorce. *Journal of Marriage and the Family* 53, 297 – 309.
 59. **Johnston, J.R.** (1994): High-Conflict Divorce. *The future of children* 4, 165 – 182.
 60. **Johnston, J. R.,** and Roseby, V. (1997): In the name of the child: A developmental approach to understanding and helping children of conflicted and violent divorce. New York, Free Press.
 61. **Johnston, J.,** Gans Walter, M., Oleson, N. (2003((in press): Is it alienating parent, role reversal or child abuse? An empirical study of children's rejection of a parent in child custody disputes. *Journal of Emotional Abuse*.
 62. **Johnston, J.R.** (2003): Parental alignments and rejection: an empirical study of alienation in children of divorce. *J Am Acad Psychiatry Law.*; 31(2): 158 – 70.
 63. **Kline, M.,** Tschann, J. M., Johnston, J. R., Wallerstein, J. S. (1989): Children's adjustment in joint and sole physical custody families. *Developmental Psychology* 25, 430 – 438.
 64. **Kline, M.,** Johnston, J. R., Tschann, J. M. (1991): The long shadow of marital conflict: A model of children's postdivorce adjustment. *Journal of Marriage and the Family* 53, 297 – 309.
 65. **Koel, A.,** Clark, S.C, Straus, R. B., Whitney, R. R., Hauser, B. B., (1994): Patterns of relitigation in the postdivorce family. *Journal of Marriage and the Family* May.
 66. **Kovářík, J.** (1994): *Současná rodina v zrcadle anketních šetření. VÚPS a Hestia – nadace pro rodinu. Praha.*
 67. **Kratochvíl, S.** (1992): *Manželská terapie. Hradec Králové, Mach.*
 68. **Kressel, K.,** Jaffe, N., Tuchman, B. (1980): A typology of divorcing couples: Implications for mediation and the divorce process. *Family Process* 19, 101 – 16.
 69. **Kressel, K.** (1985): *The Process of Divorce, New York, .Basic Books.*
 70. **Lampel, A. K.** (1996): Children's alignment with parents in highly conflicted custody cases. *Los Angeles, Family and Conciliation Courts Review;*
 71. **Lamb, M. E.** (1999): Non-custodial fathers and their impact on the children of divorce. In R. A. Thompson, P. Amato (Eds.), *The post-divorce family: Research and policy issues.* Thousand Oaks, CA Sage.
 72. **Maccoby, E.E.,** and Mnookin, R.H. (1992): *Dividing the child: Social and legal dilemmas of custody. Cambridge, Harvard University Press.*
 73. **Marks, N. E** (1996): Flying solo at midlife: Gender, marital status, and psychological well-being. *Journal of Marriage and the Family* 58, 917 – 932.

-
74. **Marks, N. E, Lambert, J. D. (1998):** Marital status continuity and change among young and midlife adults. *Journal of Family Issues* 19, 652 – 686.
 75. **Matějček, Z., Dytrych, Z. (1992):** Přestali jste být manželi, ale zůstáváte rodiči. H a H, Praha.
 76. **Matějček, Z., Dytrych, Z. (1994):** Děti, rodina a stres. Praha, Galén.
 77. **Matějček, Z., Dytrych, Z. (1999):** Nevlastní rodiče a nevlastní děti. Praha, Grada.
 78. **Morrison, D.R. (1999):**Parental conflict and marital disruption: Do children benefit when high-conflict marriages are dissolved? *Journal of Marriage and the Family* Aug.
 79. **Možný, I. (1999):** Sociologie rodiny. Praha, Slon.
 80. **Mullis, F., Otwell, P.S.(1998):** Who gets the kids? Consulting with parents about child custody decisions. Alexandria. Professional School Counseling.
 81. **Munden, A (2002):.** Poruchy pozornosti a hyperaktivita. Praha, Portál.
 82. **Pavlát, J.(1990):** Rozvádějící se žena.Andragos, sborník k 10. výročí MP v Mělníku, Mělník.
 83. **Pavlát, J., Janotová, D. (2002):** Děti v rozvodových sporech. Sborník přednášek IV. sjezdu České psychiatrické společnosti ČLS JEP, 173 – 176.
 84. **Perry, L. (1994):** Mediation and wife abuse: A review of the literature. *Mediation Quarterly* 11, 313 – 25.
 85. **Peterson, J. L.,Zill, N. (1986):** Marital disruption, parent-child relationships, and behavior problems in children. *Journal of Marriage and the Family* 48, 295 – 307.
 86. **Plaňava, I. (1994):** Jak se nerozvádět,Praha, Grada publishing.
 87. **Plaňava, I. (2000):** Manželství a rodiny. Brno,Doplňk.
 88. **Plzák, M. (1988):** Porucha manželského soužití. Praha, SPN.
 89. **Prokopec, J., Schüller, V. (1978):** Nespokojenost s intimním soužitím a mimomanželské známosti rozvádějících se partnerů. *Demografie*, 18, s. 242, 243.
 90. **Raboch, J., Zvolský, P. at al.(2001):** Psychiatrie. Praha, Galén.
 91. **Racusin, R. J. (1994):** Characteristics of families of children who refuse post-divorce visits. *Journal of Clinical Psychology* 50, 792 – 802.
 92. **Robey, K. L., Cohen, B. D.,Epstein, Y. M. (1988):** The child's response to affection given to someone else: Effects of parental divorce, sex of child, and sibling position. *Journal of Clinical Child Psychology* 17/1, 2 – 7.
 93. **Rutter, M.,Rutter, M. (1993):** Social science research and child-custody decision making. *Applied and Preventive Psychology* 1, 23 – 40.

-
94. **Saayman, G. S., Saayman, R. V.** (1989): The adversarial legal process and divorce: Negative effects upon the psychological adjustment of children. *Journal of Divorce* 12(2/3), 329 – 348.
 95. **Shaw, D., Emery, R.** (1987): Parental conflict and the adjustment of school age children whose parents have separated. *Journal of Abnormal Child Psychology* 15, 269 – 281.
 96. **Schüller, V., Prokopec, J., Dytrych, Z.** (1985): Dítě jako „objekt“ v rozvodovém procesu. *Demografie*, 27, č. 3, s. 221 – 227.
 97. **Schüller, V., Dytrych, Z., Prokopec, J.** (1986): Adaptace na rozvod u mladých pražských žen. *Demografie*, 29, č. 4, s. 4 – 11.
 98. **Schüller, V., Dytrych, Z., Prokopec, J.** (1987): Partnerské vztahy a sexuální život v období porozvodové adaptace. *Československý psychiatrie*, 83, č. 4 – 5, s. 234 – 242.
 99. **Smolík, P.** (1996): Duševní a behaviorální poruchy. Maxdorf.
 100. **Snyder, S.** (1986): Pseudologica Fantastica in the borderline patient. *American Journal of Psychiatry* 143, 1287 – 1289.
 101. **Sobotková, I.** (2001): Psychologie rodiny. Praha, Portál.
 102. **Sponsel, R.** (2005): Das Elterliche Entfremdungs Syndrom Kernphänomen, Syndrom und Diagnostik, Ätiologie und Therapie Darstellung, Beurteilung, Bewertung. Dostupné na http://www.vafkwiesbaden.de/informationen_varia/PASSponsel.htm
 103. **Sternberg, K. J., Lamb, M. E., Greenbaum, C., Cicchetti, D., Dawud, F., Cortes, R. M., Krispin, O., Lorey, F.** (1993): Effects of domestic violence on children's behavior problems and depression. *Developmental Psychology* 29, 44 – 52.
 104. **Straus, R. B.** (1991): Patterns of litigation among court-referred divorcing parents. Unpublished manuskript.
 105. **Sun, Y.** (2001): Family environment and adolescents' well-being before and after parents' marital disruption: A longitudinal analysis. *Journal of Marriage and Family* Aug.
 106. **Teachman, J. D., Paasch, K.** (1993): The economics of parenting apart. In Depner, C. E., Bray, J. H. (Eds.), *Nonresidential parenting: New vistas in family living*. Newbury Park, CA Sage.
 107. **Trnka, V.** (1974): Děti a rozvody. Praha, Avicenum.
 108. **Turkat, I. D.** (1994): Child visitation interference in divorce. *Clinical Psychology Review* 14, 737 – 742.
 109. **Turkat, I. D.** (1995): Divorce related malicious mother syndrom. *Journal of Family Violence* 10, 253 – 264.

-
110. **Turkat, I. D.** (1999). Divorce related malicious parent syndrome. *Journal of Family Violence* 14, 95 – 97.
111. **Turkat, I.D.**(2000): Custody battle burnout. *The American Journal of Family Therapy* Jul-Sept.
112. **Vágnerová, M.** (2000):. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří.* Praha, Portál.
113. **Vassiliou, D.** (1998): Parental alienation syndrome: The lost parents' perspective Department of Educational and Counselling Psychology McGill University, Montreal. Dostupné na [http://www.fact.on.ca/Info/pas\)vassil98.htm](http://www.fact.on.ca/Info/pas)vassil98.htm)
114. **Vestal, A.** (1999): Mediation and parental alienation syndrom. Considerations for an intervention model. Los Angeles, *Family and Conciliation Courts Review*.
115. **Výrost, V., Slaměník, I.** (1998): *Aplikovaná sociální psychologie 1.* Praha, Portál.
116. **Wallerstein, J. S., Kelly, J.** (1980): *Surviving the breakup: How children and parents cope with divorce.* New York, Basic Books.
117. **Wallerstein, J. S.** (1990): Through a child's eyes: How to help the youngster cope. *Family Advocate* 13/1, 25 – 27.
118. **Walsh, M. R., Bone, J. M.**(1997): Parental alienation syndrome: An age old custody problem. *Florida Bar Journal* June, 93 – 6.
119. **Warschak, R.A.** (1995): *Revoluce v porozvodové péči o děti.* Praha, Ministerstvo práce a sociálních věcí.
120. **Warschak, R.A.** (2000): *Rozvodové jedy.* Praha Triton.
121. **Warschak, R.A.** (2003): *Rozvodové jedy.* Praha, Triton 2003.
122. **Wheaton, B.** (1990): Life transitions, role histories, and mental health. *American Sociological Review* 55, 209 – 223.

7. Přílohy

7.1. Kontingenční tabulky zachycující závislost párů kategoriálních proměnných.

V tabulkách uvádíme řádková procenta a údaje o provedeném testu nezávislosti (testovací statistiku, stupně volnosti a dosaženou p-hodnotu). Statistický test se opírá o asymptoticky platný chi-kvadrát test stochastické nezávislosti řádkové a sloupcové proměnné. Tabulky dokládající nejdůležitější nálezy uvádíme jak v případě, kdy jsme našli statisticky významné závislosti, tak v případě, že jsme statisticky významné závislosti nenalezli. Tabulky dalších testovaných závislosti uvádíme jen v případě, že hledané závislosti se prokázaly jako statisticky významné.

Testovali jsme následující hypotézy:

Psychický stav dětí a jejich reakce na rodinnou situaci budou negativně ovlivněny

- a) rodičovským konfliktem
- b) popouzením dětí
- c) přítomností sporům
- d) zapojením do sporů
- e) svědectvím fyzického násilí
- f) přítomností syndromu odcizeného rodiče
- g) přítomností somatického onemocnění

a) rodičovským konfliktem

Tab. č. 1 Psychický stav všech dětí a konflikt mezi rodiči

Psychický stav všech dětí	Konflikt mezi rodiči			
	0 - odezněl	1 - odeznívá	2 - akutní	počet celkem
1 - dobrý	18 (21,7 %)	31 (37,3 %)	34 (41,0 %)	83 (100 %)
2 - mírné obtíže	4 (13,3 %)	6 (20,0 %)	20 (66,7 %)	30 (100 %)
3 - silné obtíže	4 (15,4 %)	4 (15,4 %)	18 (69,2 %)	26 (100 %)
celkem	26 (18,7 %)	41 (29,5 %)	72 (51,8 %)	N = 139
$\chi^2 = 10,105101$		st. voln. = 4		$p = 0,038694$

Tabulka v řádcích uvádí, jak je každá jednotlivá kategorie psychického stavu (dobrý, mírné obtíže, silné obtíže) zastoupena v rodinách, kde konflikt mezi rodiči odezněl, odeznívá a nebo je akutní. Vedle absolutních počtů uvádíme i to, kolik každý jednotlivý absolutní počet reprezentuje procent z úhrnu všech případů v každém jednotlivém řádku. Stejně jsou sestaveny i všechny další tabulky

Z tabulky je zřejmé, že psychický stav všech dětí je horší za situace konfliktu mezi rodiči.

Tab. č. 2 Psychický stav chlapců a konflikt mezi rodiči

Psychický stav chlapců	Konflikt mezi rodiči			
	0 - odezněl	1 - odeznívá	2 - akutní	počet celkem
1 - dobrý	8 (21,1 %)	16 (42,1 %)	14 (36,8 %)	38 (100 %)
2 - mírné obtíže	2 (13,3 %)	4 (26,7 %)	9 (60,0 %)	15 (100 %)
3 - silné obtíže	4 (21,1 %)	4 (21,1 %)	11 (57,9 %)	19 (100 %)
celkem	14 (19,4 %)	24 (33,3 %)	34 (47,2 %)	N = 72
$\chi^2 = 4,144715$		st. voln. = 4 Nevýznamné		$p = 0,386775$

Z tabulky je patrné, že psychický stav chlapců nesouvisí s úrovní konfliktu mezi rodiči. Z tabulky je nicméně zřejmý trend.

Tab. č. 3 Psychický stav dívek a konflikt mezi rodiči

Psychický stav dívek	Konflikt mezi rodiči			
	0 - odezněl	1 - odeznívá	2 - akutní	počet celkem
1 - dobrý	10 (22,7 %)	15 (34,1 %)	19 (43,2 %)	44 (100 %)
2 - mírné obtíže	2 (13,3 %)	2 (13,3 %)	11 (73,3 %)	15 (100 %)
3 - silné obtíže	0 (0,0 %)	0 (0,0 %)	7 (100 %)	7 (100 %)
celkem	12 (18,2 %)	17 (25,8 %)	37 (56,1 %)	N = 72
$\chi^2 = 10,365713$ st. voln. = 4 p = 0,034698				

Z tabulky vyplývá, že psychický stav dívek je horší za situace konfliktu mezi rodiči.

Tab. č. 4 Reakce všech dětí na rodinnou situaci a konflikt mezi rodiči

Reakce všech dětí na rodinnou situaci	Konflikt mezi rodiči			
	0 - odezněl	1 - odeznívá	2 - akutní	počet celkem
0 - žádná	18 (34,0 %)	20 (37,7 %)	15 (28,3 %)	53 (100 %)
1 - mírná	7 (14,6 %)	14 (29,2 %)	27 (56,3 %)	48 (100 %)
2 - silná	1 (2,4 %)	7 (16,7 %)	34 (81,0 %)	42 (100 %)
3 - velmi silná	0 (0,0 %)	0 (0,0 %)	2 (100 %)	2 (100 %)
celkem	26 (17,9 %)	41 (28,3 %)	78 (53,8 %)	N = 145
$\chi^2 = 31,186115$ st. voln. = 6 p = 0,000023				

Z tabulky je vidět, že reakce všech dětí na rodinnou situaci je závažnější za situace konfliktu mezi rodiči.

Tab. č. 5 Reakce chlapců na rodinnou situaci a konflikt mezi rodiči

Reakce chlapců na rodinnou situaci	Konflikt mezi rodiči			
	0 - odezněl	1 - odeznívá	2 - akutní	počet celkem
0 - žádná	9 (39,1 %)	10 (43,5 %)	4 (17,4 %)	23 (100 %)
1 - mírná	4 (16,7 %)	8 (33,3 %)	12 (50,0 %)	24 (100 %)
2 - silná	1 (3,7 %)	6 (22,2 %)	20 (74,1 %)	27 (100 %)
3 - velmi silná	0 (0,0 %)	0 (0,0 %)	1 (100 %)	1 (100 %)
celkem	14 (18,7 %)	24 (32,0 %)	37 (49,3 %)	N = 75
$\chi^2 = 19,352582$ st. voln. = 6 p = 0,003608				

Tabulka říká, že reakce chlapců na rodinnou situaci je závažnější za situace konfliktu mezi rodiči.

Tab. č. 6 Reakce dívek na rodinnou situaci a konflikt mezi rodiči

Reakce dívek na rodinnou situaci	Konflikt mezi rodiči			
	0 - odezněl	1 - odeznívá	2 - akutní	počet celkem
0 - žádná	9 (30,0 %)	10 (33,3 %)	11 (36,7 %)	30 (100 %)
1 - mírná	3 (13,0 %)	6 (26,1 %)	14 (60,9 %)	23 (100 %)
2 - silná	0 (0,0 %)	1 (6,7 %)	14 (93,3 %)	15 (100 %)
3 - velmi silná	0 (0,0 %)	0 (0,0 %)	1 (100 %)	1 (100 %)
celkem	12 (17,4 %)	17 (24,6 %)	40 (58,0 %)	N = 69
$\chi^2 = 14,850441$				st. voln. = 6
				$p = 0,021452$

Z tabulky vidíme, že reakce dívek na rodinnou situaci je závažnější za situace konfliktu mezi rodiči.

b) popouzením všech dětí

Tab. č. 7 Psychický stav všech dětí a jejich popouzení

Psychický stav všech dětí	Popouzení všech dětí			
	0 - ne	1 - mírně	2 - silně	počet celkem
1 - dobrý	46 (54,8 %)	25 (29,8 %)	13 (15,5 %)	84 (100 %)
2 - mírné obtíže	4 (13,3 %)	13 (43,3 %)	13 (43,3 %)	30 (100 %)
3 - silné obtíže	4 (15,4 %)	11 (42,3 %)	11 (42,3 %)	26 (100 %)
celkem	54 (38,6 %)	49 (35,0 %)	37 (26,4 %)	N = 140
$\chi^2 = 25,474320$				st. voln. = 4
				$p = 0,000040$

Z tabulky je patrné, že psychický stav všech dětí je horší za situace, kdy jsou popouzeny.

Tab. č. 8 Psychický stav chlapců a jejich popouzení

Psychický stav chlapců	Popouzení chlapců				
	0 - ne	1 - mírně	2 - silně	počet celkem	
1 - dobrý	20 (52,6 %)	10 (26,3 %)	8 (21,1 %)	38 (100 %)	
2 - mírné obtíže	2 (13,3 %)	5 (33,3 %)	8 (53,3 %)	15 (100 %)	
3 - silné obtíže	3 (15,8 %)	7 (36,8 %)	9 (47,4 %)	19 (100 %)	
celkem	25 (34,7 %)	22 (30,6 %)	25 (34,7 %)	N = 140	
$\chi^2 = 12,371598$				st. voln. = 4	p = 0,014792

Z tabulky čteme, že psychický stav chlapců je horší za situace, kdy jsou popouzeni.

Tab. č. 9 Psychický stav dívek a jejich popouzení

Psychický stav dívek	Popouzení dívek				
	0 - ne	1 - mírně	2 - silně	počet celkem	
1 - dobrý	26 (57,8 %)	14 (31,1 %)	5 (11,1 %)	45 (100 %)	
2 - mírné obtíže	2 (13,3 %)	8 (53,3 %)	5 (33,3 %)	15 (100 %)	
3 - silné obtíže	1 (14,3 %)	4 (57,1 %)	2 (28,6 %)	7 (100 %)	
celkem	29 (43,3 %)	26 (38,8 %)	12 (17,9 %)	N = 67	
$\chi^2 = 12,359452$				st. voln. = 4	p = 0,014869

Z tabulky je patrné, že psychický stav dívek je horší za situace, kdy jsou popouzeny.

Tab. č. 10 Reakce všech dětí na rodinnou situaci a jejich popouzení

Reakce všech dětí na rodinnou situaci	Popouzení všech dětí				
	0 - ne	1 - mírně	2 - silně	počet celkem	
0 - žádná	31 (58,5 %)	15 (28,3 %)	7 (13,2 %)	53 (100 %)	
1 - mírná	19 (38,8 %)	15 (30,6 %)	15 (30,6 %)	49 (100 %)	
2 - silná	6 (14,3 %)	20 (47,6 %)	16 (38,1 %)	42 (100 %)	
3 - velmi silná	1 (50,0 %)	1 (50,0 %)	0 (0,0 %)	2 (100 %)	
celkem	57 (39,0 %)	51 (34,9 %)	38 (26,0 %)	N = 146	
$\chi^2 = 21,397535$				st. voln. = 6	p = 0,001556

Z tabulky je zřejmé, že reakce všech dětí na rodinnou situaci je závažnější, když jsou popouzeny.

Tab. č. 11 Reakce chlapců na rodinnou situaci a jejich popouzení

Reakce chlapců na rodinnou situaci	Popouzení chlapců			
	0 - ne	1 - mírně	2 - silně	počet celkem
0 - žádná	13 (56,5 %)	7 (30,4 %)	3 (13,0 %)	23 (100 %)
1 - mírná	9 (37,5 %)	5 (20,8 %)	10 (41,7 %)	24 (100 %)
2 - silná	3 (11,1 %)	11 (40,7 %)	13 (48,1 %)	27 (100 %)
3 - velmi silná	0 (0,0 %)	1 (100,0 %)	0 (0,0 %)	1 (100 %)
celkem	25 (33,3 %)	24 (32,0 %)	26 (34,7 %)	N = 75
$\chi^2 = 16,414474$ st. voln. = 6 p = 0,011694				

Tabulka říká, že reakce chlapců na rodinnou situaci je závažnější, když jsou popouzení.

Tab. č. 12 Reakce dívek na rodinnou situaci a jejich popouzení

Reakce dívek na rodinnou situaci	Popouzení dívek			
	0 - ne	1 - mírně	2 - silně	počet celkem
0 - žádná	18 (60,0 %)	8 (26,7 %)	4 (13,3 %)	30 (100 %)
1 - mírná	10 (41,7 %)	9 (37,5 %)	5 (20,8 %)	24 (100 %)
2 - silná	3 (20,0 %)	9 (60,0 %)	3 (20,0 %)	15 (100 %)
3 - velmi silná	1 (100,0 %)	0 (0,0 %)	0 (0,0 %)	1 (100 %)
celkem	32 (45,7%)	26 (37,1 %)	12 (17,1 %)	N = 70
$\chi^2 = 8,295673$ st. voln. = 6 Nevýznamné p = 0,217232				

Z tabulky vidíme, že reakce dívek na rodinnou situaci nesouvisí s popouzením. Z tabulky je nicméně zřejmý trend.

c) svědectvím sporů

Tab. č. 13 Psychický stav všech všech dětí a děti svědkem sporů

Psychický stav všech dětí	Děti svědkem sporů			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
1 - dobrý	57 (67,9 %)	15 (17,9 %)	12 (14,3 %)	84 (100 %)
2 - mírné obtíže	16 (53,3 %)	3 (10,0 %)	11 (36,7 %)	30 (100 %)
3 - silné obtíže	13 (50,0 %)	1 (3,8 %)	12 (46,2 %)	26 (100 %)
celkem	86 (61,4 %)	19 (13,6 %)	35 (25,0 %)	N = 140
$\chi^2 = 14,813076$ st. voln. = 4 p = 0,005105				

Z tabulky čteme, že psychický stav všech dětí je horší za situace, kdy jsou svědky sporů.

Tab. č. 14 Psychický stav chlapců a chlapci svědkem sporů

Psychický stav chlapců	Chlapci svědkem sporů			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
1 - dobrý	32 (71,1 %)	7 (15,6 %)	6 (13,3 %)	45 (100 %)
2 - mírné obtíže	9 (60,0 %)	0 (0,0 %)	6 (40,0 %)	15 (100 %)
3 - silné obtíže	4 (57,1 %)	0 (0,0 %)	3 (42,9 %)	7 (100 %)
celkem	45 (67,2 %)	7 (10,4 %)	15 (22,4 %)	N = 67
$\chi^2 = 8,782081$ st. voln. = 4 Nevýznamné p = 0,066783				

Z tabulky je vidět, že psychický stav chlapců nesouvisí se svědectvím sporů. Z tabulky je nicméně zřejmý trend.

Tab. č. 15 Psychický stav dívek a dívky svědkem sporů

Psychický stav dívek	Dívky svědkem sporů			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
1 - dobrý	24 (63,2 %)	8 (21,1 %)	6 (15,8 %)	38 (100 %)
2 - mírné obtíže	7 (46,7 %)	3 (20,0 %)	5 (33,3 %)	15 (100 %)
3 - silné obtíže	9 (47,4 %)	1 (5,3 %)	9 (47,4 %)	19 (100 %)
celkem	40 (55,6 %)	12 (16,7 %)	20 (27,8 %)	N = 72
$\chi^2 = 7,616842$ st. voln. = 4 Nevýznamné p = 0,106666				

Z tabulky je zřejmé, že psychický stav dívek nesouvisí se svědectvím sporů. Z tabulky je nicméně zřejmý trend.

Tab. č. 16 Reakce všech dětí na rodinnou situaci a děti svědkem sporů

Reakce všech dětí na rodinnou situaci	Děti svědkem sporů			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
0 - žádná	45 (84,9 %)	6 (11,3 %)	2 (3,8 %)	53 (100 %)
1 - mírná	29 (59,2 %)	9 (18,4 %)	11 (22,4 %)	49 (100 %)
2 - silná	14 (33,3 %)	5 (11,9 %)	23 (54,8 %)	42 (100 %)
3 - velmi silná	0 (0,0 %)	0 (0,0 %)	2 (100,0 %)	2 (100 %)
celkem	88 (60,3 %)	20 (13,7 %)	38 (26,0 %)	N = 146
$\chi^2 = 40,832770$				st. voln. = 6
				$p = 0,000000$

Z tabulky je patrné, že reakce všech dětí na rodinnou situaci souvisí se svědectvím sporům.

Tab. č. 17 Reakce chlapců na rodinnou situaci a chlapci svědkem sporů

Reakce chlapců na rodinnou situaci	Chlapci svědkem sporů			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
0 - žádná	21 (91,3 %)	2 (8,7 %)	0 (0,0 %)	23 (100 %)
1 - mírná	10 (41,7 %)	7 (29,2 %)	7 (29,2 %)	24 (100 %)
2 - silná	9 (33,3 %)	4 (14,8 %)	1 (51,9 %)	27 (100 %)
3 - velmi silná	0 (0,0 %)	0 (0,0 %)	1 (100,0 %)	1 (100 %)
celkem	40 (53,3 %)	13 (17,3 %)	22 (29,3 %)	N = 75
$\chi^2 = 25,706374$				st. voln. = 6
				$p = 0,000252$

Z tabulky vidíme, že reakce chlapců na rodinnou situaci souvisí se svědectvím sporům.

Tab. č. 18 Reakce dívek na rodinnou situaci a dívky svědkem sporů

Reakce dívek na rodinnou situaci	Dívky svědkem sporů			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
0 - žádná	24 (80,0 %)	4 (13,3 %)	2 (6,7 %)	30 (100 %)
1 - mírná	18 (75,0 %)	2 (8,3 %)	4 (16,7 %)	24 (100 %)
2 - silná	5 (33,3 %)	1 (6,7 %)	9 (60,0 %)	15 (100 %)
3 - velmi silná	0 (0,0 %)	0 (0,0 %)	1 (100,0 %)	1 (100 %)
celkem	47 (67,1 %)	7 (10,0 %)	16 (22,9 %)	N = 70
$\chi^2 = 20,351064$				st. voln. = 6
				$p = 0,002398$

Z tabulky čteme, že reakce dívek na rodinnou situaci souvisí se svědectvím sporům.

d) zapojením do sporů

Tab. č. 19 Psychický stav všech dětí a jejich zapojení do sporů

Psychický stav všech dětí	Děti zapojeny do sporů			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
1 - dobrý	46 (54,8 %)	28 (33,3 %)	10 (11,9 %)	84 (100 %)
2 - mírné obtíže	11 (36,7 %)	10 (33,3 %)	9 (30,0 %)	30 (100 %)
3 - silné obtíže	11 (42,3 %)	4 (15,4 %)	11 (42,3 %)	26 (100 %)
celkem	68 (48,6 %)	42 (30,0 %)	30 (21,4 %)	N = 140
$\chi^2 = 13,895123$				st. voln. = 4
				$p = 0,007637$

Z tabulky je vidíme, že psychický stav všech dětí je horší za situace, kdy jsou zapojeny do sporů.

Tab. č. 20 Psychický stav chlapců a jejich zapojení do sporů

Psychický stav chlapců	Chlapci zapojeni do sporů			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
1 - dobrý	20 (52,6 %)	13 (34,2 %)	5 (13,2 %)	38 (100 %)
2 - mírné obtíže	3 (20,0 %)	6 (40,0 %)	6 (40,0 %)	15 (100 %)
3 - silné obtíže	8 (42,1 %)	3 (15,8 %)	8 (42,1 %)	19 (100 %)
celkem	31 (43,1 %)	22 (30,6 %)	19 (26,4 %)	N = 72
$\chi^2 = 9,977358$				st. voln. = 4
				$p = 0,040811$

Z tabulky je zřejmé, že psychický stav chlapců je horší za situace, kdy jsou zapojeni do sporů.

Tab. č. 21 Psychický stav dívek a jejich zapojení do sporů

Psychický stav dívek	Dívky zapojené do sporů			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
1 - dobrý	25 (55,6 %)	15 (33,3 %)	5 (11,1 %)	45 (100 %)
2 - mírné obtíže	8 (53,3 %)	4 (26,7 %)	3 (20,0 %)	15 (100 %)
3 - silné obtíže	3 (42,9 %)	1 (14,3 %)	3 (42,9 %)	7 (100 %)
celkem	36 (53,7 %)	20 (29,9 %)	11 (16,4 %)	N = 67
$\chi^2 = 4,853821$ st. voln. = 4 Nevýznamné p = 0,302628				

Z tabulky vidíme, že psychický stav dívek nesouvisí s jejich zapojením do sporů.

Tab. č. 22 Reakce všech dětí na rodinnou situaci a jejich zapojení do sporů

Reakce všech dětí na rodinnou situaci	Děti zapojeny sporů			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
0 - žádná	34 (64,2 %)	17 (32,1 %)	2 (3,8 %)	53 (100 %)
1 - mírná	25 (51,0 %)	13 (26,5 %)	11 (22,4 %)	49 (100 %)
2 - silná	11 (26,2 %)	12 (28,6 %)	19 (45,2 %)	42 (100 %)
3 - velmi silná	1 (50,0 %)	0 (0,0 %)	1 (50,0 %)	2 (100 %)
celkem	71 (48,6 %)	42 (28,8 %)	33 (22,6 %)	N = 146
$\chi^2 = 26,393998$ st. voln. = 6 p = 0,000188				

Z tabulky je vidět, že reakce všech dětí na rodinnou situaci souvisí s jejich zapojením do sporů.

Tab. č. 23 Reakce chlapců na rodinnou situaci a jejich zapojení do sporů

Reakce chlapců na rodinnou situaci	Chlapci zapojeni sporů			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
0 - žádná	15 (65,2 %)	8 (34,8 %)	0 (0,0 %)	23 (100 %)
1 - mírná	9 (37,5 %)	8 (33,3 %)	7 (29,2 %)	24 (100 %)
2 - silná	7 (25,9 %)	6 (22,2 %)	14 (51,9 %)	27 (100 %)
3 - velmi silná	0 (0,0 %)	0 (0,0 %)	1 (100,0 %)	1 (100 %)
celkem	31 (41,3 %)	22 (29,3 %)	22 (29,3 %)	N = 75
$\chi^2 = 19,462928$				st. voln. = 6
				$p = 0,003449$

Z tabulky čteme, že reakce chlapců na rodinnou situaci souvisí s jejich zapojením do sporů.

Tab. č. 24 Reakce dívek na rodinnou situaci a jejich zapojení do sporů

Reakce dívek na rodinnou situaci	Dívky zapojeny sporů			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
0 - žádná	19 (63,3 %)	9 (30,0 %)	2 (6,7 %)	30 (100 %)
1 - mírná	15 (62,5 %)	5 (20,8 %)	4 (16,7 %)	24 (100 %)
2 - silná	4 (26,7 %)	6 (40,0 %)	5 (33,3 %)	15 (100 %)
3 - velmi silná	1 (100,0 %)	0 (0,0 %)	0 (0,0 %)	1 (100 %)
celkem	39 (55,7 %)	20 (28,6 %)	11 (15,7 %)	N = 70
$\chi^2 = 9,327418$				st. voln. = 6 Nevýznamné
				$p = 0,155984$

Z tabulky čteme, že reakce dívek na rodinnou situaci nesouvisí s jejich zapojením do sporů. Je nicméně zřejmý trend.

e) svědectvím fyzického násilí

Tab. č. 25 *Psychický stav všech dětí a všechny děti svědky fyzického násilí*

Psychický stav všech dětí	Děti svědky fyzického násilí			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
1 - dobrý	72 (85,7 %)	9 (10,7 %)	3 (3,6 %)	84 (100 %)
2 - mírné obtíže	25 (83,3 %)	4 (13,3 %)	1 (3,3 %)	30 (100 %)
3 - silné obtíže	15 (57,7 %)	9 (34,6 %)	2 (7,7 %)	26 (100 %)
celkem	112 (80,0 %)	22 (15,7 %)	6 (4,3 %)	N = 140
$\chi^2 = 10,224831$ st. voln. = 4 p = 0,036806				

Z tabulky je patrné, že psychický stav všech dětí je horší za situace, kdy jsou svědky fyzického násilí.

Tab. č. 26 *Psychický stav chlapců a chlapci svědky fyzického násilí*

Psychický stav chlapců	Chlapci svědky fyzického násilí			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
1 - dobrý	32 (84,2 %)	3 (7,9 %)	3 (7,9 %)	38 (100 %)
2 - mírné obtíže	12 (80,0 %)	2 (13,3 %)	1 (6,7 %)	15 (100 %)
3 - silné obtíže	12 (63,2 %)	6 (31,6 %)	1 (5,3 %)	19 (100 %)
celkem	56 (77,8 %)	11 (15,3 %)	5 (6,9 %)	N = 72
$\chi^2 = 5,559863$ st. voln. = 4 p = 0,234517				

Z tabulky je zřejmé, že psychický stav chlapců není horší za situace, kdy jsou svědky fyzického násilí.

Tab. č. 27 *Psychický stav dívek a dívky svědky fyzického násilí*

Psychický stav dívek	Dívky svědky fyzického násilí			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
1 - dobrý	39 (86,7 %)	6 (13,3 %)	0 (0,0 %)	45 (100 %)
2 - mírné obtíže	13 (86,7 %)	2 (13,3 %)	0 (0,0 %)	15 (100 %)
3 - silné obtíže	3 (42,9 %)	3 (42,9 %)	1 (14,3 %)	7 (100 %)
celkem	55 (82,1 %)	11 (16,4 %)	1 (1,5 %)	N = 67
$\chi^2 = 13,365195$ st. voln. = 4 0,009623				

Z tabulky je vidět, že psychický stav dívek je horší za situace, kdy jsou svědky fyzického násilí.

Tab. č. 28 Reakce všech dětí na rodinnou situaci a všechny všechny děti svědky fyzického násilí

Reakce všech dětí na rodinnou situaci	Všechny děti svědky fyzického násilí			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
0 - žádná	46 (86,8 %)	6 (11,3 %)	1 (1,9 %)	53 (100 %)
1 - mírná	38 (79,2 %)	8 (16,7 %)	2 (4,2 %)	48 (100 %)
2 - silná	29 (69,0 %)	9 (21,4 %)	4 (9,5 %)	42 (100 %)
3 - velmi silná	1 (50,0 %)	0 (0,0 %)	1 (50,0 %)	2 (100 %)
celkem	114 (78,6 %)	23 (15,9 %)	8 (5,5 %)	N = 145
$\chi^2 = 2,815973$				st. voln. = 6
				$p = 0,046053$

Tabulka říká, že reakce všech dětí na rodinnou situaci souvisí s jejich svědectvím fyzického násilí.

Tab. č. 29 Reakce chlapců na rodinnou situaci a chlapci svědky fyzického násilí

Reakce chlapců na rodinnou situaci	Chlapci svědky fyzického násilí			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
0 - žádná	19 (82,6 %)	3 (13,0 %)	1 (4,3 %)	23 (100 %)
1 - mírná	19 (79,2 %)	3 (12,5 %)	2 (8,3 %)	24 (100 %)
2 - silná	18 (66,7 %)	6 (22,2 %)	3 (11,1 %)	27 (100 %)
3 - velmi silná	0 (0,0 %)	0 (0,0 %)	1 (100,0 %)	1 (100 %)
celkem	56 (74,7 %)	12 (16,0 %)	7 (9,3 %)	N = 75
$\chi^2 = 11,897483$				st. voln. = 6 Nevýznamné
				$p = 0,064295$

Z tabulky je zřejmé, že reakce chlapců na rodinnou situaci nesouvisí s jejich zapojením do sporů. Je nicméně zřejmý trend.

Tab. č. 30 *Reakce dívek na rodinnou situaci a dívky svědky fyzického násilí*

Reakce dívek na rodinnou situaci	Dívky svědky fyzického násilí			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
0 - žádná	27 (90,0 %)	3 (10,0 %)	0 (0,0 %)	30 (100 %)
1 - mírná	18 (78,3 %)	5 (21,7 %)	0 (0,0 %)	23 (100 %)
2 - silná	11 (73,3 %)	3 (20,0 %)	1 (6,7 %)	15 (100 %)
3 - velmi silná	1 (100,0 %)	0 (0,0 %)	0 (0,0 %)	1 (100 %)
celkem	57 (82,6 %)	11 (15,9 %)	1 (1,4 %)	N = 69
$\chi^2 = 5,507496$ st. voln. = 6 Nevýznamné p = 0,480551				

Z tabulky je patrné, že reakce dívek na rodinnou situaci nesouvisí s jejich zapojením do sporů. Je nicméně zřejmý trend.

f) přítomností syndromu odcizeného rodiče

Tab. č. 31 *Psychický stav všech dětí a přítomnost syndromu odcizeného rodiče*

Psychický stav všech dětí	Přítomnost syndromu odcizeného rodiče			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
1 - dobrý	61 (72,6 %)	8 (9,5 %)	15 (17,9 %)	84 (100 %)
2 - mírné obtíže	16 (53,3 %)	6 (20,0 %)	8 (26,7 %)	30 (100 %)
3 - silné obtíže	10 (38,5 %)	6 (23,1 %)	10 (38,5 %)	26 (100 %)
celkem	87 (62,1 %)	20 (14,3 %)	33 (23,6 %)	N = 140
$\chi^2 = 11,361338$ st. voln. = 4 p = 0,022790				

Tabulka říká, že psychický stav všech dětí je horší za situace, kdy je přítomen syndrom odcizeného rodiče.

Tab. č. 32 Psychický stav chlapců a přítomnost syndromu odcizeného rodiče

Psychický stav chlapců	Přítomnost syndromu odcizeného rodiče			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
1 - dobrý	25 (65,8 %)	5 (13,2 %)	8 (21,1 %)	38 (100 %)
2 - mírné obtíže	8 (53,3 %)	5 (33,3 %)	2 (13,3 %)	15 (100 %)
3 - silné obtíže	6 (31,6 %)	5 (26,3 %)	8 (42,1 %)	19 (100 %)
celkem	39 (54,2 %)	15 (20,8 %)	18 (25,0 %)	N = 72
$\chi^2 = 8,490148$ st. voln. = 4 Nevýznamné p = 0,075186				

Z tabulky je patrné, že psychický stav chlapců není horší za situace, kdy je přítomen syndrom odcizeného rodiče. Je nicméně zřejmý trend.

Tab. č. 33 Psychický stav dívek a přítomnost syndromu odcizeného rodiče

Psychický stav dívek	Přítomnost syndromu odcizeného rodiče			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
1 - dobrý	35 (77,8 %)	3 (6,7 %)	7 (15,6 %)	45 (100 %)
2 - mírné obtíže	8 (53,3 %)	1 (6,7 %)	6 (40,0 %)	15 (100 %)
3 - silné obtíže	4 (57,1 %)	1 (14,3 %)	2 (28,6 %)	7 (100 %)
celkem	47 (70,1 %)	5 (7,5 %)	15 (22,4 %)	N = 67
$\chi^2 = 4,770478$ st. voln. = 4 p = 0,311669				

Z tabulky čteme, že psychický stav dívek není horší za situace, kdy je přítomen syndrom odcizeného rodiče. Je nicméně zřejmý trend.

Tab. č. 34 Reakce všech dětí na rodinnou situaci a přítomnost syndromu odcizeného rodiče

Reakce všech dětí na rodinnou situaci	Přítomnost syndromu odcizeného rodiče			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
0 - žádná	37 (69,8 %)	6 (11,3 %)	10 (18,9 %)	53 (100 %)
1 - mírná	32 (65,3 %)	5 (10,2 %)	12 (24,5 %)	49 (100 %)
2 - silná	20 (47,6 %)	10 (23,8 %)	12 (28,6 %)	42 (100 %)
3 - velmi silná	0 (0,0 %)	0 (0,0 %)	2 (100 %)	2 (100 %)
celkem	89 (61,0 %)	21 (14,4 %)	36 (24,7 %)	N = 146
$\chi^2 = 12,687517$ st. voln. = 6 p = 0,048275				

Z tabulky je zřejmé, že reakce všech dětí na rodinnou situaci je horší za situace, kdy je přítomen syndrom odcizeného rodiče.

Tab. č. 35 Reakce chlapců na rodinnou situaci a přítomnost syndromu odcizeného rodiče

Reakce chlapců na rodinnou situaci	Přítomnost syndromu odcizeného rodiče			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
0 - žádná	14 (60,9 %)	4 (17,4 %)	5 (21,7 %)	23 (100 %)
1 - mírná	16 (66,7 %)	3 (12,5 %)	5 (20,8 %)	24 (100 %)
2 - silná	10 (37,0 %)	8 (29,6 %)	9 (33,3 %)	27 (100 %)
3 - velmi silná	0 (0,0 %)	0 (0,0 %)	1 (100,0 %)	1 (100,0 %)
celkem	40 (53,3 %)	15 (20,0 %)	20 (26,7 %)	N = 75
$\chi^2 = 8,110155$ st. voln. = 6 Nevýznamné $p = 0,230144$				

Z tabulky vidíme, že psychický stav chlapců není horší za situace, kdy je přítomen syndrom odcizeného rodiče. Je nicméně zřejmý trend.

Tab. č. 36 Reakce dívek na rodinnou situaci a přítomnost syndromu odcizeného rodiče

Reakce dívek na rodinnou situaci	Přítomnost syndromu odcizeného rodiče			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
0 - žádná	23 (76,7 %)	2 (6,7 %)	5 (16,7 %)	30 (100 %)
1 - mírná	15 (62,5 %)	2 (8,3 %)	7 (29,2 %)	24 (100 %)
2 - silná	10 (66,7 %)	2 (13,3 %)	3 (20,0 %)	15 (100 %)
3 - velmi silná	0 (0,0 %)	0 (0,0 %)	1 (100,0 %)	1 (100,0 %)
celkem	48 (68,6 %)	6 (8,6 %)	16 (22,9 %)	N = 70
$\chi^2 = 5,298611$ st. voln. = 6 Nevýznamné $p = 0,506123$				

Z tabulky čteme, že psychický stav dívek není horší za situace, kdy je přítomen syndrom odcizeného rodiče. Je nicméně zřejmý trend.

g) přítomností somatického onemocnění

Tab. č. 37 Psychický stav všech dětí a jejich somatický zdravotní stav

Psychický stav všech dětí	Somatický zdravotní stav všech dětí			
	1 - dobrý	2 - mírné obtíže	2 - silné obtíže	počet celkem
1 - dobrý	75 (90,4 %)	7 (8,4 %)	1 (1,2 %)	83 (100 %)
2 - mírné obtíže	25 (83,3 %)	3 (10,0 %)	2 (6,7 %)	30 (100 %)
3 - silné obtíže	23 (92,0 %)	2 (8,0 %)	0 (0,0 %)	25 (100 %)
celkem	123 (89,1 %)	12 (8,7 %)	3 (2,2 %)	N = 138
$\chi^2 = 3,917029$ st. voln. = 4 Nevýznamné p = 0,417351				

Z tabulky je zřejmé, že psychický stav všech dětí není horší, když je horší jejich somatický zdravotní stav.

Tab. č. 38 Psychický stav chlapců a jejich somatický zdravotní stav

Psychický stav chlapců	Somatický zdravotní stav chlapců			
	1 - dobrý	2 - mírné obtíže	2 - silné obtíže	počet celkem
1 - dobrý	34 (89,5 %)	3 (7,9 %)	1 (2,6 %)	38 (100 %)
2 - mírné obtíže	12 (80,0 %)	2 (13,3 %)	1 (6,7 %)	15 (100 %)
3 - silné obtíže	17 (94,4 %)	1 (5,6 %)	0 (0,0 %)	18 (100 %)
celkem	63 (88,7 %)	6 (8,5 %)	2 (2,8 %)	N = 71
$\chi^2 = 2,113919$ st. voln. = 4 Nevýznamné p = 0,714816				

Tabulka říká, že psychický stav chlapců není horší, když je horší jejich somatický zdravotní stav.

Tab. č. 39 Psychický stav dívek a jejich somatický zdravotní stav

Psychický stav dívek	Somatický zdravotní stav dívek			
	1 - dobrý	2 - mírné obtíže	2 - silné obtíže	počet celkem
1 - dobrý	40 (90,9 %)	4 (9,1 %)	0 (0,0 %)	44 (100 %)
2 - mírné obtíže	13 (86,7 %)	1 (6,7 %)	1 (6,7 %)	15 (100 %)
3 - silné obtíže	6 (85,7 %)	1 (14,3 %)	0 (0,0 %)	7 (100 %)
celkem	59 (89,4 %)	6 (9,1 %)	1 (1,5 %)	N = 66
$\chi^2 = 3,739144$ st. voln. = 4 Nevýznamné p = 0,442458				

Z tabulky je zřejmé, že psychický stav dívek není horší, když je horší jejich somatický zdravotní stav.

Tab. č. 40 *Reakce všech dětí na rodinnou situaci a jejich somatický zdravotní stav*

Reakce všech dětí na rodinnou situaci	Somatický zdravotní stav všech dětí			
	1 - dobrý	2 - mírné obtíže	3 - silné obtíže	počet celkem
0 - žádná	45 (84,9 %)	7 (13,2 %)	1 (1,9 %)	53 (100 %)
1 - mírná	44 (91,7 %)	2 (4,2 %)	2 (4,2 %)	48 (100 %)
2 - silná	38 (92,7 %)	3 (7,3 %)	0 (0,0 %)	41 (100 %)
3 - velmi silná	2 (100,0 %)	0 (0,0 %)	0 (0,0 %)	2 (100 %)
celkem	129 (89,6 %)	12 (8,3 %)	3 (2,1 %)	N = 144
$\chi^2 = 4,855050$ st. voln. = 6 Nevýznamné $p = 0,562534$				

Z tabulky je patrné, že reakce všech dětí na rodinnou situaci není horší za situace, když je horší jejich somatický zdravotní stav.

Tab. č. 41 *Reakce chlapců na rodinnou situaci a jejich somatický zdravotní stav*

Reakce chlapců na rodinnou situaci	Somatický zdravotní stav chlapců			
	1 - dobrý	2 - mírné obtíže	3 - silné obtíže	počet celkem
0 - žádná	19 (82,6 %)	3 (13,0 %)	1 (4,3 %)	23 (100 %)
1 - mírná	22 (91,7 %)	1 (4,2 %)	1 (4,2 %)	24 (100 %)
2 - silná	24 (92,3 %)	2 (7,7 %)	0 (0,0 %)	26 (100 %)
3 - velmi silná	1 (100,0 %)	0 (0,0 %)	0 (0,0 %)	1 (100,0 %)
celkem	66 (89,2 %)	6 (8,1 %)	2 (2,7 %)	N = 74
$\chi^2 = 2,557414$ st. voln. = 6 Nevýznamné $p = 0,861988$				

Z tabulky je zřejmé, že reakce chlapců na rodinnou situaci není horší za situace, když je horší jejich somatický zdravotní stav.

Tab. č. 42 Reakce dívek na rodinnou situaci a jejich somatický zdravotní stav

Reakce dívek na rodinnou situaci	Somatický zdravotní stav dívek			
	1 - dobrý	2 - mírné obtíže	3 - silné obtíže	počet celkem
0 - žádná	26 (86,7 %)	4 (13,3 %)	0 (0,0 %)	30 (100 %)
1 - mírná	21 (91,3 %)	1 (4,3 %)	1 (4,3 %)	23 (100 %)
2 - silná	14 (93,3 %)	1 (6,7 %)	0 (0,0 %)	15 (100 %)
3 - velmi silná	1 (100,0 %)	0 (0,0 %)	0 (0,0 %)	1 (100,0 %)
celkem	62 (89,9 %)	6 (8,7 %)	1 (1,4 %)	N = 69
$\chi^2 = 3,470968$				st. voln. = 6 Nevýznamné $p = 0,747828$

Z tabulky čteme, že reakce chlapců na rodinnou situaci není horší za situace, když je horší jejich somatický zdravotní stav.

Psychický stav dětí a jejich reakce na rodinnou situaci jsou negativně ovlivněny následujícími charakteristikami otce a matky:

- a) jiná než normální osobností otce
- b) přítomnost psychopatologie u otce
- c) špatná adaptovanost otce
- d) jiná než normální osobnost matky
- e) přítomnost psychopatologie u matky
- f) špatná adaptovanost matky

Zde uvádíme jen tabulky, kde jsme našli statisticky významnou závislost.

a) jiná než normální osobností otce

Tab. č. 43 *Psychický stav všech dětí a osobnost otce*

Psychický stav všech dětí	Osobnost otce		
	0 - normální	1 - akcentovaná, anomální či psychopatická	počet celkem
1 - dobrý	68 (81,0 %)	16 (19,0 %)	84 (100,0 %)
2 - mírné obtíže	24 (80,0 %)	6 (20,0 %)	30 (100 %)
3 - silné obtíže	13 (50,0 %)	13 (50,0 %)	26 (100,0 %)
celkem	105 (75,0 %)	35 (25,0 %)	N = 140
$\chi^2 = 10,653968$			st. voln. = 2
			p = 0,004859

Z tabulky uvádí, že psychický stav všech dětí je horší v případě, že otec není normální osobnost.

Tab. č. 44 *Psychický stav chlapců a osobnost otce*

Psychický stav chlapců	Osobnost otce		
	0 - normální	1 - akcentovaná, anomální či psychopatická	počet celkem
1 - dobrý	32 (84,2 %)	6 (15,8 %)	38 (100,0 %)
2 - mírné obtíže	12 (80,0 %)	3 (20,0 %)	15 (100,0 %)
3 - silné obtíže	10 (52,6 %)	9 (47,4 %)	19 (100,0 %)
celkem	54 (75,0 %)	18 (25,0 %)	N = 72
$\chi^2 = 6,989474$			st. voln. = 2
			p = 0,030357

Z tabulky je vidět, že psychický stav chlapců je horší v případě, že otec není normální osobnost.

Psychický stav dívek a osobnost otce – výsledky nevýznamné

Reakce všech dětí, chlapců i dívek na rodinnou situaci a osobnost otce – výsledky nevýznamné

b) s přítomností psychopatologie u otce

Psychický stav všech dětí a chlapců a přítomnost psychopatologie u otce – výsledky nevýznamné

Tab. č. 45 *Psychický stav dívek a přítomnost psychopatologie u otce*

Psychický stav dívek	Přítomnost psychopatologie u otce		
	0 - ne	1 - ano	počet celkem
1 - dobrý	40 (88,9 %)	5 (11,1 %)	45 (100,0 %)
2 - mírné obtíže	14 (93,3 %)	1 (6,7 %)	15 (100,0 %)
3 - silné obtíže	4 (57,1 %)	3 (42,9 %)	7 (100,0 %)
celkem	58 (86,6 %)	9 (13,4 %)	N = 67
$\chi^2 = 6,010971$			st. voln. = 2
			p = 0,049515

Z tabulky je patrné, že psychický stav dívek je horší v případě, že otec není normální osobnost.

Reakce všech dětí, chlapců i dívek na rodinnou situaci a přítomnost psychopatologie u otce – výsledky nevýznamné

c) s špatnou adaptovaností otce

Tab. č. 46 *Psychický stav všech dětí a míra porozvodové adaptace otce*

Psychický stav všech dětí	Míra porozvodové adaptace otce			
	1 - dobrá	2 - střední	3 - špatná	počet celkem
1 - dobrý	16 (19,5 %)	56 (68,3 %)	10 (12,2 %)	82 (100 %)
2 - mírné obtíže	15 (50,0 %)	12 (40,0 %)	3 (10,0 %)	30 (100 %)
3 - silné obtíže	6 (24,0 %)	12 (48,0 %)	7 (28,0 %)	25 (100 %)
celkem	37 (27,0 %)	80 (58,4 %)	20 (14,6 %)	N = 137
$\chi^2 = 15,073161$			st. voln. = 4	p = 0,004552

Tabulka říká, že psychický stav všech dětí je horší, když je horší úroveň adaptace otce. Psychický stav chlapců a míra porozvodové adaptace otce – výsledky nevýznamné

Tab. č. 47 Psychický stav dívek a míra porozvodové adaptace otce

Psychický stav dívek	Míra porozvodové adaptace otce			
	1 - dobrá	2 - střední	3 - špatná	počet celkem
1 - dobrý	6 (13,3 %)	33 (73,3 %)	6 (13,3 %)	45 (100 %)
2 - mírné obtíže	6 (40,0 %)	7 (46,7 %)	2 (13,3 %)	15 (100 %)
3 - silné obtíže	0 (0,0 %)	3 (50,0 %)	3 (50,0 %)	6 (100 %)
celkem	12 (18,2 %)	43 (65,2 %)	11 (16,7 %)	N = 66
$\chi^2 = 11,460465$ st. voln. = 4 p = 0,021849				

Z tabulky čteme, že psychický stav všech dětí je horší, kdy ž je horší úroveň adaptace otce.

Reakce všech dětí na rodinnou situaci a míra porozvodové adaptace otce – výsledky nevýznamné

Tab. č. 48 Reakce chlapců na rodinnou situaci a míra porozvodové adaptace otce

Reakce chlapců na rodinnou situaci	Míra porozvodové adaptace otce			
	1 - dobrá	2 - střední	3 - špatná	počet celkem
0 - žádná	9 (40,9 %)	11 (50,0 %)	2 (9,1 %)	22 (100 %)
1 - mírná	11 (47,8 %)	11 (47,8 %)	1 (4,3 %)	23 (100 %)
2 - silná	5 (18,5 %)	15 (55,6 %)	7 (25,9 %)	27 (100 %)
3 - velmi silná	0 (0,0 %)	0 (0,0 %)	1 (100%)	1 (100%)
celkem	25 (34,2 %)	37 (50,7 %)	11 (15,1 %)	N = 73
$\chi^2 = 13,663982$ st. voln. = 6 p = 0,033623				

Z tabulky je zřejmé, že reakce chlapců na rodinnou situaci je horší, když je horší úroveň adaptace otce.

Reakce dívek na rodinnou situaci a míra porozvodové adaptace otce – výsledky nevýznamné

d) s jinou než normální osobností matky

Tab. č. 49 Psychický stav všech dětí a osobnost matky

Psychický stav všech dětí	Osobnost matky		
	0 - normální	1 - akcentovaná, anomální či psychopatická	počet celkem
1 - dobrý	44 (52,4 %)	40 (47,6 %)	84 (100 %)
2 - mírné obtíže	9 (30,0 %)	21 (70,0 %)	30 (100 %)
3 - silné obtíže	8 (30,8 %)	18 (69,2 %)	26 (100 %)
celkem	61 (43,6 %)	79 (56,4 %)	N = 140
$\chi^2 = 6,631975$			$p = 0,036298$
st. voln. = 2			

Z tabulky je patrné, že psychický stav všech dětí je horší, když matka není normální osobnost.

Psychický stav chlapců a osobnost matky – výsledky nevýznamné

Tab. č. 50 Psychický stav dívek a osobnost matky

Psychický stav dívek	Osobnost matky		
	0 - normální	1 - akcentovaná, anomální či psychopatická	počet celkem
1 - dobrý	25 (55,6 %)	20 (44,4 %)	45 (100%)
2 - mírné obtíže	4 (26,7 %)	11 (73,3 %)	15 (100 %)
3 - silné obtíže	1 (14,3 %)	6 (85,7 %)	7 (100 %)
celkem	30 (44,8 %)	37 (55,2 %)	N = 67
$\chi^2 = 6,735833$			$p = 0,034461$
st. voln. = 2			

Z tabulky čteme, že psychický stav dívek je horší, když matka není normální osobnost.

Tab. č. 51 Reakce všech dětí na rodinnou situaci a osobnost matky

Reakce všech dětí na rodinnou situaci	Osobnost matky		
	0 - normální	1 - akcentovaná, anomální či psychopatická	počet celkem
0 - žádná	32 (60,4 %)	21 (39,6 %)	53 (100 %)
1 - mírná	19 (38,8 %)	30 (61,2 %)	49 (100 %)
2 - silná	12 (28,6 %)	30 (71,4 %)	42 (100 %)
3 - velmi silná	0 (0,0 %)	2 (100 %)	2 (100 %)
celkem	63 (43,2 %)	83 (56,8 %)	N = 146
$\chi^2 = 11,951234$			st. voln. = 3
			p = 0,007552

Z tabulky je zřejmé že reakce všech dětí na rodinnou situaci je horší, když matka není normální osobnost.

Reakce chlapců i dívek na rodinnou situaci a osobnost matky
– výsledky nevýznamné

e) s přítomností psychopatologie u matky

Psychický stav všech dětí, chlapců i dívek a přítomnost psychopatologie u matky
– výsledky nevýznamné

Reakce všech dětí a chlapců na rodinnou situaci a přítomnost psychopatologie u matky – výsledky nevýznamné

Tab. č. 52 *Reakce dívek na rodinnou situaci a přítomnost psychopatologie u matky*

Reakce dívek na rodinnou situaci	Přítomnost psychopatologie u matky		
	0 - ne	1 - ano	počet celkem
0 - žádná	18 (60,0 %)	12 (40,0 %)	30 (100 %)
1 - mírná	22 (91,7 %)	2 (8,3 %)	24 (100 %)
2 - silná	14 (93,3 %)	1 (6,7 %)	15 (100 %)
3 - velmi silná	1 (100 %)	0 (0,0 %)	1 (100 %)
celkem	55 (78,6 %)	15 (21,4 %)	N = 70
$\chi^2 = 10,804040$			st. voln. = 3
			$p = 0,012834$

Z tabulky je zřejmé, že reakce dívek na rodinnou situaci je horší, když u matky je přítomna psychopatologie.

f) s mírou adaptovanosti matky

Psychický stav všech dětí, chlapců i dívek a míra porozvodové adaptace matky – výsledky nevýznamné

Reakce všech dětí, chlapců i dívek na rodinnou situaci a míra porozvodové adaptace matky – výsledky nevýznamné

Negativní charakteristiky rodinné situace jsou častější v případě, že charakteristiky otce a matky jsou negativní:

- a) rodičovský konflikt
- b) popouzení všech dětí
- c) přítomnost všech dětí sporům
- d) zapojení všech dětí do sporů
- e) svědectví všech dětí fyzického násilí
- f) syndrom odcizeného rodiče

jsou častější, když

osobnost otce je jiná než normální
u otce je přítomna psychopatie
otce je špatně adaptovaný
osobnost matky je jiná než normální
u matky je přítomna psychopatie
matka je špatně adaptovaná

a) rodičovský konflikt v závislosti s charakteristikami rodičů

- kvalita osobnosti otce v závislosti s rodičovským konfliktem
- výsledky nevýznamné
- přítomnost psychopatie u otce v závislosti s rodičovským konfliktem
- výsledky nevýznamné
- adaptovanost otce v závislosti s rodičovským konfliktem
- výsledky nevýznamné
- kvalita osobnosti matky v závislosti s rodičovským konfliktem
- výsledky nevýznamné
- přítomnost psychopatie u matky v závislosti s rodičovským konfliktem
- výsledky nevýznamné
- adaptovanost matky v závislosti s rodičovským konfliktem
- výsledky nevýznamné

b) popouzení dětí v závislosti s charakteristikami rodičů

- kvalita osobnosti otce v závislosti s popouzením všech dětí, chlapců i dívek
- výsledky nevýznamné
- přítomnost psychopatie u otce v závislosti s popouzením všech dětí, chlapců i dívek – výsledky nevýznamné

- adaptovanost otce v závislosti s popouzením všech dětí, chlapců i dívek
- výsledky nevýznamné.
- kvalita osobnosti matky v závislosti s popouzením všech dětí – viz tab. č. 53, kvalita osobnosti matky v závislosti s popouzením chlapců i dívek – výsledky nevýznamné

Tab. č. 53 Osobnost matky a popouzení všech dětí

Osobnost matky	Popouzení všech dětí			
	0 - ne	1 - mírně	2 - silně	počet celkem
0 - normální	30 (47,6 %)	24 (38,1 %)	9 (14,3 %)	63 (100 %)
1 - akcentovaná, anomální či psychopatická	27 (32,5 %)	27 (32,5 %)	29 (34,9 %)	83 (100 %)
celkem	57 (39,0 %)	51 (34,9 %)	38 (26,0 %)	N = 146
$\chi^2 = 8,276261$		st. voln. = 2		p = 0,015953

Z tabulky je patrné, že všechny děti jsou častěji a silně popouzeny, pokud matka není normální osobnost.

- přítomnost psychopatologie u matky v závislosti s popouzením všech dětí, chlapců i dívek – výsledky nevýznamné
- adaptovanost matky v závislosti s popouzením všech dětí, chlapců i dívek - výsledky nevýznamné

c) svědectví sporů v závislosti se charakteristikami rodičů

- kvalita osobnosti otce v závislosti se svědectvím sporů všemi dětmi, chlapci i dívkami – výsledky nevýznamné
- přítomnost psychopatologie u otce v závislosti se svědectvím sporů všemi dětmi, chlapci i dívkami – výsledky nevýznamné
- adaptovanost otce v závislosti se svědectvím sporů všemi dětmi – viz tab. č. 56, v závislosti se svědectvím sporů chlapci – viz tab. č. 57, v závislosti se svědectvím sporů dívkami – výsledky nevýznamné

Tab. č. 54 Míra porozvodové adaptace otce a všechny děti svědkem sporů

Míra porozvodové adaptace otce	Všechny děti svědkem sporů			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
1 - dobrá	28 (75,7 %)	2 (5,4 %)	7 (18,9 %)	37 (100 %)
2 - střední	49 (59,0 %)	15 (18,1 %)	19 (22,9 %)	83 (100 %)
3 - špatná	10 (43,5 %)	2 (8,7 %)	11 (47,8 %)	23 (100 %)
celkem	87 (60,8 %)	19 (13,3 %)	37 (25,9 %)	N = 143
$\chi^2 = 11,308443$				st. voln. = 4
				$p = 0,023308$

Z tabulky čteme, že všechny děti jsou častěji svědkem sporu, když otcova adaptace je špatná.

Tab. č. 55 Míra porozvodové adaptace otce a chlapci svědkem sporů

Míra porozvodové adaptace otce	Chlapci svědkem sporů			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
1 - dobrá	19 (76,0 %)	2 (8,0 %)	4 (16,0 %)	25 (100 %)
2 - střední	19 (51,4 %)	8 (21,6 %)	10 (27,0 %)	37 (100 %)
3 - špatná	1 (9,1 %)	2 (18,2 %)	8 (72,7 %)	11 (100 %)
celkem	39 (53,4 %)	12 (16,4 %)	22 (30,1 %)	N = 73
$\chi^2 = 16,566986$				st. voln. = 4
				$p = 0,002346$

Z tabulky je zřejmé, že chlapci jsou častěji svědkem sporu, když otcova adaptace je špatná.

- kvalita osobnosti matky v závislosti se svědectvím sporů všemi dětmi
- viz tab. č. 58, v závislosti se svědectvím sporů chlapci – výsledky nevýznamné, v závislosti se svědectvím sporů dívkami – viz tab. č. 59

Tab. č. 56 Osobnost matky a všechny děti svědkem sporů

Osobnost matky	Všechny děti svědkem sporů			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
0 - normální	47 (74,6 %)	7 (11,1 %)	9 (14,3 %)	63 (100 %)
1 - akcentovaná, anomální či psychopatická	41 (49,4 %)	13 (15,7 %)	29 (34,9 %)	83 (100 %)
celkem	88 (60,3 %)	20 (13,7 %)	38 (26,0 %)	N = 146
$\chi^2 = 10,186839$				st. voln. = 2
				p = 0,006137

Tabulka říká, že všechny děti jsou častěji svědkem sporu, když matčina osobnost není normální.

Tab. č. 57 Osobnost matky a dívky svědkem sporů

Osobnost matky	Dívky svědkem sporů			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
0 - normální	26 (81,3 %)	3 (9,4 %)	3 (9,4 %)	32 (100 %)
1 - akcentovaná, anomální či psychopatická	21 (55,3 %)	4 (10,5 %)	13 (34,2 %)	38 (100 %)
celkem	47 (67,1 %)	7 (10,0 %)	16 (22,9 %)	N = 70
$\chi^2 = 6,457932$				st. voln. = 2
				p = 0,039598

Z tabulky je zřejmé, že dívky jsou častěji svědkem sporu, když matčina osobnost není normální.

- přítomnost psychopatologie u matky v závislosti se svědectvím sporů všemi dětmi, chlapci i dívkami – výsledky nevýznamné
- adaptovanost matky v závislosti se svědectvím sporů všemi dětmi, chlapci i dívkami – výsledky nevýznamné

d) zapojení všech dětí do sporů v závislosti s charakteristikami rodičů

- kvalita osobnosti otce v závislosti se zapojením všech dětí, chlapců i dívek do sporů – výsledky nevýznamné
- přítomnost psychopatologie u otce v závislosti se zapojením všech dětí, chlapců i dívek do sporů – výsledky nevýznamné
- adaptovanost otce v závislosti se zapojením všech dětí, chlapců i dívek do sporů – výsledky nevýznamné
- kvalita osobnosti matky v závislosti se zapojením všech dětí do sporů – viz tab. č. 60, v závislosti se zapojením chlapců do sporů – viz tab. č. 61, v závislosti se zapojením dívek do sporů – viz tab. č. 62

Tab. č. 58 Osobnost matky a zapojení všech dětí do sporů

Osobnost matky	Všechny děti zapojeny do sporů			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
0 - normální	37 (58,7 %)	22 (34,9 %)	4 (6,3 %)	63 (100 %)
1 - akcentovaná, anomální či psychopatická	34 (41,0 %)	20 (24,1 %)	29 (34,9 %)	83 (100 %)
celkem	71 (48,6 %)	42 (28,8 %)	33 (22,6 %)	N = 146
$\chi^2 = 16,735716$				$st. voln. = 2$
				$p = 0,000232$

Z tabulky je patrné, že všechny všechny děti jsou častěji zapojeny do sporů, když matčina osobnost není normální.

Tab. č. 59 Osobnost matky a zapojení chlapců do sporů

Osobnost matky	Chlapci zapojeny do sporů			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
0 - normální	16 (51,6 %)	12 (38,7 %)	3 (9,7 %)	31 (100 %)
1 - akcentovaná, anomální či psychopatická	15 (34,1 %)	10 (22,7 %)	19 (43,2 %)	44 (100 %)
celkem	31 (41,3 %)	22 (29,3 %)	22 (29,3 %)	N = 75
$\chi^2 = 9,894378$				st. voln. = 2
				$p = 0,007103$

Z tabulky je zřejmé, že chlapci jsou častěji zapojeni do sporů, když matčina osobnost není normální.

Tab. č. 60 Osobnost matky a zapojení dívek do sporů

Osobnost matky	Dívky zapojeny do sporů			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
0 - normální	21 (65,6 %)	10 (31,3 %)	1 (3,1 %)	32 (100 %)
1 - akcentovaná, anomální či psychopatická	18 (47,4 %)	10 (26,3 %)	10 (26,3 %)	38 (100 %)
celkem	39 (55,7 %)	20 (28,6 %)	11 (15,7 %)	N = 70
$\chi^2 = 7,132522$				st. voln. = 2
				$p = 0,028261$

Z tabulky čteme, že dívky jsou častěji zapojeny do sporů, když matčina osobnost není normální.

- přítomnost psychopatologie u matky v závislosti se zapojením všech dětí do sporů – výsledky nevýznamné, v závislosti se zapojením chlapců do sporů
- viz *tab. č. 63*, v závislosti se zapojením dívek do sporů – výsledky nevýznamné

Tab. č. 61 Přítomnost psychopatologie u matky a zapojení chlapců do sporů

Přítomnost psychopatologie u matky	Chlapci zapojeni do sporů			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
0 - ne	24 (45,3 %)	18 (34,0 %)	11 (20,8 %)	53 (100 %)
1 - ano	7 (31,8 %)	4 (18,2 %)	11 (50,0 %)	22 (100 %)
celkem	31 (41,3 %)	22 (29,3 %)	22 (29,3 %)	N = 75
$\chi^2 = 6,534767$				st. voln. = 2
				$p = 0,038106$

Z tabulky je zřejmé, že chlapci jsou častěji zapojeni do sporů pokud je u matky přítomna psychopatologie.

– adaptovanost matky v závislosti se zapojením všech dětí, chlapců i dívek do sporů – výsledky nevýznamné

e) svědectví fyzického násilí v závislosti s charakteristikami rodičů

– kvalita osobnosti otce v závislosti se svědectvím všech dětí o fyzickém násilí – viz **tab. č. 64**, v závislosti se svědectvím chlapců o fyzickém násilí – výsledky nevýznamné, v závislosti se svědectvím dívek o fyzickém násilí – viz **tab. č. 65**

Tab. č. 62 Osobnost otce a všechny všechny děti svědky fyzického násilí

Osobnost otce	Všechny děti svědky fyzického násilí			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
0 - normální	95 (87,2 %)	9 (8,3 %)	5 (4,6 %)	109 (100 %)
1 - akcentovaná, anomální či psychopatická	19 (52,8 %)	14 (38,9 %)	3 (8,3 %)	36 (100 %)
celkem	114 (78,6 %)	23 (15,9 %)	8 (5,5 %)	N = 145
$\chi^2 = 20,764999$				st. voln. = 2
				$p = 0,000031$

Tabulka říká, že všechny děti jsou častěji svědky fyzického násilí, když osobnost otce není normální.

Tab. č. 63 Osobnost otce a dívky svědky fyzického násilí

Osobnost otce	Dívky svědky fyzického násilí			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
0 - normální	48 (94,1 %)	3 (5,9 %)	0 (0,0 %)	51 (100 %)
1 - akcentovaná, anomální či psychopatická	9 (50,0 %)	8 (44,4 %)	1 (5,6 %)	18 (100 %)
celkem	57 (82,6 %)	11 (15,9 %)	1 (1,4 %)	N = 69
$\chi^2 = 18,377990$				st. voln. = 2
				$p = 0,000102$

Z tabulky je zřejmé, že dívky jsou častěji svědky fyzického násilí, když osobnost otce není normální.

- přítomnost psychopatie u otce v závislosti se svědectvím všech dětí o fyzickém násilí – viz tab. č. 66, v závislosti se svědectvím chlapců o fyzickém násilí – výsledky nevýznamné, v závislosti se svědectvím dívek o fyzickém násilí – viz tab. č. 67

Tab. č. 64 Přítomnost psychopatie u otce a všechny děti svědky fyzického násilí

Přítomnost psychopatie u otce	Všechny děti svědky fyzického násilí			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
0 - ne	102 (81,0 %)	16 (12,7 %)	8 (6,3 %)	126 (100 %)
1 - ano	12 (63,2 %)	7 (36,8 %)	0 (0,0 %)	19 (100 %)
celkem	114 (78,6 %)	23 (15,9 %)	8 (5,5 %)	N = 145
$\chi^2 = 7,938716$				st. voln. = 2
				$p = 0,018886$

Z tabulky čteme, že všechny děti jsou častěji svědky fyzického násilí, když u otce je přítomna psychopatie.

Tab. č. 65 Přítomnost psychopatologie u otce a dívky svědkem fyzického násilí

Přítomnost psychopatologie u otce	Dívky svědky fyzického násilí			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
0 - ne	52 (88,1 %)	6 (10,2 %)	1 (1,7 %)	59 (100 %)
1 - ano	5 (50,0 %)	5 (50,0 %)	0 (0,0 %)	10 (100 %)
celkem	57 (82,6 %)	11 (15,9 %)	1 (1,4 %)	N = 69
$\chi^2 = 10,184089$				st. voln. = 2
				$p = 0,006145$

Z tabulky je zřejmé, že dívky jsou častěji svědky fyzického násilí, když u otce je přítomna psychopatologie.

- adaptovanost otce v závislosti se svědectvím všech dětí, chlapců i dívek fyzického násilí – výsledky nevýznamné
- kvalita osobnosti matky v závislosti se svědectvím všech dětí, chlapců i dívek fyzického násilí – výsledky nevýznamné
- přítomnost psychopatologie u matky v závislosti se svědectvím všech dětí, chlapců i dívek fyzického násilí – výsledky nevýznamné
- adaptovanost matky v závislosti se svědectvím všech dětí, chlapců i dívek fyzického násilí – viz tab. č. 68, tab. č. 69 a tab. č. 70

Tab. č. 66 Míra porozvodové adaptace matky a všechny děti svědky fyzického násilí

Míra porozvodové adaptace matky	Všechny děti svědky fyzického násilí			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
1 - dobrá	68 (87,2 %)	3 (3,8 %)	7 (9,0 %)	78 (100 %)
2 - střední	33 (67,3 %)	16 (32,7 %)	0 (0,0 %)	49 (100 %)
3 - špatná	13 (72,2 %)	4 (22,2 %)	1 (5,6 %)	18 (100 %)
celkem	114 (78,6 %)	23 (15,9 %)	8 (5,5 %)	N = 145
$\chi^2 = 22,274061$				st. voln. = 4
				$p = 0,000177$

Z tabulky čteme, že všechny děti jsou častěji svědky fyzického násilí, když adaptace matky je špatná.

Tab. č. 67 Míra porozvodové adaptace matky a chlapci svědkem fyzického násilí

Míra porozvodové adaptace matky	Chlapci svědkem fyzického násilí			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
1 - dobrá	28 (80,0 %)	1 (2,9 %)	6 (17,1 %)	35 (100 %)
2 - střední	20 (71,4 %)	8 (28,6 %)	0 (0,0 %)	28 (100 %)
3 - špatná	8 (66,7 %)	3 (25,0 %)	1 (8,3 %)	12 (100 %)
celkem	56 (74,7 %)	12 (16,0 %)	7 (9,3 %)	N = 75
$\chi^2 = 12,340561$				st. voln. = 4
				$p = 0,014991$

Z tabulky vidíme, že chlapci jsou častěji svědky fyzického násilí, když adaptace matky je špatná.

Tab. č. 68 Míra porozvodové adaptace matky a dívky svědkem fyzického násilí

Míra porozvodové adaptace matky	Dívky svědkem fyzického násilí			
	0 - ne	1 - málo	2 - často	počet celkem
1 - dobrá	39 (92,9 %)	2 (4,8 %)	1 (2,4 %)	42 (100 %)
2 - střední	13 (61,9 %)	8 (38,1 %)	0 (0,0 %)	21 (100 %)
3 - špatná	5 (83,3 %)	1 (16,7 %)	0 (0,0 %)	6 (100 %)
celkem	57 (82,6 %)	11 (15,9 %)	1 (1,4 %)	N = 69
$\chi^2 = 12,026658$				st. voln. = 4
				$p = 0,017154$

Z tabulky čteme, že dívky jsou častěji svědky fyzického násilí, když adaptace matky je špatná.

f) přítomností syndromu odcizeného rodiče v závislosti s charakteristikami rodičů

- kvalita osobnosti otce v závislosti s přítomností syndromu odcizeného rodiče u všech dětí – viz tab. č. 71, v závislosti s přítomností syndromu odcizeného rodiče u chlapců – výsledky nevýznamné, v závislosti s přítomností syndromu odcizeného rodiče u dívek – viz tab. č. 72

Tab. č. 69 Osobnost otce a přítomnost syndromu odcizeného rodiče u všech dětí

Osobnost otce	Přítomnost syndromu odcizeného rodiče u dětí				
	0 - ne	1 - mírně	2 - silně	počet celkem	
0 - normální	72 (65,5 %)	18 (16,4 %)	20 (18,2 %)	110 (100 %)	
1 - akcentovaná, anomální či psychopatická	17 (47,2 %)	3 (8,3 %)	16 (44,4 %)	36 (100 %)	
celkem	89 (61,0 %)	21 (14,4 %)	36 (24,7 %)	N = 146	
$\chi^2 = 10,282070$				st. voln. = 2	p = 0,005852

Z tabulky je vidět, že u všech dětí je častěji přítomen syndrom odcizeného rodiče, když osobnost otce není normální.

Tab. č. 70 Osobnost otce a přítomnost syndromu odcizeného rodiče u dívek

Osobnost otce	Přítomnost syndromu odcizeného rodiče u dívek				
	0 - ne	1 - mírně	2 - silně	počet celkem	
0 - normální	38 (73,1 %)	6 (11,5 %)	8 (15,4 %)	52 (100 %)	
1 - akcentovaná, anomální či psychopatická	10 (55,6 %)	0 (0,0 %)	8 (44,4 %)	18 (100 %)	
celkem	48 (68,6 %)	6 (8,6 %)	16 (22,9 %)	N = 70	
$\chi^2 = 7,615741$				st. voln. = 2	p = 0,022195

Z tabulky je zřejmé, že u dívek je častěji přítomen syndrom odcizeného rodiče, když osobnost otce není normální.

- přítomnost psychopatologie u otce v závislosti s přítomností syndromu odcizeného rodiče u všech dětí, chlapců a dívek – výsledky nevýznamné
- adaptovanost otce v závislosti s přítomností syndromu odcizeného rodiče u všech dětí, chlapců a dívek – výsledky nevýznamné
- kvalita osobnosti matky v závislosti s přítomností syndromu odcizeného rodiče u všech dětí, chlapců a dívek – výsledky nevýznamné

- přítomnost psychopatologie u matky v závislosti s přítomností syndromu odcizeného rodiče u všech dětí, chlapců a dívek – výsledky nevýznamné
- adaptovanost matky v závislosti s přítomností syndromu odcizeného rodiče u všech dětí, chlapců a dívek – výsledky nevýznamné

Psychický stav dětí bude horší v případě jejich závažnější reakce na rodinnou situaci.

Tab. č. 71 Psychický stav všech dětí a jejich reakce na rodinnou situaci

Psychický stav dětí	Reakce dětí na rodinnou situaci				počet celkem
	0 - žádná	1 - mírná	2 - silná	3 - velmi silná	
1 - dobrý	50 (59,5 %)	25 (29,8 %)	9 (10,7 %)	0 (0,0 %)	84 (100 %)
2 - mírné obtíže	1 (3,3 %)	18 (60,0 %)	11 (36,7 %)	0 (0,0 %)	30 (100 %)
3 - silné obtíže	2 (7,7 %)	4 (15,4 %)	20 (76,9 %)	0 (0,0 %)	26 (100 %)
celkem	53 (37,9 %)	47 (33,6 %)	40 (28,6 %)	0 (0,0 %)	N = 140
$\chi^2 = 66,615003$ st. voln. = 4 p = 0,000000					

Z tabulky je patrné, že psychický stav všech dětí a jejich reakce na rodinnou situaci spolu souvisejí.

Tab. č. 72 Psychický stav chlapců a jejich reakce na rodinnou situaci

Psychický stav chlapců	Reakce chlapců na rodinnou situaci				počet celkem
	0 - žádná	1 - mírná	2 - silná	3 - velmi silná	
1 - dobrý	22 (57,9 %)	11 (28,9 %)	5 (13,2 %)	0 (0,0 %)	38 (100 %)
2 - mírné obtíže	0 (0,0 %)	9 (60,0 %)	6 (40,0 %)	0 (0,0 %)	15 (100 %)
3 - silné obtíže	1 (5,3 %)	4 (21,1 %)	14 (73,7 %)	0 (0,0 %)	19 (100 %)
celkem	23 (31,9 %)	24 (33,3 %)	25 (34,7 %)	0 (0,0 %)	N = 72
$\chi^2 = 34,831771$ st. voln. = 4 p = 0,000001					

Tabulka říká, že psychický stav chlapců a jejich reakce na rodinnou situaci spolu souvisejí.

Tab. č. 73 *Psychický stav dívek a jejich reakce na rodinnou situaci*

Psychický stav dívek	Reakce dívek na rodinnou situaci				
	0 - žádná	1 - mírná	2 - silná	3 - velmi silná	počet celkem
1 - dobrý	28 (62,2 %)	13 (28,9 %)	4 (8,9 %)	0 (0,0 %)	45 (100 %)
2 - mírné obtíže	1 (6,7 %)	9 (60,0 %)	5 (33,3 %)	0 (0,0 %)	15 (100 %)
3 - silné obtíže	1 (14,3 %)	0 (0,0 %)	6 (85,7 %)	0 (0,0 %)	7 (100 %)
celkem	30 (44,8 %)	22 (32,8 %)	15 (22,4 %)	0 (0,0 %)	N = 67
$\chi^2 = 32,264416$		st. voln. = 4		p = 0,000002	

Z tabulky je zřejmé, že psychický stav dívek a jejich reakce na rodinnou situaci spolu souvisejí.

7. 2. Kasuistiky

Pro ilustraci uvádím pět kasuistik. Kasuistiky jsou výběrem nejzajímavějších částí znaleckých posudků. Reprodukovat znalecké posudky v plném rozsahu by si vyžádalo příliš mnoho místa.

První kasuistika

Matka i s dětmi opustí otce, nahradí ho jiným mužem. Znalci konstatují, že nové uspořádání zcela nahradilo původní rodinu, děti tuto změnu akceptovaly, není cesta, jak otci zaručit kontakt s dětmi.

Výpis ze spisu:

Rozsudkem OS pro Prahu X ze dne 29. 4. 1988 se manželství rodičů nezl. Olgy rozvádí na návrh matky. Nezl. Jaroslava, nar. 1. 6. 1974, a Olga, nar. 25. 4. 1983, se svěřují do výchovy matky.

Soud zjistil, že manželství je již řadu let narušeno pro nesoulad v intimním soužití manželů. V současné době navrhovatelka s dětmi žije již od srpna m. r. se svým partnerem v X. a odpůrce se svojí partnerkou a její nezl. dcerou v původním bytě účastníků.

Oba považují své nové partnerské vztahy za perspektivní. Nezl. dcery účastníků jsou s touto situací srozuměny. V péči matky nebyly shledány žádné závady. Bylo zjištěno, že matka se o děti stará dobře, obě děti k ní mají silný citový vztah. Partnerka otce byla s nimi v kontaktu maximálně 4x, zatímco obě dcery znají velmi dobře partnera matky, neboť s ním žijí ve společné domácnosti již od srpna 1987, a vztahy v této nové rodině jsou harmonické.

Proti tomuto rozsudku se otec odvolal s žádostí, aby byly obě dcery svěřeny do jeho výchovy. Ve svém odvolání zpochybňuje péči matky o děti a uvádí, že je mu matkou bráněno v kontaktu s dětmi. Mladší Olga je matkou vychovávána proti němu, a pokud se s ní setkal, pozoroval značné ochladnutí jejího vztahu k němu.

Matka již 4. 12. 1987 žádala, aby nezl. děti, Jaroslava a Olga byly svěřeny do její výchovy, protože rodiče nežijí ve společné domácnosti. Otec s návrhem na zahájení řízení nesouhlasil s tím, že manželka nebyla nucena opustit společnou domácnost, že tak učinila kvůli jinému muži.

Nový návrh otce, aby mu byly děti svěřeny do výchovy, soud zamítl vzhledem k tomu, že od právní moci rozsudku o výchově uplynula minimální doba a k žádné změně poměrů nedošlo.

Dne 6. 3. 1989 podává matka soudu návrh na změnu příjmení nezl. Olgy na X s tím, že nezl. žije již od srpna 1987 s nynějším manželem matky Lubošem X ve společné domácnosti a považuje ho za svého otce.

Dne 10. 7. 1989 navrhuje otec, aby byl soudně upraven jeho styk s dětmi Jaroslavou a Olgou, protože jeho styk s dětmi nebyl dosud soudně stanoven a matka mu ve styku brání.

Matka s úpravou styku nesouhlasí, protože nezl. Olga půjde letos do 1. třídy a otec už vůbec nezná. Otec si ji naposledy vyzvedl 19. 4. loňského roku z mateřské školy a letos udělal scénu při náhodném setkání v zoo, dcera ho odmítá. O Vánocích přišel na návštěvu za dětmi s dárky, mluvil s nezl. Jaroslavou, která dárky odmítla. Olga otce v zoo nepoznala, věděla jen, že je to ten pán, u kterého dříve bydleli, za otce považuje nynějšího partnera matky.

Otec uvádí, že je přesvědčen, že jsou děti proti němu naváděny, nikdy je nebil, ale nemůže zabránit tomu, aby se k němu nechovaly nevhodným způsobem.

Dne 26. 9. 1989 uvádí matka u ústního jednání, že se snažila umožnit otci styk s dětmi, ale on se nedostavil. Otec sděluje, že se dostavil, ale matka s dětmi nebyla doma. Matka tvrdí, že styk byl domluven na jinou sobotu. Otec sděluje, že do února loňského roku se s dětmi pravidelně stýkal, pak mu matka ve styku bránila. Pokud budou mít děti k němu stále odmítavý vztah, počká, až dospějí a pochopí, že je jejich otec. Žádá, aby bylo objektivně zjištěn vztah dětí k němu. Víkendy by chtěl trávit s dětmi ve svém bytě v Praze, kde žije se svou přítelkyní. Nezl. Jaroslava mu řekla, že jí babička slíbila byt, pokud se s ním již nebude scházet.

Dle zpráva OPD-OSVZ v X byl proveden s nezl. Olgou pohovor v nepřítomnosti matky. Sdělila, že domácí úkoly si dělá s tatínkem, který je na ni hodný, ví, že má ještě jednoho tatínka, ale toho nezná. Potkal ji na vycházce v zoo a oslovil ji Olí, chtěl, aby s ním šla. Tatínek mu ale řekl, aby nás nechal. S tátou by nešla, maminka by ji nepustila, spíš by byla zvědavá, ale nechce s ním jít. Chtěla by se jmenovat X, jako maminka.

Dle zprávy MUDr. Evy X z 19. 10. 1989 nezl. Olga k otci nechce, špatně spí, je neklidná. O tomto stavu lékařku informovala matka, lékařka jí doporučila diazepam.

Dle svědecké výpovědi sousedky otce se otec o dítě dříve často staral, dcera k němu měla hezký vztah.

Dle svědecké výpovědi Jany X, která se zná s otcem od roku 1987, viděla Olinku 3x, do rozvodu se otec s dětmi pravidelně stýkal, po rozvodu matka styku bránila. K jejím dětem se chová velice hezky, nikdy je nebije. Nikdy si nevšimla, že by se Olinka otce bála.

Z vyšetření otce:

Dokud bydleli rodiče společně, měla k němu Olinka pěkný vztah, věnoval se jí dříve víc než matka. Po rozvodu mu matka styk s dcerou nechtěla umožnit. Naposledy ji navštívil v mateřské školce v dubnu 1988, dcera ho vřela přivítala, skočila mu kolem krku a učitelka ji s ním pustila na vycházku. Jel s ní za nejstarší dcerou, kde však došlo ke scéně, kterou vyvolala bývalá tchyně. Od té doby se s dcerou setkal jen jednou náhodně v zoo v květnu 1989, ale matka se svým manželem ji od něho odtáhla pryč. Od té doby dceru neviděl, nechtěl se s ní setkat jen mezi čtyřma očima, protože je proti němu naváděna, že ji odveze a že ji bude bít. Nikdy ji tělesně netrestal, byla ještě malá. V době, kdy bydlela rodina v Praze, jezdila matka často za svým nynějším manželem

a on se staral o děti sám, byly na něho zvyklé. I nejstarší dcera, když otěhotněla v 16 letech, za ním přišla, zda by u něho mohla bydlet, pak ale dostala od babičky družstevní byt s podmínkou, že se s otcem nebude stýkat. Matka se ještě před rozvodem od něho odstěhovala a on se pak nemohl s Olgou stýkat, ještě nebyl upraven soudem styk s dětmi. Soudní řízení se táhlo pro měnění soudů při změnách bydliště matky.

Otec Ivan X, je zaměstnán jako pracovník útvaru obrany, původním povoláním je důstojník ČSLA. Z armády byl propuštěn kvůli manželce, o níž kontrarozvědka zjistila, že udržuje intimní styky se Západními Němci.

Matka Jaroslava X je zaměstnaná jako sekretářka, původním povoláním je zdravotní sestra.

Seznámil se s ní 21letý v jejích 15 letech, byla velmi vyspělá. Po 3 letech se vzali, protože otěhotněla, nebýt toho, tak by si ji nevzal, protože už poznal její nesnášenlivou povahu. Žili spolu 10 let, pak se odstěhovala ke svému milenci. Už předtím mu byla nevěrná, kvůli ní ztratil zaměstnání, pokusil se tehdy o sebevraždu prášky, na psychiatrii se neléčil, pouze mu vypláchli žaludek.

Z vyšetření matky:

Matka se odstěhovala s dětmi od otce, když bylo Olince 3,5 roku. Otec pak ještě asi 2x děti navštívil, ale nedělalo jim to dobře, protože se otce bojí. Jaroslava se dokonce musela léčit na psychiatrii.

Jednou otec odvezl Olinku ze školky bez vědomí matky, matka přítom učitelce zakázala, aby ji otci vydávala. Otec ji pak odvezl k nejstarší dceři, tam došlo ke scéně a Olinku musela nejstarší dcera násilím vzít otci z auta.

Matka nechce, aby se s ní otec stýkal, dcera považuje za otce jejího manžela, na otce si pamatuje jen jako na pána, který s nimi bydlel.

Otec byl velmi podezřavý a žárlivý, byl velmi puntičkářský, měřil třeba záclony, zda je v jeho nepřítomnosti neroztahovala. Nesměla prát své osobní prádlo, dokud je nezkontroloval, vymýšlel si, že ji viděl s někým v autě, i když byla v té době v práci. Je nespolečenský, výbušný, jako vychovatel byl pedantský, dcery dost týral. Musel odejít z armády proto, že šikanoval vojáky základní služby.

Matka je zdravá, pracuje nyní jako pokladní. Poprvé se vdávala v 18 letech po tříleté známosti. Byla těhotná, chtěla jít na přerušeni, ale rodiče jí to rozmluvili, jinak by si

ho nevezala, nemilovala ho a po otěhotnění k němu cítila odpor. V manželství, které trvalo 17 let, byla od počátku nespokojená, uráželo ji, že na ní vyžadoval hrubým způsobem intimní styky a že na ni žárlil. Nevěrná mu nebyla, známost měla až koncem manželství, s nynějším manželem je spokojená. Její nynější manžel se věnuje Olince, děti spolu zatím nemají.

Z vyšetření nezl. Olgy:

Jmenuje se Olinka X, spontánně však dodává „...ale mám se jmenovat XX“.

(Kdo chce, aby ses jmenovala XX?) „...maminka a tatínek to chce... já bych chtěla také.“ – Neví ale, proč to chce. (Po kom se jmenuješ X?) „...po tom pánovi, jak jsme s ním bydleli!“ – Neví, zda ten pán je její příbuzný.

Z vyšetření nezl. Olgy v přítomnosti otce:

Když vejde do místnosti, kde je nezl. se znalci, její otec, je Olinka zaražená, neodpoví otci na pozdrav, dívá se stranou, spontánně nehovoří. Zpočátku přechodně až mutistická, neodpovídá na otázky znalců. zda zná toho pána. Otec se jí ptá, zda si pamatuje na různé společné zážitky, odpovídá jen posunky hlavou. Při rozhovoru s otcem o škole mu vyhoví a čte písmenka z knížky, kterou jí přinesl. Po chvíli se ale zarazí a přestane s ním komunikovat. Objevují se jí slzy v očích, když ji otec pozdravuje od babičky a dědečka ze Slovenska, na otázku, zda si na ně pamatuje, ale vrtí hlavou.

Pak již odpovídá na otázky pouze znalcům, otci se s ní nepodaří navázat kontakt, nechce s ním jet do Prahy. Podepíše se mu na papír, za žvýkačky, které jí otec přinesl, ani nepoděkuje, ale přijme je, propisku a knížky demonstrativně odmítá, říká, že jich má hodně. Při odchodu otce nepozdraví.

Závěr posudku:

Vyšetřením bylo zjištěno, že nezl. Olga je dítě poněkud drobnější, ale po stránce rozumové dobře vyvinuté, bez známek duševní poruchy. Zjistili jsme u ní pouze drobné neurotické povahové rysy, které se u ní vyvíjejí zřejmě od útlého věku, jde zejména o větší citlivost, nesmělost a sklon k úzkostnému prožívání stresových situací.

Vztah nezl. k otci není silně vyjádřen, neboť mu nezl, odvykla za dlouhou dobu, co se s ním nestýkala. Otcovskou roli v jejích očích převzal nynější manžel matky. V sou-

časné době je její vztah k otci odmítavý a negativní. Pod výchovným vlivem přímých vychovatelů ho již za svého otce nepovažuje.

Vyšetřením jsme neprokázali, že by byla nezl. matkou přímo proti otci naváděna, ale je vychovávána v přesvědčení, že nynější manžel matky je její otec, a uvědomuje si, že si matka nepřeje, aby se s vlastním otcem scházela. Také skutečnost, že jí matka říká, že si přeje změnu jejího příjmení, přispívá k tomu, že si nezl. uvědomuje, že matka nemá k otci kladný vztah a přebírá její postoje.

Za současného stavu, pokud by byla nezl. ke styku s otcem nucena, aniž by ji matka kladně motivovala, mohl by její styk s otcem vést k její neurotizaci a zhoršil by se její zdravotní stav.

Otec má k nezl. nesporně kladný vztah, ale neuvědomuje si plně změnu citového vztahu dítěte, k níž zřejmě došlo za dobu, co se spolu nestýkali, a vysvětluje si to pouhým navedením matky.

Nezl. je v rodině matky dobře adaptována, výchovnou roli otce v jejích očích úspěšně zastává nynější manžel matky. Není frustrována přerušením kontaktů s otcem, to, že se s otcem nestýká, neovlivňuje nepříznivě její zdravotní stav.

Vzhledem k tomu a s přihlédnutím k postojům matky k této otázce a k osobnostním rysům dítěte nejví se z lékařského hlediska úprava styku nezl. s otcem vhodná. Nutnost event. zákazu styku nezl. s otcem je nutno posoudit z právního hlediska.

Druhá kazuistika

Kazuistika dokládá, jak obtížné je na základě líčení života rodiny znesvářenými stranami zjistit, jaký kdo má podíl na současné situaci. Děti jsou konfliktní situací neurotizované. Zda se děti budou s otcem stýkat, je nejisté.

Manželství navrhovatelky Miloslavy X a odpůrce Ondřeje X bylo dne 21. 5. 1981 rozvedeno. Nezletilé děti byly svěřeny do výchovy matce.

Dne 1. 12. 1981 požádal otec o úpravu svého styku s nezl. Děťmi. Uvedl, že přestože účastníci dosud bydlí ve společné domácnosti, matka dětí vytváří situaci, aby se otec s dětmi stýkal co nejméně nebo vůbec. Od data rozvodového řízení matka přetahovala

obě děti do domku v X, kde žije její matka, takže otec děti prakticky celé prázdniny neviděl. Před prázdninami a po nich obě děti jezdily na matčin příkaz za ní do práce a vracely se kolem 20 hod. Otec se s dětmi prakticky nevidí. Obě děti dle vyjádření školy dosti polevily v kázni, takže potřebují opět zavést běžný režim.

MUDr. A. X z dětské a dorostové ambulance psychiatrického odd. OÚNZ X dne 11. 1. 1982 potvrzuje, že vyšetřila obě děti na žádost matky. U děvčete se jedná o lehčí neurotický syndrom, u chlapce o neurotické obtíže těžkého stupně. Obě děti projevují záporný vztah k otci, u děvčete je tento postoj naprosto jednoznačný. Obě děti jsou nadprůměrně inteligentní. Doporučuje brát zřetel na přání děvčete. U chlapce je situace složitější a bylo by třeba žádat znalecký posudek z oboru dětské psychiatrie a psychologie.

Při jednání OS dne 11. 1. 1982 otec uvedl, že se chce podílet na výchově dětí. Neví, co je příčinou vztahu dětí k němu, myslí si, že jsou proti němu naváděny. Pokud účastníci bydleli společně, děti s otcem normálně komunikovaly jen do doby, než se objevila matka, toto pozoroval u dětí i později. Po odstěhování na počátku prosince 1981 s dcerou nebyl ani jednou, se synem 3x, ten se s otcem normálně bavil, jen se stále ohlížel.

Matka uvedla, že se výpověď otce nezakládá na pravdě. Pokud se otec s dětmi učil, vždy s kraválem, jinak se na výchově nepodílel. Děti byly svědky všech hádek a scén mezi rodiči, takže to na nich zanechalo následky. Matka děti proti otci nenavádí, děti k němu samy nechtějí, protože se ho bojí, otec je značně prchlivý.

Matka se odvolala proti zaplacení zálohy na vypracování znaleckého posudku. Za prvé uvedla, že již nemá peníze na mimořádné výdaje, protože otec rodinu řádně nezaplatí. Kromě toho jsou děti v ambulantním léčení na OÚNZ X. Děti se s otcem stýkat nechtějí, bojí se ho. Již v průběhu manželství byly vystavovány prchlivému jednání otce (fyzické násilí, hrubé jednání a nadávky.) Nezl. Andrea byla přítomna při fyzickém napadení matky otcem v lednu 1981 ve 23 hod., kdy dcera přiběhla do ložnice a chtěl matku bránit. Otec ji chytil rukou za krk a odvedl do dětského pokoje. Byla pak vyděšená a nemohla spát, prosila matku, aby od tatínka utekly. Večer 17. 6. 1981 byla matka otcem napadena, utrpěla úraz s pracovní neschopností. Ani děti neušly násilí. V červenci 1981 děti bránily babičku, kterou otec fyzicky napadl. 20. 9. 1981 byla matka rovněž za přítomnosti dětí otcem zraněna. Děti ji opět bránily. Otec děti

i s matkou nepustil do bytu a musely pak přespat jinde. Byla u toho policie. Děti se proto otce bojí a odmítají styk s ním.

Vyšetření otce:

Otec je báňský inženýr, nar. 1931, pracuje jako vedoucí projektant.

Rodiče spolu nebydlí od 4. 1. 1981. Otec chodí za dětmi ke škole, před 3 týdny za ním přišly obě na návštěvu k němu do bytu, chtěly si s ním popovídat. Neví, zda to bylo s vědomím matky. Petr chtěl peníze na kolo, protože mu ho slíbil. Povídaly si s ním o škole, chovaly se přirozeně.

Otec zažádal o široký rozsah styků s dětmi, protože chce, aby mezi nimi zůstal dobrý vztah. Sama Andrea se ho ptala, zda se rozvedl jen s matkou nebo i s ní. Matka ve snaze ovlivnit děti proti otci na otce před dětmi křičí, že je okrádá a že byl špatný táta.

Matka je technická úřednice, je emočně labilní, v rozčilení se špatně ovládá, je výbušná. Když jí dcera řekla při trestání, že ji nemá ráda, poslala s ní otce na psychiatrii. Připadal si tam trapně, protože mu tam bylo řečeno, že je dcera normální.

Matka vyrůstala u rodičů v X s bratrem o 3 roky starším, měla k němu a má dosud konfliktní vztah.

Šlo o jeho druhé manželství, oženil se s ní ve 40 letech po krátké známosti. Bydleli v jednom domě a důvodem ke sňatku bylo její těhotenství. Nedbal varování známých, že má konfliktní povahu. Po odstěhování na Slovensko vyvolávala konflikty s jeho otcem, který se o ní nikdy špatně nevyjadřoval. Pak se odstěhovala ke své matce, říkala, že nenechá své děti chodit do slovenské školy. Kvůli dětem nechal starého otce na Slovensku a přestěhoval se za nimi. Otec pak za půl roku zemřel. Chtěl setrvat v manželství kvůli dětem, ale manželka si našla známost s mužem, který žije již ve 4. manželství. Chodil za ní do bytu a kouřil tam, chodil tam v jeho nepřítomnosti.

Andrea teď skončila 6. třídu, učí se dobře, trémou netrpí, ale po odstěhování otce se zhoršila v učení, měla 2 trojky. Má zájem o technické předměty, jazyky jí jdou hůře. K otci měla vždy dobrý vztah. Otci se jeví jako psychicky zdravá, na psychiatrii byla vyšetřována, protože se hádala s matkou a tvrdila, že ji nemá ráda, matka ji ve vzteku trestala, křičela, že ji utluče. Otec trestal děti také, ale jenom symbolicky.

Petr se jeví otci jako zdravý, je mírný, bázlivější, citlivý. Je rád mezi dětmi, ale matka ho mezi děti moc nepouští. Je méně nadaný než sestra, ale je pečlivější, ukázněnější a zodpovědnější. Je spíše uzavřený, svěří se jen tomu, ke komu má důvěru. Skončil 5. třídu s 1 trojkou, polevil v učení, učitelka říkala, že mu chybí otec.

Z vyšetření matky:

Matka se na vyšetření dostavila až na třetí pozvání, vždy se omluvila nemocí, poslední vyšetření zajistil soud.

Matka uvádí, že rodina nežije s otcem od 5. 12. 1981, už od června se matka snažila děti od otce izolovat, protože 17. 6. 1981 došlo mezi rodiči v přítomnosti dětí ke konfliktu, kdy otec matku uhodil. Matka s dětmi odjela ke své matce a denně dojížděly do X. V X u babičky zůstaly děti i přes prázdniny.

Matka nesouhlasí s úpravou styku dětí s otcem, protože se děti otce bojí. Odmalička viděly jeho hrubé chování vůči matce. Matka prohlašuje, že bude dělat všechno, aby Petra od otce izolovala, protože byl z jeho chování počátkem školní docházky neurotický. Matka se dětí ptala, zda by chtěly s otcem chodit, a děti to jednoznačně odmítají, matka je nutit nebude, protože otec není psychicky v pořádku, neumí se ovládat.

Otec v soukromí byl dráždivý, hrubý, vyvolával hádky. Byl pečlivý, ale na osobní hygienu nedbal. Nekouří, kouřil před plicní operací v roce 1964. Otec občas pil v nadměrném množství, pod vlivem opilosti je „vymlátit hokejkou z bytu“. Při zákroku VB neotevřel dveře a matka musela s dětmi odejít ke známým.

Matka je citlivá, ale dovede se ovládat. Je temperamentní, společenská, energická, problémy se snaží hned řešit, je spíše pečlivá, při výchově dětí kamarádká. Vyrůstala u rodičů s bratrem. Dětství neměla šťastné pro dlouhodobé onemocnění své matky a nemocí kolena, pro níž byla od 9 do 12 let často v nemocnici.

Poprvé se vdala ze soucitu, aby se měla o koho starat, ale z manžela se stal alkoholik, dva měsíce po rozvodu se mu narodilo nemanželské dítě. Manželství trvalo 3 a 1/2 roku, bylo bezdětné.

Podruhé se vdala po krátké známosti ve 29 letech. Znala ho už před jeho prvním sňatkem, 4 roky se o něho starala, když bydleli na internátě, pak jí řekl, že se žení, po 4 měsících se rozvedl. Po operaci plic se vrátil do Příbrami a dělal ze sebe chudinku, bydleli ve stejném domě. Využíval toho, že měla telefon a televizi. Nechtěla s ním

obnovovat známost, ale nakonec si ho vzala, když viděla, že ji potřebuje. Teprve později se dozvěděla, že je těhotná. Chtěl po ní, aby šla na interrupci, ale když mu řekla, že se o dítě bude starat sama, tak na ni tlačil, aby se vzali co nejdříve. Manželství se obávala, protože ho už znala, už za rok byla nespokojená. Vymyslel si, že dostal stranický úkol odejít na Slovensko, rok tam byl sám, ani domů nejezdil, po roce se za ním odstěhovala, byla podruhé těhotná. Na Slovensku vydržela 5 let, vrátila se do Čech kvůli Andree, když měla jít do školy. Petrovi se tam nelíbilo. S manželem se dohodli, že spolu nebudou, nechtěla s ním zůstat. Byla nešťastná, za celé manželství s ní měl jen 3x intimní styk, byl na ni zlý, hrubý, nechtěl, aby pracovala.

O rozvod požádala až v dubnu 1981, protože ji urazila pomlouval, že s ní spí jiný muž. Stále ji podezíral, v každém viděl člověka, který s ní spí. Docházelo ke scénám, při nichž do ní strkal, zamykal před ní nábytek, nemohla to už vydržet.

Při setkání se s ním nemůže o ničem domluvit, jenom jí nadává. Raději se mu už vyhýbá.

Po jejím odchodu zůstal sám v třípokojovém bytě, ona žije s dětmi v podnikovém bytě a má 50letého rozvedeného přítele, který s nimi nebydlí. Děti ho mají rády.

Andrea v předškolním věku měla často teploty a zduřené uzliny, má poškozené zuby od tetracyklinu. Nesměla do kolektivu. Od roku 1979 chodila do dětské psychiatrické ambulance k Dr. X, že byla přecitlivělá, chvílemi plačtivá, chvílemi zlostná. Užívala quajacuran a B vitamin. Otce se bála a prosila matku, aby od něj utekla. Je velice kolektivní, kamarádká, obětavá, na svůj věk velmi vyspělá, nedětská, uvažuje dospěle. Je citlivá, ale nedává to najevo, o svých problémech se nebaví, je spíše uzavřená, odmalička si kouše nehty. Chodí do 7. třídy, učí se dobře. Matce se jeví jako psychicky zdravá, nic neužívá. O soudních sporech rodičů ví všechno.

Petr je málomluvný, ale je zásadový. Mezi dětmi je kamarádský, je velice citlivý, uzavřený, neřekne matce hned, že potkal otce, ale ona to na něm pozná, protože je pak celý roztřesený. V období, kdy má nějaké problémy, spí neklidně. V posledních 3 letech si kouše nehty. Chodí do 5. třídy, loni měl trojku z českého jazyka pro nepozornost. Matce se jeví jako psychicky zdravý, nyní nic neužívá. Ve druhé třídě užíval diazepam, který mu napsala Dr. X, protože špatně spal, ve škole se nesoustředil, choval se agresivně ke stavebnici, na niž byl chorobně upjatý, reagoval přecitlivěle.

Matka se bránila znaleckému vyšetření dětí, chtěla, aby byly vyslechnuty na OPD. Děti se otce vždy bály, protože je tělesně trestal, Andreu v rozčilení i škrtil, že nechtěla polknout lék.

Dle školního dotazníku:

Andrea byla ve škole vyšetřována příslušníkem VB – šlo o svědectví hádek mezi rodiči. Toto jednání rodičů nepřispívá ke klidu dítěte.

Petr je při vyučování málo aktivní, výuku sleduje s větší či menší soustředěností, ale vždy málo spolupracuje.

Z psychiatrického vyšetření nezl. Andrey:

Při vyšetření je klidná, chová se společensky, zlozvykově odhazuje vlasy z čela.

Cítí se zdravá, „... akorát dřív chodila k paní doktorce na nervové oddělení.“(Proč?) „...hlavně kvůli tátovi, že jsme byli rozrušený, že se furt doma s mámou hádali...“(Proč se hádali?) „... třeba maminka chtěla prát a on jí to zakazoval, až padla do vany... a křičel přitom a tak to bylo pořád...“(Co říká maminka, chce, abyste chodily s tatínkem?) „...tý se to nelíbí, ale chce, abychom se rozhodli sami... ona říká, že můžeme, ale byla by určitě nervózní..“(Proč?) „Protože ví, jak je...“

Když je jí vysvětleno, že otec má právo se s dětmi stýkat, a je tázána, jak by si s ním styk představovala: „... maximálně na hodinu, dýl ne, ale radši bych s ním nechodila.“

Z psychiatrického vyšetření nezl. Petra:

Chová se společensky, zpočátku jsou přítomny známky zvýšeného duševního napětí.

(Maminka chce, abyste s tatínkem chodily?) „... ona neříkala, že by chtěla... ona říká, ať se rozhodnou sami, jak chceme...“(Byla by ráda, kdybyste chtěli?) „... to by nebyla... ona by měla o nás strach...“ Maminka nemá tatínka ráda, protože jí nadával a strkal do ní a dělal jí naschvály... třeba jí rozházel věci ve skříni a zašpinil je...“(Jak to víš?) „... my jsme na to s mámou přišli.“

Závěr posudku:

Vztah obou dětí k matce se jeví jako kladný, vztah k otci se jeví jako narušený. Podle rozhovoru by byl jejich vztah k otci negativní, ale v projekčních testech se jeví jako

kladný. Jejich slovní výpovědi v tomto směru nepovažují znalci za věrohodné, neboť byly matkou informovány o účelu vyšetření a přejímají její názory a postoje.

Znalci nezjistili z vyšetření dětí, že by je matka přímo proti otci naváděla ve smyslu, aby s ním nechodily. Matka je však nejen ke styku s otcem nepřipravuje, ale dává najevo, že si tento styk nepřeje. Tento postup matky přivádí děti do vnitřních rozporů a je příčinou jejich další neurotizace.

Dřívější neshody mezi rodiči měly nesporně negativní vliv na citový život dětí a projevíly se zhoršením jejich zdravotního stavu. Mohly narušit jejich citové vazby k oběma rodičům, k oslabení jejich citových vztahů k otci však došlo hlavně v důsledku jejich větší citové závislosti na matce.

Znalci jsou toho názoru, že styk nezl. dětí s otcem by nemusel negativně působit na psychiku dětí, pokud by byl v přiměřeném rozsahu, pokud by matka změnila svůj výchovný postoj k této otázce a dala dětem jednoznačně najevo, že si přeje, aby s otcem chodily, a k tomuto styku je vhodně psychicky připravila a kdyby děti nebyly v této závislosti svědky scén mezi rodiči.

Vzhledem k delšímu odstupu a částečnému narušení citových vztahů dětí by neměl být v současné době styk dětí s otcem příliš rozsáhlý, zatím ne přes noc, nejprve by měl být styk polodenní, aby bylo dětem umožněno obnovit citový kontakt s otcem.

Třetí kazuistika

Je příkladem velmi vzácné situace, kdy soud potrestal matku za nedodržování soudního rozhodnutí o styku otce s dětmi a kdy tento trest vedl k nápravě.

V trestní věci proti Květoslavě X obviněné z trestného činu maření soudního rozhodnutí se znalci pokládají následující otázky:

Zda obě děti, tj. Vratislav, nar. 16. 3. 1973, a Petr, nar. 16. 9. 1970, odmítaly v době od prosince 1981 do května 1982 styk s otcem.

1. v případě, že ano, jaké motivy je k takovému jednání vedly – jejich vlastní, či zda jejich motivy s ohledem na jejich vysvětlení byly ve skutečnosti motivy jejich matky, obžalované, které od ní převzaly s ohledem na citovou náklonnost k ní.

2. proč nyní v poslední době se obě děti s otcem stýkají bez vážných problémů, jak to děti vysvětlují a jaké stanovisko k tomu zaujali znalci s přihlédnutím k trestní věci obžalované, zda vysvětlení dětí svědčí o tom, že poté, co matka ke stykům otce zaujala případně jiné stanovisko, než měla v žalované době, děti chodí k otci dobrovolně a rády, nebo nikoliv, matka má stanovisko stále stejné a svůj postoj ke stykům změnily samy děti.

3. zda v předmětné době bylo s ohledem na vysvětlení dětí možné, aby matka svým postojem, přesvědčováním a vysvětlováním připravila děti ke styku, aby ke styku s otcem zaujaly kladný postoj a s otcem se stýkaly i v žalované době.

Rozsudkem OS v X, č.j. X ze dne 15. 5. 1979 potvrzeným rozsudkem KS v Praze č.j. X ze dne 30. 8. 1979 bylo manželství rodičů rozvedeno na návrh otce, byla mu stanovena vyživovací povinnost k oběma dětem a byl oprávněn stýkat se s nezletilými dětmi.

Usnesením X ze dne 16. 9. 1981 uložil OS v X matce nezletilých dětí pokutu 300 Kč za nerespektování výše uvedeného rozsudku. Povinností matky je, aby děti vychovávala ve směru kladného vztahu k otci. Usnesením Nc X ze dne 26. 1. 1982 byla matce uložena další pokuta 600 Kč.

SNB, oddělení vyšetřování VB v X navrhuje 10. 6. 1982 okresnímu prokurátorovi, aby na matku nezletilých vypracoval obžalobu (ČVS: X), neboť od 5. 4. 1981 do května 1982 nepředávala své děti jejich otci ve smyslu platného soudního rozhodnutí a za nerespektování rozhodnutí soudu jí byla již dvakrát uložena pokuta, čímž spáchala trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí.

Při výslechu před pedagogem uvedl nezl. Vratislav, že kdyby u styku nebyla přítomna matka, že by s tátou šel, a kdyby s tím matka souhlasila, tak by s tátou chodil pravidelně. S nezl. Petrem provedl pohovor psycholog V. X se závěrem, že jeho odmítání styku s otcem má motivy, jež z převážné většiny jsou motivy jeho matky a chlapec je převzal. Matka členům občanského výboru před dětmi vyprávěla o neshodách s bývalým manželem. U matky byl proveden znalecký posudek z oboru psychiatrie se závěrem, že u ní jde o duševní poruchu vzniklou v důsledku dlouhodobého průběhu epileptického onemocnění, schopnosti rozpoznávací a ovládací byly u ní sníženy jen nepodstatným způsobem.

Na základě tohoto návrhu vyšetřovatele podal dne 29. 6. 1982 okresní prokurátor v X na matku nezletilých žalobu.

Při hlavním líčení 24. 8. 1982 navrhuje obhájce obžalované, aby ohledně obou nezletilých chlapců byl proveden znalecký posudek z oboru dětské psychiatrie a psychologie.

Z pohovoru s otcem:

Otec se od 16. 5. t. r. s dětmi opět pravidelně stýká dvakrát měsíčně v neděli, kromě toho se s matkou domluvili, že každou středu odpoledne se k němu chodí Petr učit. Styk probíhá bez problémů. Předtím se přes rok styk otce s dětmi neuskutečňoval po incidentu, který vyvolal v dubnu 1981 partner matky při návratu dětí od otce. Matka začala otci děti dávat, teprve když bylo proti ní zahájeno trestní stíhání.

Matka Květoslava X roz. XX, nar. 1937, od 17 let je v invalidním důchodu pro epileptické onemocnění. Dříve pracovala jako pomocná síla v mlékárně. V průběhu manželství trpěla velkými epileptickými záchvaty různé frekvence, proto se bál mít děti, ale nakonec si je vynutila.

Je neústupná, panovačná, chce, aby ji všichni poslouchali, neuzná, že i někdo jiný může mít pravdu. Je spíše nespolečenská, pokud s ní šel do společnosti, nevhodně a netaktně ho „shazovala“. Je dráždivá, náladová, provokovala konflikty. O děti se stará dobře.

Vyrůstala u rodičů s bratrem o 4 mladším, dětství měla těžké, museli hodně pracovat.

Její babička měla snad záchvatové onemocnění.

Oženil se s ní v 21 letech po 5leté známosti, hned po návratu z vojny. Věděl o její nemoci, ale měl jí rád a bylo mu jí líto. Manželství trvalo 17 let. Už za 5 let poznal, že udělal chybu, protože si nerozuměli. Stále ho provokovala, když ji nakonec uhodil, stěžovala si na SNB, že jí ublížil, ač se poranila při záchvatu. Byl tak hloupý, že se přesto nechal umluvit a měli děti. Během celého manželství nepracovala, ale stále byla nespokojená, chtěla mít svůj barák. Musel mít 2 zaměstnání, aby víc vydělal, rodiče jim pomohli. Když mu při stěhování vypadl šuplík, rvala ho ze vzteku za vlasy. Zažádal o rozvod (asi v roce 1972), ale při smírčím řízení se nechal umluvit. Podruhé zažádal o rozvod, když nemohl po nemoci vykonávat dvoje zaměstnání a ona ho dala k soudu, že přispívá málo na rodinu. U soudu ho pomluvila tak, že k ní již ztratil citové

pouto a na rozvodu trval. Už v průběhu rozvodového řízení musel od rodiny odejít, protože docházelo ke rvačkám. Odešel k rodičům, nyní bydlí sám v X ve dvougarsoniéře. Nemá trvalou známost, nemůže uzavřít další manželství, protože měsíčně platí 1200,- Kč výživného na manželku a na děti.

Matka žije s 62letým vdovcem, který jí pomáhá. Otec neví, jaký mají děti k němu vztah, protože o něm nehovoří.

Z pohovoru s matkou:

V rozhovoru je nevypravná. Tvrdí, že se děti s otcem nestýkaly, protože otec pro ně nechodil, i když byly připravené. Je přesvědčena, že pokuty dostala neprávem, popírá, že by děti s otcem nechtěly chodit, ale otec si pro ně nechodil. Na námitky znalců, že i Krajský soud pokuty potvrdil, to matka vysvětluje, že dr. X“ „byla zadobře s otcem dětmi“ .

Otec Vratislav X, nar. 1941, technolog v X, léčí se s astmatem. Je nervově labilní, prudký, v rozčilení hrubý. Je rád mezi lidmi, hlavně mezi ženami. Je pracovitý, ale sám pro sebe, na druhém mu nezáleží. Před rodinou dával přednost kamarádům.

Nekouří, pil hodně všechny druhy alkoholických nápojů, kvůli pití nesměl pracovat na střeších a měl nepříjemnost s bezpečností, že pil před jízdou.

Matka Květoslava X roz. XX, nar. 1937, od 13 let trpí epilepsií, asi 20 let je v invalidním důchodu kvůli ní a pro kloubní potíže. Je vyučená prodavačka, pracovala jako dělnice, nyní chodí o berlích. V současnosti má jen malé noční záchvaty, tak 1x za 3 měsíce, užívá pravidelně antiepileptika.

Je společenská, klidná, citlivější, vše ji hodně mrzí. Má ráda pořádek, nekouří, nepije alkohol, černou kávu málokdy.

Vdala se v 26 letech po 6leté známosti. Po vojně se s ním chtěla rozejít, protože viděla, že se k sobě nehodí, ale vyhrožoval jí, že se zabije. V manželství byla spokojená, dokud neměli auto. Pak se vracel pozdě z práce, vymlouval se na vedlejší zaměstnání, ale měl mimomanželské známosti a začal pít.

Petr je z jejího druhého neplánovaného těhotenství. Povahu má po tátovi, je vztekavý, ve zlosti nadává a bije ji po ruce. Je nervózní, nemá kamarády, až v poslední době si začíná s dětmi rozumět. Je povídavý, rád pomáhá, ve škole je líný a pomalý, jí až moc, zlozvykově kroutí rukama. Letos chodí do 6. třídy, loni měl na vysvědčení asi 5 čtyřek.

Jeví se jí jako nervově labilní, je vzteklý. S otcem teď chodí celkem rád, ale když ho viděl s nějakou paní, tak za ním už nechtěl jet.

Dle školního dotazníku se ve škole chová vzorně, je tichý, samotářský, neprůbojný, nervově labilní. Špatně se adaptuje na nové prostředí, před spolužáky trpí trémou, má malou sebedůvěru, má velmi pomalé pracovní tempo. Domácí úkoly vypracovává svědomitě, pomůcky má ve vzorném pořádku. Soustavné neúspěchy ve školní práci ho dost deprimují.

Vratislav je z 3 plánovaného těhotenství, je zdravý, je klidnější, kolektivnější a rozvážnější než jeho starší bratr, dá si říci. Špatně jí, učí se dobře, jen mu nejde čtení. Zlozvyky nemá. S otcem chodí rád, libuje si, že je teď otec hodný, dřív si stěžovali, že museli u otce po obědě ležet a že chodili do kina.

Otec má raději Vráťu.

Dle školního dotazníku je klidný a mírný, přátelí se méně, nesvěřuje se. Dobře se chová, rád navštěvuje pionýrské schůzky, déle trvá, než se spřátelí. V době rozvodu rodičů došlo ke značnému porušení psychické rovnováhy.

Z řízení pohovoru s nezl. Petrem:

Říká, že je rád, když pro ně otec přijde, že se někam jdou podívat. Dříve s otcem nechtěli chodit, spontánně dodává: „... ale máma nás nutila...“(Proč jste nechtěli?) „... my jsme u něj museli spát a nebyli jsme tam zvyklí, a pak nám učitelky dávaly poznámky, že jsme zívali... a každé tejdén nám vyčítal dvě stovky, že ho stojíme...“ (Komu to říkal?) „...mámě...“ (Jak to víš?) „...máma to říkala...“ (Proč teď zase s tátou chodíte?) „...protože táta mámě vyhrožoval, že když s ním nebudeme chodit, že bude máma platit...“

Z vyšetření nezl. Vratislava:

Je usměvavý, čilý, spontánnější než jeho starší bratr. Generálie uvádí správně. (Jak to bylo dříve?) „...dřív jsme taky jezdili... pořád...“ Na přímou otázku neochotně přiznává, že asi rok s otcem nejezdili. (Proč ne?) „...protože nás vyslychal v garáži o mámě a vyčítal mamince, že ho stojíme dvě stovky... já si to už moc nepamatuju, je to asi rok... my jsme s ním jezdit nechtěli...“ (Proč?) „... no jak jsem říkal, ale teď už je táta hodnej, už mámě nenadává, nedává nás spát a pomáhá nám s úkoly.“ Maminka je nutit nemusí,

aby s tátou šli. Spontánně: „... ale dřív nás nutila.“ Neví, zda má otec maminku rád. „... on o tom nemluví, ale asi ne, když se rozvedli. maminka s nimi také o otci nemluví.“

Závěr posudku:

Nezl. Petr je dítě na svůj věk somaticky velmi dobře vyspělé se sklonem k obezitě. Jeho rozumový vývoj se jeví aktuálně lehce opožděn, jeho rozumové výkony jsou v pásmu podprůměru. Kromě toho u něho ještě přetrvává specifická porucha charakteru dyslexie. Obě tyto poruchy jsou nejspíše projevem drobného mozkového poškození charakteru lehké mozkové dysfunkce.

Nezl. Vratislav je dítě somaticky i psychicky přiměřeně vyspělé. Jeho menší schopnost soustředění a čtecí potíže spolu se somatickým nálezem a anamnestickými údaji svědčí rovněž o lehké mozkové dysfunkci. Školní požadavky však zatím zvládá lépe než jeho starší bratr vzhledem k lepšímu intelektu.

Na soudem položené otázky odpovídají znalci takto:

Z vyšetření dětí je zřejmé, že v době od prosince 1981 do května 1982 odmítaly styk s otcem.

K odmítání styku dětí s otcem nedocházelo z vlastní iniciativy dětí, jejich vysvětlení, proč se s otcem nestýkaly, vyznívá nevěrohodně a nedětsky. Znalci nezjistili, že by děti byly matkou proti otci přímo naváděny, ale přebíraly její postoje k otázce styku s otcem, které nepřímo vycítily.

Pro tvrzení znalců svědčí i skutečnost, že v poslední době se obě děti s otcem stýkají bez vážných problémů, dokonce došlo k rozšíření jejich styků poté, co matka změnila své postoje k této otázce. Toto tvrzení znalců vyplývá z vyšetření dětí, z něhož je opět zřejmé, že nejsou schopny dostatečně vysvětlit změnu svých postojů. Nejde tedy o primárně změněné postoje dětí, ale opět o přebírání postoje matky.

Znalci jsou přesvědčeni, že v předmětné době bylo možné, aby matka svým postojem k jejich styku s otcem změnila jejich nechuť ke styku s ním. Vyplývá to mimo jiné i z toho, že obě děti mají k otci kladný vztah, nezl. Vratislav má dokonce k oběma rodičům stejně blízko. Kdyby matka změnila své postoje již dříve, mohl se styk uskutečňovat průběžně dle soudního rozhodnutí.

Znalci jsou toho názoru, že ke změně postojů matky k otázce styku otce s dětmi

došlo hlavně z její obavy ze soudního postihu. Dosud se nestaví zcela kriticky ke svým dřívějším postojům a nepovažuje je za nesprávné. Přiměřené potrestání matky může zabránit recidivě jejích nesprávných postojů k této otázce, jejichž prosazování by vedlo o odcizení dětí otci.

Čtvrtá kazuistika

Kazuistika ilustruje nevhodnost soužití rozvedených rodičů v jednom bytě. Otec manipuluje syna proti matce, ohrožuje jeho psychický vývoj.

Manželství navrhovatelky Jany X a odpůrce ing. Vladimíra X bylo dne 24. 5. 1978 rozvedeno. Nezl. Vladimír, nar. 10. 6. 1967, byl svěřen do výchovy matky a otec byl zavázán přispívat na jeho výživu částkou 700 Kčs měsíčně.

Proti té části rozsudku, kterou byl nezletilý svěřen do výchovy matky a otci byla uložena vyživovací povinnost, se otec odvolal.

Dne 15. 10. 1978 podala matka nezletilého stížnost na rozvedeného manžela OPD ONV v Praze X. Uvedla, že bývalý manžel s nimi nadále bydlí v jednom bytě a dělá vše, aby matčinu výchovu mařil. Na začátku října otec informoval syna o tom, že požádal o změnu rozsudku a že od nynějška budou žít spolu, bez mámy, a požádal jej o podporu. Když matka žádala, aby jí dal syna, řekl, že syn půjde s tím z rodičů, s nímž se mu bude chtít. Nyní otec matce tedy dovoluje pouze to, aby prala, uklízela, nakupovala a vařila, ostatní rodičovské povinnosti se snaží vykonávat sám.

Matka podala dne 19. 10. 1978 stížnost na ONV v Praze X, odbor vnitřních věcí, s tím, že býv. manžel ji mimo jiné hrubě napadá slovně, vyhrožuje jí a i jinak ji snižuje v očích syna a používá i fyzického násilí.

Dne 18. 11. 1978 matka podala další stížnost OPD ONV v Praze X. Uvedla, že otec nadále matce znemožňuje trávit se synem víkendy, které dle dohody má trávit s matkou. Neustále na syna stupňuje psychický tlak, stále silněji ho proti matce popuzuje, takže když se 12. 11. otec s matkou tahal o synovo prádlo, syn přispěchal otci na pomoc a ošklivě matku pokousal na ruce.

V prac. hodnocení otce nezletilého, které vypracoval ředitel oblast. výpočetního centra VŠ, se uvádí, že ing. X byl v lednu 1978 pověřen vedením vědeckovýzkumného

odboru, je členem KSČ. Je velmi schopný pracovník, vzorně plní prac. povinnosti, všechny situace řeší zásadově. Na vlastní žádost má změněnou prac. dobu, aby se mohl starat o syna.

Dne 10. I. 1979 podalo OPD ONV v Praze X zprávu o poměrech nezletilého. Uvedlo, že nezletilý je žákem 5. třídy ZDŠ Praha X, dobře se učí, z chování má stále 1. Hned na počátku byly mezi rodiči rozpory, matka si nepřála, aby syn dojížděl tak daleko, a při řešení sporu byl otec jednou ve škole, jinak se školou spolupracuje matka, která se chlapci velmi věnuje a dle školy ho dobře vede. Naproti tomu otec přetahuje chlapce na svou stranu nepřekným způsobem. Chlapec dává přednost otci před matkou, je velice citlivý a domácí rozpory se na něm projevují, někdy je ve škole duchem nepřítomný, jindy je vznětlivý a výbušný.

Dne 6. II. 1978 projednala věc komise pro péči o dítě a došla k závěru, že dítě žije ve velmi neurovnaných poměrech, jeho výchova je narušena, otec matce znemožňuje syna vychovat, a proto nařídila nad jeho výchovou dohled. Otec si podal odvolání, o němž dosud nebylo rozhodnuto.

Dne 5. I. 1979 bylo z rozhodnutí obv. prokurátorky pro Prahu X zahájeno trestní stíhání ing. V. X pro trestný čin ohrožování mravní výchovy mládeže. Syn kategoricky odmítl jít do kanceláře obvodní prokurátorky k výslechu. Chtěl utéci z budovy, a když se mu v tom matka snažila zabránit, začal ji kopat, škrábat a kousat a bít pěstmi do břicha a do obličeje. Nakonec utekl i s její kabelkou. Matka zjistila, že odešel za otcem. Otec ho totiž už předtím zpracovával. Prohlásil, že se těší na to, až jí Vláda rozbije hubu.

Tak jako syn matku napadl na prokuratuře, tak ji napadl vícekrát, nejčastěji v otcově přítomnosti. Otec to většinou nevšímavě pozoroval a dříve si scény natáčel na magnetofon.

V předchozím protokolu ze dne 15. II. 1978 matka nezl. uvedla, že již v průběhu manželství se býv. manžel k ní choval nevhodně, a to i v přítomnosti syna, vulgárně jí nadával, např. bestie, dále vykřikoval, že jí dá zavřít do blázince, a synovi říkal, aby si jí nevšímal. Po rozvodu ji 3x napadl před synem. Syn vždy otci pomáhal.

Nedávno měl syn záchvaty lítosti, že se k matce chová ošklivě, prosil o odpuštění, jeden den, když matce nebylo dobře, o ni pečoval.

V protokolu ze dne 5. I. 1979 uvádí svědkyně Zdeňka X, že byla svědkem scény na prokuratuře. Chlapec chtěl jít pryč, sedl si na lavici a bral paní, co s ním přišla, kabelku

a chtěl z ní nějaký lístek k lékaři. Když ho nenašel, doslova jí rval kapsy, odmítl jít do kanceláře prokurátorky, začal se tahat s matkou, dal jí pěstí pod bradu a do břicha, byl hrozně vzteklý a jeho rány byly silné. Dokonce ji pokousal. Matka ho jen napomínala, svědkyně v životě nic takového neviděla.

Vlastní vyšetření:

Z pohovoru s otcem

Rodiče bydlí dosud ve společném bytě 3+1, otec obývá jeden pokoj, matka druhý a dítě třetí. Otec si pokoj zamyká poté, co se mu ztratily různé věci. K hádkám mezi rodiči docházelo odedávna, protože jejich manželství bylo už řadu let rozvráceno. Otec už ve dvou letech věku syna žil se synem sám v Praze, matka pracovala v Příbrami a domů dojížděla jen na víkendy. Matka k synovi neměla nikdy velký vztah, otec musel dítě, když bylo malé, sám koupat.

Matka není psychicky zdravá, dlouhodobě se psychiatricky ambulantně léčila a byla 2x hospitalizovaná v PLX. Bylo to v předškolním věku dítěte, v té době se o syna staral otec. Pro psychické potíže byla i v lázních, v rozčilení se plně neovládá. Otec považoval manželství již jen za instituci pro výchovu dítěte, manželka se mu tvrdě mstila za to, že se s ní intimně nestýkal.

Otec si sám nevzpomíná, že by jí někdy řekl nějaké křivé slovo, nikdy se s ní nehádal v přítomnosti syna, spíše matku omlouval. Nikdy matku neuhodil, kromě jedné výjimky, kdy jí dal 2 políčky, když byla v bezvědomí, aby přišla k sobě. Jinak ji jen držel, aby neútočila.

Hereditární psychiatrickou zátěž neuvádí.

Matka je středoškolská profesorka. Od mládí se léčila na psychiatrii a měla potíže se štítnou žlázou. Stále užívala nějaké prášky, chodila na skupinovou terapii, trpěla depresemi. Po příchodu ze zaměstnání byla utlumená, kvůli hlouposti se rozčílí a pak neví, co dělá.

Oženil se ve 23 letech po asi 1 a 1/2roční známosti. Už před sňatkem si moc nerozuměli a dost se hádali. Vzal si ji spíše ze soucitu, ženit se nechtěl, protože ještě studoval, ale bál se důsledků, kdyby sňatek odmítl. Žili spolu 13 let, v manželství nebyl nikdy spokojen. Měla stále dojem, že je jí ubližováno, podezírala ho z mimomanželského vztahu.

Šlo o druhé neplánované těhotenství, byl v té době na vojně. První těhotenství bylo před 3 lety uměle přerušeno. Syn v několika měsících prodělal asijskou chřipku, pro těžký stav byl 1 měsíc v nemocnici v X. Dále byl v předškolním věku hospitalizován pro spálu. Od útlého věku měl ekzém a časté bronchitidy, nebyl proto ani očkovan proti varirole. Dále byl operován pro kýlu, měl zánět mozkových plen. Od školního věku se jeho zdravotní stav zlepšil.

Z pohovoru s matkou:

Rozvod byl na návrh matky po bedlivém rozvážení, už o něm 6 let uvažovala. Manželství bylo pro ni utrpením. Už v roce 1973 byli před rozvodem pro mimomanželský vztah manžela ke spolupracovnici.

V létě 1976 odjel otec na dovolenou bez rodiny a od té doby se začal hodně zdržovat mimo domov, vracel se domů často v noci nebo vůbec ne. Dost se tím trápila, syn po otci stále toužil, oba na něm byli závislí. V zimě je také nechal na chalupě samotné, slíbil, že přijede, a místo toho jel s partou vysokoškoláků na hory. Na jeho úniky doplácel hlavně syn, který na něho stále čekal.

Otec je ing. jaderné fyziky, věnuje se výpočetní technice, je zdravý, měl jen potíže s páteří. Je spíše nespolečenský, nemá přátele, je nesdílný, prudký, výbušný, umíněný, bezohledný, sobecký. K manželce se choval despoticky. V zaměstnání je dost precizní, doma je dost nepořádný, na sebe málo dbá. Nedokáže se citově angažovat, o ženách se vyjadřuje ošklivým způsobem.

V druhé polovině září se začal otec synovi nadměrně věnovat, vodil ho na nejrůznější podniky i na úkor školní přípravy, aniž by se o tom s matkou domlouval. Na přelomu října si syn začal oblékat vyřazené věci, odmítal se s matkou učit, nedával jí podepisovat úkoly. Zjistila, že ho otec informoval o tom, že už nebude s matkou, ale že bude s ním. Syn se obával u matky stravovat, určitý čas nejedl.

Otec nemůže syna řádně vychovat, protože se sám o sobě domnívá, že je všemocný, a nepodřídí se autoritám, když to nepovažuje za nutné. Syn ho napodobuje a myslí si pod jeho vlivem, že všeho dosáhne silou.

Otec kouří 20 cigaret denně, pije hodně černou kávu, alkohol nadměrně nepije.

Vlastního otce nepoznal, matka mu tvrdila, že padl před jeho narozením u Stalingradu, ale pak zjistil, že žil s jinou ženou a zemřel v roce 1970. Jeho matka je

v důchodu, pracovala jako úřednice. Měla neurotické potíže, celý život byla nešťastná, vychovala sama 2 děti.

Matka Jana X, roz. XX, nar. 1943, středoškolská profesorka, až na chronický zánět hltanu je zdravá. Ambulantně se léčila na psychiatrii v době manželské krize v roce 1971. V roce 1972 byla 6 týdnů hospitalizovaná v PL X, těžce nesla manželské potíže. Její otec se zabil při autonehodě a matka byla těžce raněná. Její otec byl člen JZD, byl velice hodný, ale přísný a důsledný. Matka po havárii dostala invalidní důchod, má cukrovku a neurotické potíže. V dětství byla pro ni velkou autoritou, ale později si moc nerozuměly. Dětství měla dost těžké, rodiče měli problémy, jak je uživit, ale jinak byla spokojená.

V psychomotorickém vývoji nebyl syn opožděn, v půl roce prodělal lehký otřes mozku pádem z gauče, byl týden hospitalizován. V předškolním věku měl spálu, operaci kýly. Pro časté angíny měl operaci krčních mandlí a 2x operaci nosních mandlí. Pro záněty středouší měl opakovaně píchané uši. S těžkým zánětem ležel na Bulovce, v posledních letech již tak nestoná, je jen často nachlazen.

Povahově je výbušný, má potíže se zařazením do kolektivu, rád dominuje, nemá moc kamarádů, dětem i ubližuje. Třídní učitelka se ho snaží vtáhnout do kolektivu, pod jejím vlivem byl zvolen místopředsdou. Dělá mu to dobře, protože má vůdčí tendence.

Dle školního dotazníku:

Vladimír je ctižádostivý, ale méně vytrvalý, je pomalejší, je značně citlivý, své nedostatky dovede přiznat a snaží se je napravit. Na práci bývá často nesoustředěný. Když přišel do školy rozrušený, byl popudlivý, výbušný a hrubý. Dlouho trvalo, než přiznal, co se mu přihodilo, pak plakal, ale zároveň se za slzy styděl. Mezi rodiči dochází stále k výstupům, ve výchově jsou nejednotní a negativně působí na dítě. Zatahují ho do svých sporů a vážně ohrožují jeho zdraví. Syn velmi lpí na otci a je ochoten pro něho cokoliv obětovat. Dítě postrádá klid, jistotu a bezpečí, citově se zatvrzuje, ubližuje pak svému okolí. Nedokáže se samo vyrovnat s danou situací.

Z vlastního vyšetření nezl. Vladimíra:

Aby bylo pokud možno vyloučeno přímé navedení, byl nezl. za účelem znaleckého vyšetření hospitalizován na dětském psychiatrickém oddělení X nemocnice od 9. 1. do 26. 1. 1980, kde měl zakázán kontakt s otcem.

Maminka třeba tatínkovi říkala, že je hulvát, že chodí za děvkama, že s tou děvkou ležel v posteli a že od ní páchne.

Nejraději ze všech lidí na světě má tatínka. Pak má rád babičku z X, babičku od maminky, tetu Žeňu z X, Rostu, to je její syn, jeho ženu a děti. (Maminku nemáš rád?) „...to se tak nedá říct... někdy si myslím, že ji mám rád, a když nadává tatínkovi, tak ji nenávidím.“ – Přiznává, že se s matkou i pral. – (Proč?) „... ona bila tatínka a on se nechtěl bránit...“ (Tys byl u toho?) „... ne, ale tatínek mi to říkal...on měl modřinu na ruce, a když jsem se ho ptal od čeho, tak říkal, že od maminky..“ Maminku pak bil, když na ni dostal vztek a vzpomněl si, co ona dělá tatínkovi. Tatínek ho slyšel, když mamince nadával, a byl u toho, když ji bil, říkal mu, aby jí nenadával, že by z toho mohl být průšvih. Chtěl by být jenom s tatínkem, protože už maminku nemá rád. Nejraději by měl ale oba rodiče, ale to už nejde, kdyby byl u tatínka, neví, jestli by se šel podívat za maminkou, moc po tom netouží, šel by za ní, protože se s ní zná, ale ne moc často.

Otec ho informoval o účelu hospitalizace, že sem jde proto, aby ho vyšetřili, že o tatínkovi říkají, že ho špatně vychovává. Myslí si, že ho tatínek dobře vychovává.

Vyšetření nezl. Vladimíra v přítomnosti matky:

Při setkání s matkou nejistý, mračí se, nepozdraví, nemluví. Když ho chce matka pohladit po hlavě, ožene se po ní hrubě rukou a říká: „Dej mi pokoj a jdi pryč!“ Odmítá s ní kamkoliv jít na procházku, neodpovídá jí na otázky.

Rovněž při další návštěvě matky se chová odmítavě, matka s ním naváže hovor až po delší době, když mu slíbí, že mu nakonec řekne, zda může zůstat u otce. Vyjádření matky v tom směru pak vymáhá velmi infantilním způsobem, chová se až hystericky, kňučí, křičí na matku, dupe apod.

Závěr a posudek:

Nezl. Vladimír je dítě nadprůměrného intelektu, jehož vývoj osobnosti probíhá nerovnoměrně, v jeho chování jsou přítomny známky psychického infantilismu. Jeho

myšlení je realistické, obvyklé, dosti dynamické, dostatečně kritické, převládá rozumová složka nad citovou. Vnímání a paměť jsou přiměřené věku. Při vyšetření jsou přítomny známky situační neurotické reaktivity jako nesoustředěnost, emoční labilita a známky zvýšeného duševního napětí, které se projevuje zejména při rozhovoru o konfliktní situaci v rodině.

Znalci nezjistili u nezletilého hlubší morální narušení kromě jeho hrubého chování k matce. Toto jeho chování je projevem zdůrazňování jeho solidárního postoje s otcem a má charakter protestních reakcí, při rozhovoru o tomto chování se u něj projevují pocity viny. Psychický vývoj nezletilého se jeví narušen ve smyslu jeho nevyváženosti se známkami psychického infantilismu, jak je uvedeno výše, příčinou této nevyváženosti je dlouhodobý rozvrat rodiny s nejednotnou protisměrnou výchovou. Z výpovědi dítěte nelze prokázat, kdo z rodičů má větší vinu na poškození jeho psychického vývoje, výchovných závad se zřejmě dopouštějí oba rodiče. Pokud by se prokázalo, že jeden z rodičů se choval k druhému před dítětem nevhodně a agresivně, šlo by z výchovného hlediska o hrubou výchovnou závalu. Pokud by bylo tvrzení matky pravdivé, je větší vina na straně otce. Z výpovědi nezletilého je patrné, že jej otec nevhodně informuje o průběhu a obsahu soudního řízení, čímž jej přinejmenším podporuje v jeho postojích proti matce.

Vztah nezletilého k oběma rodičům se jeví v podstatě jako kladný, nezletilý však dává otci před matkou přednost.

Z vyšetření nezletilého nezjistili znalci, že by byl otcem proti matce přímo naváděn. Pokud se nezmění současná situace, hrozí u nezl. hlubší, případně trvalé narušení jeho vztahu k matce, ale mohlo by dojít i k narušení rozvoje jeho vztahů k jedincům druhého pohlaví.

Otci lze vytknout, že chování syna k matce neusměrňuje, ač má k tomu předpoklady, protože je pro dítě autoritou, a že nepodporuje matku v její péči o nezl. Ke svým výchovným chybám se otec staví nekriticky a ve svém přístupu nerespektuje pokyny veřejných institucí.

Matce lze vytknout, že v konfliktních situacích reaguje i před dítětem neuroticky a tím v jeho očích snižuje svou výchovnou autoritu.

V současné době má lepší výchovné předpoklady pro výchovu nezl, otec, který je pro něj větší autoritou. Nezl. má k němu intenzivnější citový vztah, znalci se jeví

v současné situaci pochybné, že by výchovu nezl. zvládla matka. Pokud by byl nezl. ponechán matce, tak se znalci obávají, že by bylo nutné, alespoň na přechodnou dobu, nezl. umístit do neutrálního prostředí, pokud by spolu rodiče nespolupracovali.

Pátá kazuistika

Kazuistika je příkladem nekvalifikovaného jednání soudu. Je nicméně posléze vyžádán znalecký posudek, ten doporučuje ponechat syna v péči otce.

Manželství Václava X, nar. 9. 7. 1948, a Danuše X, nar. 14. 2. 1949, bylo uzavřeno před MNV v X dne 11. 6. 1971. Z tohoto manželství se narodily 2 děti, a to Martin dne 3. 11. 1971 a Lenka dne 8. 1. 1974.

Matka podala OS v Kladně dne 5. 11. 1980 návrh na svěření obou dětí do své péče a vyměření výživného otci, otec navrhl obě děti svěřit do výchovy otci a matce vyměřit přiměřené výživné.

Podle zprávy OPD ONV X ze dne 13. 2. 1981 žije matka s nezl. Lenkou u své matky v bytě, který je velmi dobře udržován, a Martin je u otce v rodinném domku paní X od 20. 10. 1980. V minulosti ani v současnosti u žádného z rodičů nebyly zjištěny žádné nedostatky, oba se podíleli na výchově dětí. Martin odloučením od Lenky netrpí, zatímco Lence se po něm stýská. Matka má zájem i předpoklady k řádné péči o obě děti.

Podle rozsudku OS v X ze dne 1. 9. 1981 byla nezl. Lenka svěřena do výchovy matce a nezl. Martin do výchovy otce.

Martin je u otce od 10. 10. 1980 v prostředí, na které si již zvykl, je zde o něj řádně postaráno. Sžil se i s ostatními dětmi zde žijícími. Matku navštěvuje podle své vůle.

Proti tomuto rozsudku se matka odvolala a žádala o svěření obou dětí do své péče, otec ve svém vyjádření žádal o potvrzení rozsudku OS v X ze dne 1. 9. 1981.

Rozsudkem KS v Praze ze dne 4. 2. 1982 byl rozsudek OS v Kladně změněn tak, že nezl. Martin byl svěřen rovněž do výchovy matky a otci bylo stanoveno výživné ve výši 400 Kč měsíčně. Rozsudek o výchově nezl. Lenky byl potvrzen.

V odůvodnění je uvedeno, že pro rozhodování o výchově více nezl. dětí – sourozenců. do výchovy společně jednomu rodiči platí zásada, aby sourozenci vyrůstali spolu od útlého věku.

Rozsudkem OS v X ze dne 5. 3. 1982 bylo manželství rodičů nezl. dětí rozvedeno, obě děti byly svěřeny do péče matky a otci byla stanovena vyživovací povinnost.

Podle protokolu, sepsaného u OS v X dne 6. 10. 1982, otec uvedl, že dítě odmítlo k matce odejít, otec řekl matce, aby požádala o soudní vydání dítěte. Otec dále uvedl, že nervový stav dítěte se zhoršoval a od 4. 10. 1982 je hospitalizováno v DPL X, otec předložil lékařům veškeré doklady, které se u soudu vedly, včetně znaleckého posudku. Dále otec uvedl, že nezletilého měl k tomu, aby šel k matce, ale on k matce odmítal jít, návštěvy matky ho rozrušovaly. Matka asi před 3 týdny chlapce hnala ze školy až domů a vyhrožovala mu, že pokud s ní nepůjde, půjde si pro sociální pracovníci nebo příslušníka VB.

Podle zprávy DPL X byl nezl. Martin hospitalizován s dg. senzitivní, neuroticky laděná osobnost. Neurotická symptomatologie zvláště patrná ve vyhrocených zátěžových situacích. Vzhledem k tomu, že nebylo možné přimět chlapce k odchodu s matkou a dále ho psychicky zatěžovat, doporučujeme pobyt u otce.

Dále je ve zprávě uvedeno, že chlapec po příchodu do léčebny byl depresivní. Jevil se jako hodný, mírný, tichý a ochotný. Postupně se sžíval s dětmi, zajímal se o vše, byl pak veselý a jevil se jako normální zdravý kluk. Chlapec nechtěl jít na návštěvu s matkou ani na velký nátlak lékaře za přítomnosti matky, raději si vybral pobyt v léčebně, než by šel s matkou.

Podle zápisu o prováděném odnětí Martina z péče otce a předání matce, konaném dne 6. 4. 1983 v X, zašla matka za chlapcem do třídy a tím, že se mu ukázala, byl prakticky výkon zmařen. Třídní učitelce se nepodařilo přimět Martina, aby vylezl z lavice a šel do ředitelny, kde se mělo odnětí uskutečnit. Martin prohlásil, že ví, že je tam máma a že ho chce odvést.

Otec uvedl, že nezl. Martin je u něho od konce roku 1980, k matce jít nechce. S Martinem a s jeho výchovou nemá žádné problémy, Martin si s otcem rozumí, matky se bojí, protože mu vyhrožuje, že ho odvede s pomocí VB.

Dle zprávy OPD ONV v X ze dne 9. 11. 1983 žije otec ve společné domácnosti s družkou Věrou X, v místě bydliště požívá otec i jeho družka dobrou pověst, jejich

soužití je dobré. Martin je vychováván spolu s dvěma dcerami družky – všechny děti navštěvují ZDŠ v X. Dle sdělení třídní učitelky nejsou k výchově Martina žádné připomínky, jeho prospěch je průměrný, v nové rodině vykazuje lepší studijní výsledky. Matka navštívila Martina ve škole naposledy v říjnu 1983, Martin před matkou utíkal, má prý strach, že ho matka odvede, otec ani jeho družka Martinovi ve styku s matkou nebrání, ale chlapec styk s matkou odmítá.

Z vyšetření otce:

Martin žije u otce v X od října 1980. Otec si ho vzal k sobě v době, kdy se přestěhoval ke své nynější družce. Otec si ho vzal i se sestrou z družiny, počkal na matku a oznámil jí, že si děti bere k sobě. Matka vyvolala scénu, odmítla s návštěvou dětí u otce souhlasit, Martin ale odmítl vystoupit z auta a k matce se už nevrátil.

Otec chce docílit, aby byl Martin svěřen do jeho výchovy, protože syn již považuje prostředí u otce za svůj domov, s matkou se nepodařilo navázat kontakt. Dceru viděl otec naposledy v červnu 1982, nejezdí za ní, protože ho nynější partner jeho bývalé ženy napadl.

Matka Danuše X má základní vzdělání, pracuje jako dělnice, není ničemu vyučená. Stěžovala si často na bolesti hlavy, ale psychiatricky ani neurologicky se neléčila. Je impulzivní, hádavá, v rozčilení nekontroluje plně své jednání, je náladová a umíněná.

Nekouří, ale ráda pila pivo, opíjela se i 2x – 3x do týdne. Pila i v zaměstnání, děti zamkla v šatně, aby ji neobtěžovaly.

Dětství neměla moc pěkné, rodiče se rozvedli v jejích 8 letech, zůstala s mladší sestrou ve výchově matky. Mezi rodiči docházelo k hádkám, její matka pila a o děti se nestarala.

Její sestra je 10 let ve výkonu trestu odnětí svobody za zabití dítěte.

Oženil se s ní po 1 a 1/2 roční známosti. V manželství nebyl spokojen, protože měla zájem jen o zábavy, nedala si domluvit, snažil se ji změnit, neměli společné zájmy, vadilo mu, že byla primitivní. Vodila si do bytu pánské návštěvy, snažil se rodinu udržet kvůli dětem, ale v roce 1979 zažádal o rozvod.

V současné době žije s družkou, která je rozvedená, pracuje jako úřednice. Pečuje o dvě dcery, Martin jí říká mami.

Matka žije se stejně starým rozvedeným druhem, který je zaměstnán jako dělník, má 1 syna, o kterého se nestará. Martin ho zná, ale nijak ho neoslovuje, nemá ho rád. Nezl. Lenku má matka u sebe.

Martin je povahově klidný, mírný, tichý, neprůbojný, spíše málomluvný, těžko si zvyká na nové prostředí, je spíše méně společenský, ale kamarády má. Na učení je pečlivý, svědomitý.

Z vlastního vyšetření nezl. Martina:

Bydlí v rodinném domku s tátou, Radkou, Michalou a mámou. Spí s děvčaty v dětském pokoji, bydlí tam již 3 roky, předtím bydlel v Uhách „....s babičkou, nevlastním dědou, s X a XX...“ (Kdo to je?) „... to byla máma..“ (Proč jí říkáš XX?) „...protože už ji nechci oslovovat jako mámu, protože mi jednou vyhrožovala, že na mně pošle esenbáky a že půjdu do dětského domova, když k ní nechci jít.“ „Já chci být u táty.“

Ani kdyby soud rozhodl, že může zůstat u táty, tak by za mámou nechtěl chodit, vůbec se mu po ní nestýská. Po vysvětlení práv a povinností rodičů a dětí neochotně souhlasí, že by se s matkou stýkal.

Z dodatečného vyšetření matky:

Matka se dodatečně omluvila, že se nedostavila ani na druhý termín vyšetření, měla potvrzení od lékařky MUDr. X, dle něhož byla v pracovní neschopnosti.

Matka se sama obává, že by syna výchovně nezvládla, kdyby ho získala do péče, protože je proti ní otcem dlouhodobě popuzován. Vychovávat by jej však chtěla, už kvůli dceře, které se po něm dosud stýská. Dcera se s Martinem občas vídala, když ji matka vzala s sebou do Velvar.

Matka je přesvědčena, že se jí syn nebojí, ale že je naveden otcem, který ho od počátku hlídal, aby si ho matka nemohla vzít.

Její otec, nar. 1919, pracoval před důchodem jako pekař. Je prudký, byl na ni v dospělosti zlý, nadával jí, i když se o něho starala (má otevřenou nohu – bércový vřed).

Dva mladší sourozenci jsou zdraví. Dětství měla spokojené, rodiče se rozvedli, když jí bylo 6 roků, pak byla u matky a jejího druha v klidném prostředí.

Nyní žije teprve rok ve společné domácnosti s druhem, 35letým rozvedeným Milošem X, který pracuje jako zámečnick. Lenka ho oslovuje křestním jménem a má ho ráda.

Martin se matce jeví jako psychicky zdravý, jen se chová někdy vůči ní podrážděně, odsekával jí, nechoval se k ní jako k matce. Říkal jí, že je zlodějka, že chodí ožralá a ať ho neotravuje.

Z vyšetření rodičů psychologickými metodami:

Otec: intelektové výkony v pásmu mírného nadprůměru podle Ravenovy metody. Při projekčním vyšetření velmi dobré a přiměřené produkce. Dobrý kontakt s realitou, myšlení obvyklé, realistické, logicky velmi přesné. Po stránce povahové klidný, vyrovnaný, pomalejší, submisivní (podrobivý), uzavřenější.

Matka: intelektové výkony v pásmu lepšího průměru podle Ravenovy metody. Při projekčním vyšetření rovněž velmi dobré a přiměřená produkce. Kontakt s realitou je mírně snížený, myšlení realistické, ale také se projevila určitá vztahovačnost a nekritičnost. Po stránce povahové labilnější, přecitlivělá, méně spolehlivá, možnost sklonů ke konfliktům, spíše dominantní (průbojná), prudší, veselá, společenská.

Závěr:

Nezl. Martin je dítě na svůj věk velmi dobře tělesně i duševně vyspělé. Znalci u něho nezjistili známky závažnější duševní poruchy kromě situačních neurotických projevů při možnosti setkání s matkou, které jsou popisovány i v objektivních zprávách a které uvádějí i oba rodiče.

Jeho vztah k matce je dlouhodobě narušen, v současné době se již jeví jako negativní. Odmítá i setkání s matkou z obavy, že by ho odvedla z prostředí, kde se cítí spokojen. Narušení jeho vztahu k matce jeví se již hluboké, zaujímá k ní negativistické postoje, nelze očekávat zlepšení jeho vztahu k matce v krátké době pouhým násilným převedením do její péče.

Příčina negativního vztahu k matce jsou zřejmě komplexní. Zdá se, že nezl. Martin měl od útlého věku citově blíže k otci, jemuž je povahově bližší a s nímž se identifikuje. Rozchodem rodičů a hrozící ztrátou otce byl traumatizován a ještě více se na otce upnul. Otec mu byl větší zárukou pomoci ve školních povinnostech a v realizaci jeho zájmů.

K výchově nezl. Martina má v současnosti lepší předpoklady otec, a to jak z hlediska povahových vlastností obou rodičů a dítěte, tak i z hlediska celého výchovného

prostředí u obou rodičů. V případě nuceného převedení Martina proti jeho vůli do výchovy matky lze očekávat značné výchovné potíže a zhoršení jeho zdravotního stavu ve smyslu neurotizace.

7. 3. Záznamový formulář

1. Datum vypracování posudku
2. Návrh vedoucí k posudku podal otec matka
3. Posudek má řešit spor o svěření dětí do péče
 styk s dětmi
4. Datum svatby
5. Věk otce
6. Věk matky
7. Datum rozvodu
8. Rozvod z iniciativy otce matky
9. Způsob porozvodového uspořádání děti svěřeny otci
 děti svěřeny matce
 jiné
10. Rozvod probíhá
11. Konflikt mezi rodiči akutní odznívá odezněl
12. Akutní konflikt je intenzivní mírný

Otec, jeho situace a zdravotní stav

13. Vzdělání základní SŠ VŠ

14. Osobnost normální
 akcentovaná
 anomální či psychopatická

15. Přítomnost psychopatologie ne ano DG F60.1

16. Somatický zdravotní stav dobrý
 mírné obtíže DG.....
 silné obtíže DG.....

17. Míra porozvodové adaptace dobrá střední špatná

18. Otec referuje o tom, že v době před či po rozvodu
došlo či docházelo k fyzickému násilí ano ne

19. Primární rodina otce a jeho dětství dobré střední špatné

Matka, její situace a zdravotní stav

20. Vzdělání základní SŠ VŠ

21. Osobnost normální
 akcentovaná
 anomální či psychopatická

22. Přítomnost psychopatologie ne ano DG F13.2

-
23. Somatický zdravotní stav dobrý
 mírné obtíže DG.....
 silné obtíže DG.....
24. Míra porozvodové adaptace dobrá střední špatná
25. Matka referuje o tom, že v době před či po rozvodu došlo či docházelo k fyzickému násilí ano ne
26. Primární rodina matky a její dětství dobré střední špatné

První dítě, jeho situace a zdravotní stav

27. Věk dítěte **1**
28. Jeho vývojový stupeň nemluvně (do 1 roku)
 batole (od 1 do 3 let)
 předškolní (od 3 do 6 let)
 prepubescence (od 6 do 11 let)
 pubescence (od 11 do 15 let)
 adolescence (od 15 do 21 let)
29. Pohlaví mužské ženské
30. Somatický zdravotní stav dobrý
o mírné obtíže DG.....
o vážné obtíže DG.....
31. Psychický zdravotní stav dobrý
 mírné obtíže DG.....
 vážné obtíže DG.....

-
32. Reakce na rodinnou situaci žádná mírná silná velmi silná
33. Dítě svědkem sporů ne málo často
34. Dítě zapojeno do sporů ne málo často
35. Dítě svědkem fyzického násilí ne málo často
36. Dítě je popouzeno ne mírně silně
37. Je mařen styk s nerezidenčním rodičem ne občas často
38. Je přítomen syndrom zavrženého rodiče ne mírně silně
39. Úroveň péče o dítě dobrá střední špatná